

એક નિહિસિસ્ટની આત્મકથા

(ભાગ બીજો)

૧૮૭૫

નવયુગ પ્રકાશન મંદિર

સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરામિટ વિભાગ]

અનુક્ર-ક ૧૧૮૭૫ ઝમીક

પુસ્તકનું નામ ડૉક્ટરિનિસ્ટની ડાલ્લામા-૨

વિષય ૬-૩

એક નિહિલિસ્ટની આત્મકથા

(ભાગ બીજો)

પ્રયોજક

પ્રાગજી ખંડુભાઈ ઢેસાઈ

નવયુગ પ્રકાશન મંદિર

સુરત

કિંમત ૦-૧૨-૦

મુદ્રક -

મહાભાઈ વિક્રમભાઈ

‘ નવયુગ ’ મુદ્રણાલય

મુરત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમલવાદ
ગુજરાત કૌપીય મંત્રાલય
૧૯૮૭

સંવત ૧૯૮૦

આવૃત્તિ ૧ લી

સને ૧૯૨૪

પ્રત ૨૦૦૦

એક નિહિલિસ્ટનો આત્મકથા

બીજો ભાગ

પ્રકરણ આઠમું

મારું જીવનના નાટકમાં પડે પડે થોડા દિવસો માટે મારે ફ્લિડ હોટલ પડ્યું નિહિલિસ્ટ મિનિની આ-થી હું ફ્લિડ થી એ હજાર માઇલ દૂર સાધબિગીઆના લેમિજલિયા નામના સ્થળે ગયો ત્યાં જવા માટે ખરી પાસ-પરવાનગી-તો ન મળી, પણ ખોટી બનારડી પાસેથી ધમ ટાઢી લીધું

શ્વેત બન્ક ઉપરથી અમારી વગર પડતી નાડી ચાની રાંધી હતી રાત્રિના સમય હતો રમ્મ ચઢતી મઝા લેતા જતા અમ ધીમે ધીમે મુરલ પર્યતની પામે આની પહાચ્યા

ત્યાં મને એક સ્ત્રી મળી ગઈ તેનું નામ એરિના એટક હતું. મારા જૂના મિત્ર, આરની સેનામાં લેફ્ટનન્ટ હતા તેનું નામ થોલ ચાર્નિટારિડ હતું તેણે મને આગ્રહ કર્યો કે મારે તેના એક સબ ધીને ઈર્ષિતનું શહેર સુધી મારી સાથે લઇ જવા હું એનો

આથહ તરછોડી ન શકો તેના સબધી મારી સાથે ઉપડવાને
તેયાર થઇ ગયા એટલે તેનો પરિચય કરાવતા મને તેનું નામ
જણાવ્યું મેરિયાના નેસ્ટક સુદગતાની મૂર્તિ હતી તેની ઉમર આવીસ
વર્ષથી વધુ ન હતી

મેરિયાના કોણુ હતી તેની મને બિલકુલ ખબર ન હતી મારા
મિત્રે પણ મને એ બામતમા અદાત જ રાખ્યો માત્ર દોસ્ત પોલ
એક વિલક્ષણ પુષ્પ હતા સેન્ટ્રીપીટર્સમર્ગની સ્ત્રી સમાજમા એનું
નામ ત્રામજનક હતું જ્યારથી એની ત્યાથી બપોરો થઇ હતી
ત્યાથી સ્વજનવિહોણો એ ઉદાસ રહેતો હતો, પરંતુ આગળ
આનાનું કોણુ ઉલ્લસન કરી શકે ? એજ કારણથી એણે આટલે દૂર
દુબી ફિલે ત્યા રહેવાનું ડમૂલ કર્યું હતું

મેરિયાના નેસ્ટકની સાથે હું તો આગળ ચાલે જ્યાસુધી
દિટ પડ ત્યા સુધી બન્નેનું મેદાનજ નજરે પડ એ મેદાનની સામા
ન હોતી બહુ ઝાડ સુધી ગાડએ એક ચાલે ગાડી ખેચી

અમે એક પણ શબ્દ બોલ્યા મિત્રાય લગાયા જતા હતા,
પરંતુ મારી સાથે એક અજબ ખમસુરત સ્ત્રી હોય ત્યા કટલા
નખત બોલકુ દમાવી રાખુ ' મે તેા યુવતી સાથે વાત રા કરી
તને પ્રશ્ન, “તમે કુર્ષુતરક ગા માટે ગયો છો ?”

આ પ્રશ્ન મે પ્રશ્નો તે દખતે યુવતી જનનરોના ઝાટાનાળા
કા પહેરી મારી પાસે ખેરી ખેરી મીગરેટ પી રહી હતી

મારી વાત સાંભળી નમ્રતાથી તેણે જવાબ વાલ્યો, “મહાશય,
આપ મને લમા કરજો હું આપના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકું
તેમ નથી” પછી તરત મારા કાન પામે પોતાનું મહો લાવી તેણે

કે ત્ય ભાષામાં કહ્યું, “એક અત્યંત અગત્યના કામસર હું ત્યાં જઈ છું”

માગ કોટનો કોલર ફીડ કરી ચિથર બાવે હુ ગાડીમાં બેસી રહ્યો મનમાં વિચાર કરના વાગ્યો કે આ યુવતીનો ત્યાં જવાનો ગો ઉશ હોવો તેમજ એ ૧ ધીમે ધીમે એ યુવતીની આખો મીચાવા લાગી તેનું માયુ મારી ખાધ પગ ઢળી પડ્યું અને નિદ્રાદેવીને તે નામે થઈ ગઈ નિર્જન, અપાટ મેદાન, મધ્ય રાત્રિનો સમય ! અદ્રનાં કિન્નો તેનાપર પડતા તેના મોદર્યમાં એના વધારે થતો હતો હું મુગ્ધદ્રષ્ટિથી કંઈક સુધી તેના અહેસાનેજ નીહાતો રહ્યો.

ગત્રિ વીતી ગઈ મગરુ થતા અમે ગિટનિયાવા નામના ગામની નજીક આવી પહોંચ્યા યુવતી પણ જંગલ થઈ તે જે ચિથતિમાં સપ્ત રહી હતી તે જોઈ તે લલિજન બની ગઈ અને મને કષ્ટ પડ્યું તે માટે લમચાચના કરના મડી પડી ગામની ભાગેજો પહોંચ્યા અને બ્રાહ્મણના એક ઝૂપણના અમે પેદા એક દિવસ અને રાત્રિ ત્યાં જ ગાળ્યા બીજે દિવસે સવારે ફરી અમે ગાડીમાં બેસી રસ્તામાં નાઈ નોંધના લાયક બનાવ ન બન્યો દિવસોની મુસાફરી પછી માર્લિમિગિયાની સરહદમાં અમે આવી પહોંચ્યા લગભગ બે હજાર માઈલ દૂર ટોમસ્ નગરમાં અમે આવ્યા

આટલા દિવસ સાથે રહેવાથી મેરિયાના સાથે મને ગાંઠ પરિચય થઈ ગયો મે જોયું કે ધીમે ધીમે હું એના ગુણોનો પક્ષપાતી થતો ગયો હતો એણે સેટપીટર્સમર્ગના ધણુાયે પ્રતિષ્ઠિત લેકોના સબધમાં કેટલીક વાતો સંભળાવી એ વાતો માલખી મારી ખાત્રો થઈ કે એ કોઈ ખાતદાન કુટુંબની છોકરી છે, એણે જેમના જેમના સબધમાં

મને વાત કરી તેમાના વણા ખરા વિષે મને માહિતી હતી તેની સર્વ વાત સાંભળી મેં અનુમાન કયું કે કોઈ ભયકર કામ હાદી લેવાની મનઃમથી તે મારી સાથે છાયાની પેઠે ચાલી રહી હતી.

રસ્તામા અમને કોઈ પણ આદમી નજરે ન પડ્યા મિત્રાય કે દેશનિકાલની સજા પામેલા કેટલાક કેદીઓ અમે રસ્તામા ડટલી એ જગ્યાએ સાકળે બાંધેલા કેદીઓના ટોળા જોયા તેઓની આખમથી અશ્રુધારા વહી રહી હતી કેઝાક સેના તેમ પગુઓની માફક માર મારતી.

મેરિયાનાએ આ કમનસીબ નદીઓ તરફ એક ડાંગર લાંબો નિસાનો નાખ્યો. 'અમારી પામથી જ કેદીઓની એ દાળા ચાલી જતી હતી તેમા એક સુદર યુવાન ત્રીજી હતી ચાનતા ચાલતા તે થાકી ગઈ આ તમા ચાલવાને તે અનમથ હતી, એ જોઈ એક કેઝાક મિળાઈએ તેની પીઠપર ચામડાથી નટના તળા ના ચુરતીએ એક ભયાનક ચામ પાડી, બેભાન થઈ પડતીપર પડી પડી આ હૃદયદાનક દ્રવ્ય તેમ મરી સાથે એની પુતળી પાતાળ મનન અકુળમા ગળી ગઈ નહિ એક ભયંકર તરલ તે મારી ઉઠી, 'હાય ! હાય !' મરિયાના નિદય કરતા વર્તમાન અજાણે કન-મમાન છે.

મે કહ્યું, "તે તમે આમ અજાણતાથી તમાના મન પ્રકટ કરી કરશો તો સભર છે. તમે જરૂર આજ્ઞામા આવી પડવાના રુઝિયન સમ્રાટની શામળાનિતિની આવી સમાનાયનાની કાલ ગજકર્મ આરીને ખમર પડ્યા તો તમને મા' ગયવું મુશ્કેલ થતું પડશે."

યુવતીએ નીજતાથી જણાવ્યું, "મરિયાના અમથી હું ડરતી નથી આ રાજ્યની ગરબ હાલ, દૂરતા, આપમુદી અને શેતાનિયત

વિષે મને જોટી ખમર છે તેથી અર્ધા પહુ માહિતી તમને ન હશે, જો હોય તો આપ પહુ હરગીઝ આપનો જુઓ દયાવી નજ શોકો” ગાડીવાન અમારી વાત ન સમજી જાય તેથી અમે રેલ લાપામા વાત કરવા માડી

રશિયન રાજ્યના કાયદાકાનુનની મેગિયાના આટલી સખત પિરોધી છે એ જાણી હું મારા વિસ્મયને ન રોકી શક્યો એકાએક મારા મનમા સદેહ ઉત્પન્ન થયો તેને મે કાનમા પૂછ્યું, “શુ આપ નિહિલિસ્ટ સપ્રદાયના છો ?”

મારો પ્રશ્ન સાલજતા તે ચોક્કસ, તેનું મુખ નિસ્તેજ થઈ ગયું. ધ્રુવતા ધ્રુવતા મારો હાથ પકડી તેણે પૂછ્યું, “આપને આ વાત કોણે કહી ? શુ મે આપની સાથે આ બાબતમા કંઈ વાતચિત કરી છે ?” મે જવાબ આપ્યો, ‘વાત ઉપરથી ખમર પડી જાય છે કે અમુક માણુમનો સ્વભાવ કેવા પ્રકારનો છે આપની વાત ઉપરથી હું કળી શક્યો કે આપ નિહિલિસ્ટ પથના હશે. ઈર્કુટસ્ક જવાનું કારણ પહુ મને કોઈક નિમ્મ માલમ પડશે”

એ યુવતી બચલીત બની ગઈ અને મને વિનવવા લાગી, ‘હું’ આપને પગે પડુ છું, આ સબધમા આપ હવે પછી એક શબ્દ પહુ ન બોલજો ન કરે નારાયણ અને ગાડીવાનને આપણી વાતની સમજ પડી જાય તો મારો પ્રાણજ ગયો સમજવો”

મે કહ્યું, “મેરીઆના ! તમારી ગુપ્તમા ગુપ્ત વાતની મને ખમર પડે તો પહુ તેથી તમારું કશુ બે અહિત થવાનું નથી એ વિષે તમે નિશ્ચિત રહેજો” આટલું બોલીને એક શબ્દ મે ઉચ્ચાર્યો. એ શબ્દ નિહિલિસ્ટોની સજા હતી આ સાલજી મેરીઆના મૂંઝવા

લાગી. ગદ્ગદ કંઠે તે બોલી, “હવે મને તમારો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે, પરંતુ મારી કમનશીબ કહાણી તમને ખબર નથી” આટલે બોલી તે યુવતીએ એક લાંબો નિશ્વાસ નાખ્યો.

મે તેને પ્રશ્ન્યુ, “આપના દુખની કથા મને જાણાવવામાં ક્યાં વાધો છે ? શું એ વાત એટલી બધી ગુપ્ત છે ?” યુવતીએ જવાબ આપ્યો, “આપની આગળ તે ગુપ્ત નથી, પરંતુ તે અત્યંત દુખની કહાણી છે એ કપટ અને તર્કટનો ઇતિહાસ છે. આપ તે બધું વાત જણાવો તો કદાચ મારા તરફ ધિક્કારની દૃષ્ટિથી જુઓ. માટે એ વાત તમે ન જણાવો એજ ઉચિત છે હું આપથી ટૂંકી પડીરા તે પછી આપ મને સલામતો એમ ઇચ્છુ છું.”

મે ‘પ્રશ્ન્યુ’, ‘સીક, પણ મને એક વાત નહોતી પોતા આપને શું સગો થાય છે?’

યુવતીએ સદેહથી મારા તરફ નજર કરી તેની ફાટેલાં આંખોમાંથી આસુની ધારા વહી નીટતી મહા કષ્ટથી તેણે કહ્યું “આ જગતમાં પોતાજ એક મારો સબધી છે.”

ધણા વખત સુધી અમે ચૂપચાપ બેસી રહ્યાં. ગાડી જોશભે- આગળ ધપી રહી હતી એ રાત્રિએ આટલે નરડી નામના ગામમાં અમે સુકામ ડેર્યા એક ગદા જીરણ પરમા અમે આરામ લીધો. મેરીઆનાએ મારે માટે તથા ગાડીવાન માટે ચા તૈયાર કરી જે વખતે તે ગાડીવાનને ચાનો પ્યાલો આપતી હતી ત્યારે ગાડીવાનનો હાથ પ્રજ્વળે. મે જોયો ગાડીવાને એવા ક્રોધથી મેરીઆના તરફ એક દૃષ્ટિ ફેંકી કે તે જોઈને હું ગભરાઈ ઉઠ્યો. પરંતુ ગાડીવાનનો ભાવ જોઈને એક ક્ષણમાં દૂર થઈ ગયો. મધ્યા સમયે મે તથા મેરીઆનાએ પામેપામે બેસી આમ તેમ ધણી વાતોના ગપાટા માર્યા, પછી મને નિદ્રા આવી ગઈ.

બીજે દિવસે મળરકે ઉડીને જોયું કે એ મકાનનો માલિક ખૂબ
હડપથી દોડતો મારા તરફ આવતો હતો તેણે આવી મને તેની પાછળ
પાછળ ચાલ્યા આવવાનો હુકમ કર્યો તેની માથે બાળુના ઓરડામાં
હુ ગયો ત્યાં મેં જે જોયું તેથી મારા આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો જોઈ
છું તો અમારો ગાડોવાન આધિન બીજાના પર નિર્જીવ પડ્યો છે
તેની જાતીમાં એક ચગડતી છત્રી ભોંકી દેવામાં આવી છે

થોડા વખતમાં મેરીઆના પણ ત્યાં આવી આવ્યા.
મૃત સારીર જોઈ તે પણ દગ થઈ ગઈ એનો ચહેરો બદલાઈ
ગયા આખું અંગ કાપવા લાગ્યું ફ્રેચ લાષામાં તેણે મને કહ્યું
“અહીંથી દૂર આપણે એકદમ લાગી જઈ શકીએ તેમાં જ નહીં
સલામતી છે મેરીઆનાના હાથમાં મેં એક લાઈનો ડાઘ
લોહીનો ડાઘ ક્યાથી આવ્યો ? કોઈ કારણથી મારી માન્યતા થઈ કે
આપણની હત્યા કરનાર મેરીઆના છે

શું મારી સહચરી, એ અતિ સ્વપ્નવાન યુવતી, નરહત્યાકારિણી !
હિસેમ્બર મહીનો હતો અને અમે એક દિવસ બપોરે ઈર્ષુતરક
શહેરમાં આવી પટ્ટાચ્યા લાડાના મકાનમાં અમે ઉતર્યા મેરીઆના
હજી ગભરાયલીજ લામતી હતી પણ તે દિવસે એણે જે પોશાક
પહેર્યો હતો તેથી એની સુદરતા અત્યંત વધી ગઈ હતી થોડો
વખત હુ મારા કામમાં ગુ થાઈ ગયો પછી જોઉં છું તો મેરીઆના
અદ્રશ્ય થઈ ગઈ હતી

હુ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો મેરીઆના ક્યા ગઈ ? ચારે તરફ
હુ તેને શોધી વળ્યો પણ મેરીઆનાનો પત્નો નજી લાગ્યો

રસ્તાની બાબુમા મે એ માણુમોને બેઠેલા જોયા તેમની પામે
જાઠ મે પૂછયુ, “મારી સાથે એક યુવતી હતી, તેને તમે લોકાએ
આમતેમ જતી જોઇ હતી ?”

એક માણુસે જવાબ આપ્યો, “હા મહાશય, મે એને ગવનર
સાહેબના બગલામા જતા જોઇ છે ગવર્નર સાહેબ મહા બદચાલનો
પુરુષ છે અને એના મકાનમા અસખ્ય જીવાન આ ખૂબસુરત
સ્ત્રીઓને આદર સત્કાર મળે છે”

હવે ત્યા રહેલુ મને મલામતીમર્યુ ન લાગુ માથાપર ટાપી
મૂકી ગવર્નર સાહેબના બગલા તરફ ચાલ્યો એ બગલા નજીક જઈ
પહેરેદારને જૂઠ્ઠા માલમ પડયુ કે યુવતી એમિના ગવર્નરને મળવા
દુઝતી હતી અને તેથી ગવર્નરની આજ્ઞાથી અદર ગઇ હતી

બગલામા દાખલ થવાનો માર્ગ હુ બરાબર જાણુતો હતો
પહેરેદારના હાથમા સો રૂપિયાની નોટ મૂકી હુ બોલ્યો, “ ગવનર
સાહેબનો બગલો અદર જઈ નેવાની મત તીવ્ર દુઝા છે ” પેસા
યુ ન કરે ? તેણે મને પોતાની પાછળ પાછળ આવવાનુ જણાવ્યુ

બગલાના શણગાર નેતો જોતો હુ એક ઓરડામા આવી પહોચ્યો
પીળા રંગના પડદા પાછળ લપાઇને ઉભો રહ્યો ત્યા જવા આવવાની
કોઇને પરવાનગી ન હતી

ત્યાથી મે સાબળયુ કે સામેના ઓરડામા ખુરસી પર બેઠેલો
એક પુરુષ બોલતો હતો, “ હે પ્યારી, આટઆટલા દિવસો પછી તને
અહી આવેલી જોઇ મારો આનંદ ઉછળી રહ્યો છે ”

તે સ્ત્રી બોલી, “ હા, ઘણા દિવસો પછી આવી છુ ” આ
અવાજ સાલળતા મારી ખાત્રી થઇ ગઇ કે તે એરિયાના જ હતી.
એ બન્નેની વાતો સાંભળવા હુ બહુ આતુર બન્યો

પડદાનું કપડું ધણુ ખારીક હતું મેં સામેના ઓરડામાં નજર ફેરવી એ ઓરડાનું વર્ણન કરવા હું નથી એટલે અને રશિયાના બળવાની વાત સાંભળવા ઇચ્છતા મારા વાચકો પણ તે જાણવા નથી આવતુર હું આપણી રાત પર જ આવી જઈ ઓરડામાં એક સગડી બગતી હતી એ સગડી સામે એક પ્રાંત ગજ-કર્મચારી ઉભો હતો રશિયાના ઝારના સરક્ષક જેવો એનો પોશાક હતો, એની છાતી પર આઠ દશ સોનાના ચાદ લટકતા હતા એની જ પાસ મેંગિયાના ઉભી હતી, તેનો ચહેરો અત્યંત ગંભીર હતો તેનું મોઢો ઉત્તસ લાગતું હતું, તેપણુ તે તેજસ્વી હતું

યુવતી મેંરિયાના બોલવા લાગી, “ જનરલ યુથોલિકો ! આજથી ત્રણ વર્ષ પહેલાં આપે મને એક કામ પાર પાડવા આજ્ઞા ફરમાવી હતી આજે હું એ કામ સાથેનો મારો સંબંધ તોડી નાખવાની ખમર આપવા અહીં આવી છું ”

મેંગિયાનાએ ગવર્નરને ઉદ્દેશીને આગળ બોલતા જણાવ્યું, “ત્રણ વર્ષ પહેલાં આપ સેન્ટપિટર્સ-મર્ગના પ્રખ્યાત જનસુસ હતા અને હું તે વખતે આપના હાથમાં આવી પડી મને એક બાળા જાણી આપની દયા મારા પર ઉતરી અને મને બોળી જોઇને આપના કાવત્રામાં સામેલ કરવાની તક શોધવા લાગ્યા તે વખતે આપે મને કહ્યું કે મારી સમક્ષ બે માર્ગ ખુલ્લા છે કા તો મારે જન્મ દેશ નિકાલની સગ વહેરી લઇ સામબિરિયાના નિર્જન પ્રદેશમાં બંદી જીવન વ્યતિત કરી મૃત્યુને શરણુ થવું, કા તો મારા રાજદ્વારી સિદ્ધાંતો બદલી નાખી, આપની આજ્ઞા અનુસાર આપની જનસુસ તરીકે મારે કામ કરવું હવે મને પ્રતિતિ થાય છે કે પહેલો માર્ગ સ્વીકારવો એજ મારો ધર્મ હતો. સામબિરિયામાં દેશનિકાલ ભાગવતા

ઝુરીઝુરીને મરણ પામવું એજ માત્ર કર્તવ્ય હતું, પરંતુ તે વખતે મને મારો ખરો ધર્મ ન સમજાયો તે સમયે મારી જીવાની હતી. સાફ એ જગત મને સ્વર્ગવત્ લાગતું હતું, અને મનુષ્યજીવનનો આદર્શ માત્ર ભોગવિલાસ છે એવી જ મારી માન્યતા હતી. આજ કારણથી તે વખતે મારા જીવનની રક્ષા કરવાનું મેં યિન ધાર્યું અને આપની ઇચ્છાને તત્કાળ આધીન થઈ ગઈ આ જીવનની બચાવના ખાતર જ હું આપના જાસુસ વિભાગમાં દાખલ થઈ ત્રણ વર્ષ સુધી આપના હાથમાં એક પુતળી બની વર્તી. આપનું કામ પાર પાડવા મેં એક પણ અયોગ્ય કૃત્ય નથી કર્યું કેટલાંક મેં નિદોષોને સામગ્રિરિયામાં દેશનિકાલ કરાવવામાં હું કારણભૂત બની હવે એ યાદથી મારો અતરાત્મા મને કહે છે, મારું હૃદય ચીરાય છે, અને આપ અહીં બેઠા બેઠા વિલાસ અને રંગરાગ ઉડાવો છો જાણે રક્ષિત ઝારના શત્રુઓના કાવત્રા તમે જ પકડી પાડતા હો તેમ તમારી જ આજે વાહવાહ બોલાય છે.

મેરિયાનાની આ વાતો સાંભળી ગવર્નરે કંપવા લાગ્યો તેની આખોમાંથી અગ્નિજ્વાળા ભૂંડવા લાગી દાંત પીંમીને તેણે પૂછ્યું, “આ ભૂતકાળનો ઇતિહાસ ઉકેલવાનું તને કેણે કહ્યું હતું ? નાદાન છોકરી, તારે મોટેથી મારી ચાલચલકતની સમાલોચના સાંભળવા હું નથી ઇચ્છતો. યાદ રાખ, કે તું એક છૂપી પોલિસની સભ્ય છે તું ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ તારે આ કામ કરવું જ પડશે જો તને સોંપવામાં આવેલું કામ પાર પાડવાનો તું ઇન્કાર કરશે તો દેશ નિકાલની સજા તારે ભોગવવી પડશે, ત્યાં સામગ્રિરિયામાં અમારા કેએક સૈનિકો તને નમ્રતા અને શિષ્ટાચારના પાઠ ભણાવશે. હમણાં

તો મારી સામેથી તો મ્હો કાઠું કર તાઃ મ્હો હું તેવા નથી માગતો ”

મેરિયાના આવેશમાં આવી જઈ બોલવા લાગી, “ મને ભય મનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો હવે વ્યથ છે હું કહું ન કાન દબને માબજો હું તમને સાફ માફ કહી દઉં છું કે તમે તમારું ક’વાણ ત્યાગી દે, તો આ કાગળ પર તમારી સહી કરો અને મને નોકરી માથી મુક્ત કરો મારી આ દરખાસ્ત સાથે તો તમે મહમત થઈ શકો તો ’ મેરિયાનાએ પોતાના ગળવામાંથી એક કાગળ બહાર કાઢ્યો

ગવર્નરે પૂછ્યું “ શું મને ડરાનવા માગે છે ? તું શું કરશે ? ”

મેરિયાનાએ ક્રોધથી જણાવ્યું, ‘ એક ફિલ્મ હતો, જ્યારે મને તમે તમારા પગમાં જકડી રાખી હતી પણ આજે તમે મારા પગમાં સપડાયા છો મારા કહેવું એકદમ સ્વીકારો, તહિ તો આગ મુખી આ વાત પહોંચાડી દરજા કે મેરી રિમરતિતક્ષનું ખૂન કરનાર તમે જ હતા તમારી આ કાયગતાની પૂરેપૂરી સામીતી મારી પામે છે તે પણ હું સમ્રાટ્ ઝાર આગળ રજૂ કરીશ ’

ગવર્નરનું માથું ફર્યું ચહેરો ફીકકો પડી ગયો અચકાતો અચકાતો તે બોલ્યો, ‘ તને આ બધી વાતની ખબર કેવી રીતે મળી

“તમે તમારે મ્હોએ આ સવળું કમૂત્ત કયું છે સભર છે કે આજે એ તમને યાદ ન પણ હોય પણ કોશીશ કરશો તો તેનું સ્મરણ આવશે કે નિહિલિસ્ટોના હાથમાં આવી પડ્યા ત્યારે તમે જાતેજ જીવતા રહ્યા આટલુંજ નહિ, પણ મને ચોક્કસ ખબર છે કે એક અલ્વાડિયા પહેલાજ એક જાસુસની મદદથી અમારા ગાડીવાન

આઈવનનું તમે ખૂન કરાવ્યું છે આ ખૂન તમે એટલા માટે કરાવ્યું
કે મેને મિશરનિતકનું ખૂન ટ્રાણે ડ્યું તેની આઈવનને ખબર હતી

ગવર્નર બોલ્યો, “તું જૂઠું કહે છે હું મારે ખૂન કરવા
કાનૂન રચી રહી છે આ ગુન્હા માટે હું તને જન્મદેશનિઝાનની
સજા કરી શકું છું પણ હું તારો મનોકામના તે કોની પણ પાળ
નહિ થતા દઉં” આટલું બોલી ગવર્નરે પોતાના હાથમા પીસ્તોલ
લઈ ડહ્યું, “આજે હું તારું ખૂન કરીશ”

જ્યારે મે બેસ્યું કે હવે મેરિયાનાનું આરી બન્યું છે ત્યારે
પડદો ચીરો નાખી, એક ઝલગ મારી ગવર્નરની ઉપર હું ધસી
ગવર્નરની પીનોલમાથી ગોળો નીકળી ચૂકી હતો પણ ઇન્કારૂપાથો
મેરિયાનાને બીલકુલ ઇજા થવા નહોતી પામી ગોળો મગસાથો
મામેની દિવાલ પરની એક સીરાના ટુકડા ટુકડે થઈ ગયા

ગવર્નર સાહેબના હાથમાથી મે પીસ્તોલ ઝુટરી લીધો અને
કેતું, ‘મહાગય, આ યુવતીના નજીકના સગાએ એને મારા હાથમા
બોધી છે મે તમારો બન્નેની સગી વાતો સાંભળી છે તમે આ
કાનૂન પર સજી કરી દો અમે તગતજ અહીંથી ચાલ્યા જઈશું પણ
ત્યાં મુધી તમે મહી ન કરો ત્યાં મુધી અમે તમારો કડો છોડીએ
તેમ નથી”

મારી વાત સાંભળી ગવર્નરે મને પણ ગિફ્ટનાર કરવાની ધમકી
બતાવી જ્યામમા હું હતો સાથે તેને એટલું કહ્યું, “હું રશિયન
સમ્રાટનો ખાસ સેવક છું, સરકારી કામ બાબત હું બીજા જગ્યાએ
જઈ રહ્યો છું, એવી હાલતમા મને પકડવાનો કોને હુકમ છે”

મારું કહેવું સાંભળ્યા પછી લગભગ અર્ધો કલાક તે સહી કરતા
ગવર્નર સાહેબ સમ્મત ન થયા, અવે તેને માટે બીજો માર્ગ ન

હોવાથી તેને હુકમ ઉડાવે પડે ત્યાંથી છૂટા પડતા મેરિયાનાએ
ગવર્નરને જણાવ્યું, “ જ્યાં મુંબી આ હુકમનામા વિરુદ્ધ તમે કંઈપણ
ખટખટ નથી કરી, ત્યાં મુંબી તો તમે સલામત છો, પણ જગત
ત સામે ચળવળ કરે તો તમારો નિર્દય મારી પામે જેટલા પૂરતા
કે તે બધા મંત્રાટ જાગ સન્મુખ રજૂ કરીને માગ લાઈ પણ તમને
પૂરતો સપડાવવા માટે કોળીંગ કરશે ”

રસ્તે આવતા મેરિયાનાને મે પૂછ્યું ‘તમારા ભાઈનું નામ શું
મેરિયાનાએ ઉત્તર આપ્યો, “ માગ લાઈ આ દુનિયામાં મા
આશ્રયદાતા, માન પોત જનિયા વેરક જ છે ’

મે પ્રશ્ન થઈ કહ્યું, ‘ શું પોત તમારો ભાઈ થાય ? તો તમે
માને માથે લગ્ન કરો મા હમેશો માટે મુખી નહિ કરો ’

આ સાંભળી મેરિયાનાના મુખપર શરમના શેરડા પડ્યા પણ
અન્યત્ર આવતો મારો પ્રસ્તાવનું જોઈ અમથત કયું ગાડીમાં મેમી
તેજ લાજો અમે આગળ હકારી મૂક્યું

કેટલાક વિશે પછી સેટિપિટમર્ગ જોઈ મારે બીજે સ્થળે
જા પડ્યું અને મેરિયાનાના સાથે દૂરી ગઈ મેરિયાના દરેક
અવગણિયે પત્ર લખી માડ મન રજૂ કરી

લડત આ ના પડી જ મહી ॥ બાઈ હું એક લયકર વિપત્તિમાં
ફસ્યા

રિમેમ્બર મરીનો હતો મધ્ય રમ. એ દિવસ લડત
રાહ ॥ મેટ્રોપોલિટન ડિપ્યુટી નેનાટે પત્ર જોઈને પર ॥ ૧ નાના
ગીટ નહ હુ ગાડીમાં બેઠા એ ડગ્ગામાં તે સમયે હું એકલો જ
હોતો પછી એક યુવતી તેમાં આવીને બેઠી યુવતી દેખાવે સર

હતી, તેનું કદ લાંબુ હતું, તેણે કાંઈ વસ્ત્રો પહેર્યા હતા યુવતી મારી
આંખોની બેઠક પર આવી બેઠી તેના નજર તેના માનસ પરથી કે તેનું
વય વીચ વયથી વધુ ન હતું એક મે વખત એ યુવતી નજર દર્શિ
હતી, મે તે દિવસનું વર્તમાનપત્ર ખરીદ્યું અને તે વાચવા લાગ્યો

ગાડી ઉપડી હતી તે વાચનામાં મગ્ન હતો અચાનક પ્રેમનો
દાય મારા હાથ પર પડ્યો અને રંગિન તાપામાં મારા નામનું
ઉચ્ચારણ થયું

વર્તમાનપત્રમાં મારા ઉચ્ચારણ હતી તે હતું તે પછી જ યુવતી
મને બોલવા લાગી હતી ત્યાર પછી મને આજે, તે
નજર હતું આજે મને આગમો જા પગ આપે તે પડેલા હતા
મળ્યા તે મને યાદ નથી આવતું

તે યુવતી બોલી, ‘ એટલિટર્સમર્ગમાં આપની સાથે મારી
મુલાકાત થતાં હતી પણ તે વખતે આપણી વચ્ચે મિલકત નાનચી
હતી હતી પણ આપને તે સમયથી જોઈ ખુબ હતું ’

મે કહ્યું, ‘ તે એટલિટર્સમર્ગમાં આપણે મળ્યા હતા તો
આજ રંગિયાના વતની લાગે છે ’

યુવતીએ મનક હાસી પોતાની સમ્મતિ જણાવતી આ પછી
તણે એક નાનકડું ઉચ્ચાર, જ્યારે મારા પગ તે નિહિરિરટ
અપ્રત્યક્ષની હતી

પછી યુવતી કહ્યા લાગી, ‘ જેમનેમે મને કહ્યું છે કે આપ
મારા પગ નાંખી છો, અને આપ અગ્રેજ વર્તમાનપત્રમાં રંગિયાની
પાંખાની નીચતાની અને તેના વિચારમવાતની પાંખ પોત
ઉપડી પડી ગયા છે રંગિયાના કેદખાનામાં જે પિશચી લીલા
તી છે તેનું તાદન વિવરણ કરી દર્શાવતી પ્રગ્ન આગળ

રશિયન ઝારના અત્યાચારો અને જીવમોનુ આબેહુબ ચિત્ર ખડુ કરી રહ્યા છે. આપના સર્વપ્રદાયના જ્ઞેષ્ઠની સિદ્ધિ માટે આપે ભાગે પરિશ્રમ કર્યો છે અને કરી રહ્યા છે.

મે કહ્યું, “મે કંઈ વિશેષ કાર્ય નથી કર્યું હું હજી પણ મારી ફરજ બરાબર અદા નથી કરી શકતો.”

યુવતીએ જવાબ વાળ્યો, ‘આપણા પથના દરેકનો દ’ વિશ્વાસ છે કે આપ એક અમાધાગળ મનુષ્ય છો. આજે આપની સાથે મારી મુલાકાત થઈ તમા હું મારે પરમ ભાગ્ય માનું છું હું આપ પાસે થોડી સહાનુભૂતિ માગણી કરવા ઇચ્છું છું.”

મે ઉત્કલથી પૂછ્યું, ‘આપને હું કંઈ રીતે મદદ કરી શકું’ આપ ફરમાવો.”

આમ તેમ જોઈને તે યુવતી બોલી, “દક્ષિણ કેનમિગ્નમા મને લેવા માટે મારા ભાઈ ગ્લેસન પર આજશે જો આપ મારી સાથે મારા મુકામે આવો તો હું વિસ્તારપૂર્વક આપને મારી વાતો કરી નહીં હું ભારે આફતમા આવી પડી છું મને મદદની કશી આશા ન મળે તો હું જીવનથી નિરાશ થઈ જઈશ.”

મે પૂછ્યું “હું આપની મતલબ મિતુલ સમજી શક્યો નથી શું કોઈ આપનું ખૂન કરવા માગે છે?”

યુવતીએ ગદગદ કરે જણાવ્યું, “આપ જગા ધીમે સ્વરે બોલો ચારે તરફ દુસ્મનો વૃમ્ભ છે અત્યાર સુધી આ ડગ્મામા આપણે એ જણા જ છીએ પણ કદાચ આપણા દુસ્મનો છપાઈને આપણી વાતો સાભળતા પણ હોય આપણી વચ્ચે હજી પીઠાન નથી આપણે એક પથના પથિક છીએ, રશિયાની મુક્તિ એ આપણું

ઉદ્દેશ છે આપણે અપરિચિત છીએ તો પણ આપણે મળવી છીએ એમ માની લઉં તો બિરકુલ ખોટું નથી મેં એક ભયંકર ભૂલ કરી નાખી છે પહેલેથી મારે મારી ઓળખાણ આપવી જોઈતી હતી માઁ નામ ઓકિલનિયા પોલીસકાર્ટિવના છે

યુવતીની વાત સાંભળી મને માલમ પડ્યું કે તેના હૃદયમાં દેશદાઝ હતી કામ કરવાની ધગશ હતી નિહિજિસ્ટ સપ્રેમયનું પ્રાઇડ કાર્ય કરવા ઇચ્છેલ આવી હતી મારા મનમાં એ યુવતી માટે પૂરપૂરી સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થઈ તેથી મેં તેને કહ્યું, “આપની મેવામાં હું હમેશા હાજર છું મારાથી અને તેટલી સેવા ઉઠાવવા હું પ્રયત્ન કરીશ”

આ વાત થતી હતી એટલામાં તો દક્ષિણ કેનમિગ્ટન ગ્રેશન આવી પહોંચ્યું મેં બારીમાંથી માયુ ખુલાર કાઢી પ્લેટફોર્મ તરફ નેચું મારી સાથેની યુવતી પણ પોતાના લાહને આમતેમ વ્યાકુળ મને જોવા લાગી પણ તેના બાઇ નજરે ન પડ્યો

અતે અમે તો ગાડીમાંથી ઉતરી પ્લેટફોર્મની બાજુ નીડળી ચાલવા માડ્યું આ સમયે મડડ પર લોકો નજરે નહોતા પડતા રસ્તો મિનકુલ ગમ્ય હતો અમે એ એડલા એ માગ ચાલ્યા થોડા દૂર ગયા એટલે એક મોટું મકાન આવી પહોંચ્યું તની મામે ગમ્ય પુષ્પવાટિકા હતી જુવોની સુગંધથી સાનું ગમ્યા મનમંથી રહી હતી

અમને જોઇ દરવાને દગવાળ ખોલી દીધા મેં મારો એવનકેટ ખાધ પર નાખ્યો અને મારી સહચરી યુવતી રાથ એક શણગારેલા એવરડામાં દાખલ થશે હું એક ખુરશી પર બેઠા અને પેલી યુવતી માળ પર ગઈ.

આ મનનામાં પણ મૂકતાજ મા । મનની સ્થિતિ બદલા
ગળ મે તિયાયુ કે આના અસરિચિત રચાતમા આ પ્રમણે આના
આનામાં મે બચકર જૂન કરી હતી હુ જે વરમા મેના નો ને
વરમા ફ્રન એક દીવો મળી રહ્યો હતો ત્યા જે ખુલીમો અને
ટે નો લ્લા, ન જૂતા હતા, તેના પર વૂળાનો સુમા ન હતા એ-એક
દુગથી મા નાક કાટતા માડ્યુ લગભગ ના નિનિટ હુ એ
ઓનામાં એકની એમી રહ્યો પ્રત્યેક દાણે એવિનનિયન આગમનની
ગદ તેના જાણે અકરમાન મને અડગ આન્ય વગમ મધન
ન થયા માયુ મને જોઈયા ન નો

પણ મુન્ન વધ પડતુ તમ રૂપના જન્મ હુ ખુલ પચ્યા ને
ઓનામાં આટા મારવા માના, ત્યા એક વગુ નેદ મો નો
વધ । એક ધિય જેટનો ન નો થર આપ્યા મધામાં આજો હતો
એ પચ્યા માતમ પડતુ હુ કે કેટલો વળત
બધ હોતુ નેધમે

કરી સમડીની પાસે બધ ઉમે ધગધગ કોનના સમડી ત્યા હતા
મને બાપર બપર હતી કે કોનસાના ધૂમાડથી કોઈ પ્રાર મનુષ્યનો
શ્યામ રૂધાઈ જઈ તે મરયુ પામે જે આરે બાજુ મારીમ હા મધ
કરી, આ ઓરડામાં કોનસા રૂળાવાવી ત્યા મને બેઠાડા ના મનસમ
શુ હો ? હુ માર ખુન કરવાની તો આ તંતારી ન હો ? મને
કશુ સમજતુ નહિ મારી અકામણુ વધના લગી

મો લગ્યુ કે જે દરવાજો એકદમ હરે ખોનવામાં ન આવે તો
મારે ડાલની આશા હાડી પાગલની માફક હુ દરવાજા તરફ
હોડ્યો માલમ પડ્યુ કે દરવાજો બહારથી મધ કરવામાં આવ્યો હતો
એક બારી પણ હુ ન ખોલી શક્યો.

ધારે ધીરે મારી આમે સતી કિવામ હમત થા ॥ માડી
મારી પગેજ એક લાખડી પી હતી તે ભરવી મીસી અને મગડી પર
મે ચાર વખત તે વડે લખન ફટા ॥ લગત્યા પરતુ અર્થના ફડીયા
કાણા ॥ અમેન જુઝાવાને બધે વડુ પ્રજવલિત થયો ॥ મા ॥ શરીર
અગધર કપા લાગુ ॥ મરો જાન મય ॥ ગો બીને રસ્તો મને ન
સક્રી, એ સે રમાયી નાક અને મો મધ કરી દીધા ॥ પડી એક
હથોડો હાથ આવતાં તે દરવાજા પર નેરથી મારવા માડ્યો હથોડા ॥
અચાજથી ઝોગડો ગાળી જાયો, પળુ દવાને ન ત મે ॥ પ્રતિજ્ઞા
નાની શકિત ખેડો થય ના ॥ દરવાજો તોડા ॥ દર નીખાતુ
અમલવિન ॥ મુ માર મારે મે મુનમથુ કી મુ ॥ પળુ ૬ એ
મારો અતન ન રાખો, ના પે નાનો પ્રતિજ્ઞા મારી અચર
થનિત ॥ મર ની હડવા લગ્યો ॥ ધાર ધીરે તો અચાજ પળુ
ખા ૬ ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥ ૧૩ ॥ ૧૪ ॥ ૧૫ ॥ ૧૬ ॥ ૧૭ ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૧ ॥ ૨૨ ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥ ૨૫ ॥ ૨૬ ॥ ૨૭ ॥ ૨૮ ॥ ૨૯ ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥ ૪૭ ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ ૫૭ ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥ ૬૧ ॥ ૬૨ ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ ૬૫ ॥ ૬૬ ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥ ૭૦ ॥ ૭૧ ॥ ૭૨ ॥ ૭૩ ॥ ૭૪ ॥ ૭૫ ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥ ૮૦ ॥ ૮૧ ॥ ૮૨ ॥ ૮૩ ॥ ૮૪ ॥ ૮૫ ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥ ૮૮ ॥ ૮૯ ॥ ૯૦ ॥ ૯૧ ॥ ૯૨ ॥ ૯૩ ॥ ૯૪ ॥ ૯૫ ॥ ૯૬ ॥ ૯૭ ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥ ૧૦૦ ॥

ધમે ધમે મને જાન આપ્યા લગુ ॥ ગદ નિશાથી કહ્યો
હુડ એવો જામ થયો આખ ખોતી એકવાર ફરી મે જધી તરફ

વાકુળ દ્રષ્ટિ કેવી લીધી એ વખતે મહાપુત્ર વાયુ હતુ જોરડામાં કાઢકારા ઝામો પ્રમાણ રાખી આ દેડે હુ એ પૂતી પાંચ પાંચ એમના જનો દો જોરડામાં મારો હથ જેડ નવુ પર પડો જોડ નુ તો તે પીસોત હતી પાચ બારની એ પીસોત હતી મે મારો હથ પાડો એના, હાથ પર નજર પડી, તો માતમ પડ્યુ કે તે લેવીથી જ કાયમો હતો તે લેવી બરગ થઇ ગયુ હતુ

હુ જોયિને જ નરો થઇ ગયો જોયુ તો એક દરવાજો ઉઠયો હતો પુત્રા દરવાજામાં થઇ હુ જોકે નાના એકાદમાં ગયો, ત્યાં ને જો જોયુ તેથી મા. હુ-પમા પ્રમ પડી હતી એક પાંચના પર એકાદિનિયા પોત જાણિની મહા પડી હતી

હુ એ મહા પડે ગયો તેના નાના હુ ને નાના નાના પ્રમાણમાં પડુ તેમા હુ નાના દોરો તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી હુ નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી

ગમ ને કારણનર ગમે તેણે ખૂત કરી હે પરતુ મને મનમાં નરો નરો પડો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી

મને મને નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી તે મે દોરો નાના પ્રમાણમાં પડી હતી

લે.પાએ મને કમાવ્યો હતો તે લોકોની ઠગા ફક્ત મારે પરિચય
 ખેળવવાની જ ન હતી પણ મને હયાતરી રેની ૧૨૨૬ તાર કુવાની
 પણ તેઓ કોમેદ રાખતા હતા તોય આ નિર્ણય પર હુ ધણો
 રખત દદ ન રહી શક્યો એ સમય એવો હતો જ્યારે
 ધાત્રપણુ વત મારા મગજમા ઇમી શકતી નહિ એટલે મારી અધીગમ
 નધવા જાગી હુ જે મકાનમા અધ રહ્યા તે મકાન કોઇ મહા ધના-
 ઢાનુ હતુ નગા માલિકને મેનની પદવી મળી હતી અને રાજ-
 દરબારમા તેની પ્રતિષ્ઠા બારે હતી આ બતાવ પન્થો તે વખતે એ
 કોઇ રાજકીય કરણે વિદેશ ગયો હતો છેવટના પાચ વર્ષોથી મકાનની
 હાલત આસીજ હતી

કેટલાક દિવસો પછી મે મકાનવાળાની મુનાશત લીધી જેના
 હાથમા મકાનની કેપરેખ રાખનાનો જગ હતો તે ભગે પ્રરપ હતો
 મે તેને કહ્યુ કે મારે એ મકાન બાડે જોઇએ છે જોઇ લેવા તેણે
 મને કુચી આપી તાણુ ખોલી જેવો મે મકાનમા પ્રવેશ કર્યો કે
 કે માર શરીર કપવા લાગ્યુ પેલી ઘટનાતુ રમરણુ તાણુ થયુ,
 તેતુ ચિત્ર મારી આખ આગગ ખા થયુ જે ઓરડામા પેલી
 ૧૨૨૭ની વાત પડો હતી તે ઓરડામા હુ ઘાખન થયો ત્યા લાસ નહોતી

લામ દૂર કરવામા આવી હતી એટલુ જ નહિ પણ ખૂનતુ ચિન્હ
 પણ રહેવા દીધુ ન હતુ ગાલીચા પર જ્યા જ્યા લોહીના છાટા
 પડ્યા હતા ત્યા ત્યા ગાલીચો કાપી નાખવામા આવ્યો હતો ખીણુ
 બધુ જેમ ને તેમ હતુ જે ઓરડાઓમા મને કેદ કરવામા આવ્યો
 હતો ત્યા ખીણુ બધુ જેમ ને તેમ હતુ જે ઓરડામાં મને કેદ
 કરવામા આવ્યો હતો ત્યા નગડીમા કોલમા અને રાખ આજ સુધી
 પડી રહી હતી તે દિવસના બનાવ વિષે હુ છેવટનો કોઇપણ નિર્ણય

ન કરી શક્યો પણ એટલું તો ચોક્કસ થઈ ગયું કે મારી વિરૂદ્ધ બચકર કાવત્રું રચાઈ રહ્યું છે સત્ત્વ છે કે મારા ઉપર થોડા-વ વખતમા ખીંટ આપત્તિ આવી પડશે

એક દિવસ હું મારા સુવાના ઝોરડામા બેઠો બે સગડી આગળ તાપતા તાપતા એક નવલકથા વાંચી રહ્યા હતો. એટલામા કદાચે અહારથી ખારણુ ઠોક્યું મેં દનવાળે ખેલ્યો તો તાર નહીં તો ચન-રાશી ઉભો હતો. મને જોઈને મારા હાથમા એક નવ મૂક્યો, પરખીડાડિ ઉઘડીને વાંચ્યું એટલે મારે મગજ વુમવા લગ્યું આખે અધારા આવ્યા તારનું કાગળીડે હાથમાથી સરી પડ્યું તેમાં લખ્યું હતું, મેરિયાના નેસ્ટરને ગિરફ તાર કરવામા આવી છે, ફેલનિકાનની તેને મગજ ચઈ, ગઈ કાલે-૨ તે સાઈબિરિયા તરફ રવાના થઈ છે ' એમ્બલેક્

નું મેરિયાના કેદ ! મારા ગમરાઈતો પાર ન રહ્યો મેરિયાનાએ જો અસરકારક થયો હશે ? જરૂર અમનદારોએ તેના પર રાજનૈતિક આરોપ મૂકી સજા ઠોકી હશે, મારા હૃદય મનિરની પ્રેમમયી પ્રતિમા "મેરિયાના આજે કેદી બની તેની ખમર તારાદાર એકવક્ત્રે મને આપી !"

યૂરલ નદી ઝોળાળી પગે ચાલીને તેને હજાર માઇનનો રસ્તો કાપવો પડશે કેટલાક પહેરેદારોના પાગલ અત્યાચારો તેને સહુવા પડશે અને ત્યાગ પછી સાઈબિરિયામા સજાને માટે મીઝાવું પડશે ! હવે મેરિયાનાની શી હાલત હશે ? મેરિયાનાના બનિષ્ઠનું બચકર ચિત્ર મારી આખ સમક્ષ ખડું થયું, આખોમાથી આંસુની ધારા વહેવા માંડી હું હવે નું કંઈ ? મારી પ્રિય મેરિયાનાના કેવી રીતે પ્રાણુ બચાવું ? વ્યાકુળ મને હું ઝોરડામા આટા મારવા લાગ્યો મારે આજેને આજે રાત્રિએ મેટપિટર્સનગ તરફ ચાલ્યા જવું જોઈએ આ મિત્રાય ખીજો કાઠ

માગ મારી આગળ ન હોય જમીન પરથી તાર ઉઠાવી લીધો, ફરી ફરી આ વખત ગાઓ તે વખતે મેં વિચારી લીધું કે અમરદાસ પાસે આનાપત્ર મેળવી સ્નેહપિતૃસંમર્ગથી સામંતિરિયા મુવી જઈ રસનામા જો મેરિયા તો મેળાપ થઈ જાય અને કેઈ ઉતારે હું તને છોડવી શકું નો એથી રહું શું ? તો હવે અહીં એક પથ્થુ નિનિટ ગૂમાવવી ઉચિત નથી પણ વાગ્યા છે, એકમાથી રિયા નાહડા વખત થઈ ગયો છે, એટલે ને કંઈ માટે તરત જ દરતુ જોઈએ

ગળી અને વિચાર આગો, રશિયાના ચોત ફરતુઓ ના થના હતા છતાં મેરિયાનાને હું જા માટે ત્યાં ગળી આગો રાશનુએથી સાવવાન રહેતાની સૂચના આપનાનું પણ બૂલી ના હવે મારા પ્રાણુ જાય તો બને પણ તેને છોડાવવાના એકેએક પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ

મેં એક પેગી તૈયાર કરી ખામ રરી વસ્તુઓ અદર તાની અને પેગી બધ કરવા જતો હતો તેવામા ફરી ખારણુ ઠોંગતુ

હું ઉડ્યો દરવાજો ખોલ્યો કે તરતજ એક લાખા દદની ખુપ સુરત સ્ત્રી મારા ઝોરડામા ચાલી આવી હું પહેલા તો તેને ઓળખી શક્યો નહિ, પરંતુ મારા બેઠકખાનામા આવીને તેણે પડદો દૂર કર્યા એટલે મેં તેને ઓળખી તેનું નામ ઓમરદેના ટેરસ કેડના દતુ સ્નેહપિતૃસંમર્ગના એક શ્રીમતની તે બાધ હતી અને નિહિતિસ્ટ સ પ્રજામા તે જોડાઈ હતી

યુવતીએ હસને મ્હોડે, વીણુને પણ લજ્જિત કરી મૂકે એવા અધુર કંઠે બોલવા માડ્યું, “આટલા દિવસો પછી તમારી મુલાકાત બેવાનો મને પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયો તેથી મારો આનંદ માનો નથી જ્યારથી તમે અમને છોડીને આલ્યા જાવ્યા ત્યારથી હું ચિન્તામા

રહેતી હતી” આટલુ ખોલી તે એક સોફા પર બેડી, બધી આબુએ નજર ફેરવી પાછુ ખોલતા માડયુ, “આ ત ન એકાન જોરડો છે સ્ત્રી વિના ધર જેમનુ હશે ખર ? સર્વ વસ્તુઓ આમનેમ પડી છે જોઈ શકુ છુ કે એક સ્ત્રી વિના તમને ઘણુ નુકસાન થમ રહુ છે”

મે એ દિપ્તાચરની ખાત ને યુવતીને કહ્યુ, “મે મારે ત્યા પધાર્યા તેથી મને અત્યંત હર્ષ થાય છે” પણ ખરૂ પૂ. ને ને આત્રી અસહ્યતાથી મને મારે અમતોન થા હને એ ન્ત્રાત્રી હનર ત્રા લેન સર્પનો હતી આજ્ઞાથી એ વર્ષ પહેલાત્રી ને મિત્ર થમ હતી એ પામ પંની હતી તારે લાભો ડરિની મવતિ આ મામાજિક સનાનને ખાતર ગાંઠ દન્વ ધામિને ને રોનતુ - ૧૧ અને યૌવન વેચી નાખતા હતા તે બુટો એ પંમા હન્યતા ‘શી મરણુ પામ્યો પતિના મરણુથી આ પિન્વ’ યુવતીના હાથમા એ ધન આવી પડયુ સેટિસર્મર્ગમા પામાથી તેણે રહેવા માડયુ એને મળવા આવનાર મિત્રો પણ વણાખરા ફટકેલજ હતા એને ત્યા મારે સાર માન હતુ હુ એને ત્ય જતો ત્યારે તે મારી ને આગનાસ્વાગતા કરતી તે જોઈ ધણાના મન બળતા તેમને નંતુ ચીડવવા ખાતર હુ એ યુવતી સાથે હૂં મસ્કરી પણ કરતો, તે એટલે સુધી કે તે એમ માનવા લાગી કે હુ પણ તેના હાથમા એક રમકડુ થમ ગયો છુ

આજનો દિવસ મારે માટે વિપત્તિનો હતો પહેલાત્રી હૂં મસ્કરી યાદ આવતાં હુ શરમાયો મે એ યુવતીને કહ્યુ, “હા મારા વરમા વસ્તુઓ આમ તેમ તો પડી છે, પરતુ એને બનસ્થિત મનવાનો મને અત્યારે બિલકુલ અવકાશ નથી મારે આ કહેર છોડી હમણાંજ બહાર જવાનુ છે.”

યુવતીએ પૂછ્યું, “આપ ખીજી જગ્યાએ જશો ? આપ જે સ્થાન પર જરા ઇચ્છો છો તે અહાથી કેટલું દૂર છે ?”

આવત દૂર છે.”

‘તો પણ કેટલું ?’

‘સાઈમિરિયામાં’

આપ નું કહે છે ?” નું ત્યાં આપ આપની ઇચ્છાથી જાઓ છો.” યુવતીએ પ્રજ્ઞતા પ્રજ્ઞતા આ સવાય પૂછ્યો

‘કદ્યુ, ‘હા’

અ પની ઇચ્છાથી સાઈમિરિયા જઈ રહ્યા છો. એ કોઈ રીક જગ્યા ને નથી, છતાં આપને આવી વિચિત્ર ઇચ્છા થવાનું શું કારણ ?”

‘હ એક મિત્રની શીલ્પમાં ત્યાં જઈ રહ્યો છું.”

“મિત્ર ? કે કોઈ ખીજી ? જરૂર તમે કોઈ સ્ત્રીની તપાસ માટે ત્યાં જાઓ છો.” યુવતીએ મનકરી કરતાં આ વાત કહી એની મનક મને આવત વસમી લાગી.

ને કદ્યુ, “હું જેની શીલ્પમાં ત્યાં જઈ છું તે એક સ્ત્રીજ છે.”

‘હું સમજી ગયો, કે તે કોણ છે ? તે મેરિયાના નેસ્ટર છે ! કેમ, ખરે ને.” મારા તરફ જોઈને સકોચ વિના મને આ પ્રશ્ન તેણે પૂછ્યો.

મે જવાબ આપ્યો, તમારું અનુમાન ખરું છે, પણ તમને એની કેવા રીતે ખબર પડી ?

મે સામન્ય છે કે તે ગિરફતાર થઈ છે. તેની ઘરપકડથી સેટિપિટર્સનર્ગમાં ખૂબ ઉદાપોહ થઈ રહ્યો છે. પોલીસે વીસ નિહિલિ-જોને પકડ્યા છે, મેરિયાનાના ઘરમાંથી સળગી ઉઠે એવો કોઈ પદાર્થ

મળ્યો હતો તેજ કારણથી તેને સાધમિરિયામા દેશનિકાલ કરવામા આવી છે તેને ઝીડને કાલિમારકમા રાખવામા આવશે ”

મે કહ્યું “હ સાધમિરિયામા ” તે ખરામમા ખરાખ સ્થાન છે એ ઉત્તર ધૂનની તદ્દન પાસે છે ’

યુવતીએ કહ્યું, ‘હુ સમજી શકુ છું કે આ મમાચારથી તમને અત્યંત દુઃખ થાય છે ”

મે જણાવ્યું, “હુ મેરિયાનાને મારા પ્રાણથી પણ અધિક ચાહુ છું તેનું આ દુઃખ સામળી મારું હૃદય ચૂરેચૂર કરી ગય છે ”

મારી આ નાદ સામળી યુવતીએ સ્થિતિપૂર્વક કહ્યું, ‘તમે તેને ચાહો છો ને હુ જાણુ છું પણ તેને માટે તમે શોક ન કરો મેરિયાના અમાગણી છે મેરિયાનાની ખાતર તમે તમારો સનાતના બચમા દા માટે લાવો છો ? તમે પણ નિહિલિસ્ટ છો એ વાતથી ખોલોમ અજ્ઞાત નથી અને તમે જેવા સાધમિરિયામા પગ મૂકશો તેવાજ તમને પકડવામા આવશે ફરી વહાલા વતનના દરેક તમે કરી શકશો નહિ તેમજ મેરિયાનાને છોડવી એ શકશો નહિ, એ ચોક્કસ માનજો જે નિહિલિસ્ટને દેશપારની સજા મળી ચૂકી છે તેને છૂટકારો બિનકુલ અસંભવિતજ છે ’

મે ગંભીરતાપૂર્વક કહ્યું, “તેની મને ખરાબર ખબર છે, પણ મારા ખોળીઆમા પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી તો તેને છોડવવા માટે મારી સર્વ રકિત જરૂર અજમાવવાનોજ ’

યુવતી અત્યાર સુધી બેઠી બેઠી વાત સામળતી હતી અને મને પ્રશ્ન કરતી હતી પણ મારો આ દૃઢ નિશ્ચય જાણી તે એચિતી હતી અને ફરી ખોવવા લાગી, “પાગલની માફક જાણી જોઈને તમે

નવપતિ ન નોનગ, આગમ ભુરકો ન મારો તમારે મન લયક
એકને બદલે પચ આ મળી શકે છે, પરંતુ આશ્વત્થા વેર
મમુનાથી તારી નીકળતું બહુ કડગ છે”

તે પૂછતું, ‘તમે શું કહેવા માગો છો ? તમારી આ મધી
વાત મને પસંદ નથી’

યુવતીએ હાવમાવ માલે કહ્યું, “હમણા તો જરૂર પસંદ નહિ
પડે ! પણ એ દિવસ બહુ નજીક છે ત્યારે તમને આ વાતની ઉપ-
યુક્તતાના જરા પણ સંદેહ નહિ આવે એક સમય રવો હોશે
ત્યારે મારી થોડી મરેજાનીથી તમે કેટલા ન મળી જતા પણ
આજે મને જણાય છે કે એ બધું ધોનધ ગયું છે”

તે જરા સંપ્ત શબ્દોમા કહ્યું, “છેવટ, તારી મતલબ શું છે ?”

યુવતીએ મારી પાસે આવી ચચળ મને મારા તરફ જોયું અને
મારા હાથ પર તે” હાથ મૂકી કહ્યું “હે પ્રિયતમ ! હું તમને અત્યંત
ચાહું છું”

તે આશ્ચર્યચકિત બની પૂછ્યું, “એ શું વાત ? તું મારો પ્યાર
કરે છે ?”

“હા, હું તમે એ નથી જાણતા ? તેથી તમે ડરો કેમ છો ? હું
તમારા પ્રેમમા અધણી બની મઠ છું હું મારી જાનને બૂલી
ગઈ છું આટલા દિવસ મારા હૃદયની વેદના હૃદયમજ પાછ રહી,
પણ હવે તેમ કરવું મારે માટે અશક્ય થઈ પડ્યું છે તેથીજ આજે
મે હૃદય ખોલીને બધી વાત કરી નાંખી છે શું તમે એ નથી જોઈ
શકતા ? તમારા સિવાય બુવથી પણ હું બીજા તરફ દ્રષ્ટિ સરખાવે
કરતી નથી હું તમને ચાહું છું, તમારા પ્રેમ પાશમા અંધાઈ છું
જો મારી ઇચ્છા ન ફળે તો મારે જીવન એજે જરી તમે મારા
પ્રાણથી પણ વધુ પ્યારા હો, તમે મારું સર્વસ્વ છો !”

યુવતીની આ વાતો સામગી હુ તો અભેજ ખી મળો ! વચ્ચે વખત સુધી માનથી એક શબ્દ પણ ન ઉચ્ચારો. વણે વખતે હુ બેઠા, “હુ જે કહી રહી છે તે તદ્દન વ્યર્થ ફારા છે.”

તેણે પૂછ્યું, “વ્યર્થ શા માટે ? તેણે આગળ ચલાવું, “તેનો પ્રશ્ન છેડા દે તેની આશા મુજબ વિચારોને દેશનિષ્ઠાની મગ્ન મહી વધી છે તે હવે તમને ફરી મળે એવી જો આગ રાખતા એ ખુપસુરત છે તોપણ તે વણી બણેલી ગણેલી નથી તેને જાણીને તમને કહી સતોષ નથી થવાનો એવી સ્ત્રીની સાથે રહેવામાં તમારું સાર્થક નથી જેની સુદરતા તો ચાર દિવસની ચાની નમાન છે, પણ હુ જો કેતા દેશમાં કેટલા સૌથી ખુપસુરતમાં ખુપસુરત છું કેટલાયે ર-કુમારો મારો પ્રેમ ચાહુ ” મારી દુષ્કાંટિ માટે કેટલાયે મત દિવસ મારા ચણે પડે છે, હુ તેમના પર મટતુ માડતી નથી ! હુ તો તમનેજ ચાહુ હુ તમારું મનમન મળતા કાળની તૈયારી હુ જ કરી લઈશ ”

મે મનુ હવાની આ પ્રસ્તાવનો માફ અસ્વીકાર કર્યો

હવે આવેશમાં આવી તે યુવતી બેલવા લાગી, “ જુઓ હુ જીવાન છું, યુવાન છું, ધનવાન છું, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત છું, તમારું એકે એક શુભ મારામાં છે હુ તમારે પગે પડુ છું મારી વતનો અસ્વિકાર ન કરો મને ન છોડો ”

આટલું બોલી એગ્રાઈન મારા પગે પડી અને મારો હથ લઈ એક ચુમન કર્યું

મે મારો હાથ બેચી લીધો અને કહ્યું, ‘ હે સુરી ! આજની આ તારી વર્તાણકથી મને અત્યંત દર્દ થયું છે. કેટલાક મહીનાઓ

પહેનાં મસ્કરીમા મેં તને કોઈ વાત કહી નાખી હોય તો તે તું બૂલી જા મને રાખે પણ ખ્યાલ ન હોય કે મારી એ મજા ની નાતો તું માયી માનશે પડેવાની વાત યા કરી મા । પ્રેમ માટે મોં ન કર મંડ હું જીજી જીતે અપગુ થઈ ચૂકુ છે

માઝ આ મહત્ત્વ સભળી આપેનાં વેડાં નખાં ચૂક નહીં તેના અહેમતો રંગ રી પા પડી ગયો પથ ની મુઠિ મફત હરવા ચલ્યાં રિતા મુજાળી રાખમ હમી ત્હી અને રીજાની માત્ર મેલે અમકાર નો પોતાના કાઝા ફાડી નખ્યાં તેની આખમનથી આમની ચિનગારી બહુમા લગી બેવ ની

સાચેજ તમે મને નથી ચાહત ' શું ખ મ તન તા । કરાં હો, એક દિવસ પ્રેમના આવે । મા આવી જઈ મા । જાનના તમે કહ્યું હતું કે તને મને અહો હો શું એ મને હમત મોટાઈ હજુ હતું ' હે નિહુ । મારી સને અ હી કમના મરુ હતી ' શું હું પ્રેમને યોગ નથી ? શું મારા કરતા એ મમાર કુવડ છોકરી નરે સ્વર છે ? તેના પ્રેમમા મુગ્ધ થઈ ગા હો ? ઠીક છે હું પણ તેમજ કે તેને ચાહી તમે સુખે કેરી રી । હા લઈ રહો છે "

મેં કહ્યું "હં યુવતી, એટની ન ગભરા શાત થા ।"

યુવતી ધૂંકીને બેવના લાગી, "શાત થડે । હું હવે શાત થડે એટલ પ્રેમેન । શું તું મને એટલી બેવકુફ સમજે છે ? તારી ના પ્રજુગિતી દેનાકાવતી મજા પામી સાઈનિરિયામા કે બોગસી રહી છે, છતાં તું એક કુતરાની મફત નેતી પછા પછા દોડવા કરે છે મેં પગે પડીને તાત પ્રેમની યાચના કરી તોરે તું મારા નરજ એક વખત પણ નજર નથી કરતો । ઠીક । પરંતુ શાદરાખજે

કે જે દિવસે ઇષ્ટચક્રતા મંદાપરતા પ્રાતમા સીમાની ખાણમાં મળુરી
કતો કતો, લેડીનું પાણી કરો છૂ ગી ગુમરતો દશે, તે દિવસે
મને સહાશે કે હું તરા પર કેટલો પાર કરતી હતી અને અપમાનિત
કરી હું મરથી દર રહ્યો એ પશુ યાદ કરી હું પસ્તાવો કરશે'

આટનું બોલી અત્યંત કોષથી આચારિના માન આગડામાંથી
આવી ગઈ તે ગઈ અને ત્રવાજ બધ થયા

અમ છ આવડિયા સીતી ગવા હું વખતનાં જેટલિ મં પડોમ્યો
અને માથી મં ગામ નિયતો મં લાંબો મે ન ક્ષેપ માન, કે
ન તો દિવસ હું તત આગાજ મના તા પાડ મરૂ પ્રેવ પર
પડાતી મરી ધગશે લગ્નને મને ગિદ્દન થામ ન લણ્યો જેવો
નાને માગતી એટલી ચિતા મને હતી કે મરી ચિતા મત ન હી

દિવસે જે બધકર જમ રૂન જેન છે એની દિવાનોની
ગિનરમ કાલ પીત મજા બોમવન અમ ખન પદીઓ આદ્ય થયા
મ શરૂ દિવસ એ કેવી મોતે અદે અનમ એવા દેવના અને જે
અને પડો તેના મીડ જન એ ખમેડામ આવે કે હું એ નેતના
મુશિન મને નો તેના ત દૂરી મને ખત મરી કે આ જ દિવસ
જન મી નો મ મયે મેનિતને પશુ આ મિતિ ત ક લખ
જરામ આ ત દી ત્રવાજ અને રમકો થઇ કે જે મનિકો
સાં મ હ જશે જે અપા સીમે સાથે જેને મેનવામા
અ ત દી ન મના જે અને રી હતા હું પિસા મા ગ માવ થન
મય ખત અ વ મને મેવાના એ પ પી ખીયા સથે કોર
સગ મદન ની મડ પાતમા મયુ હો નથી હો હતી એનું
હ પી ચિત મારી આખ આગળ ખડુ થનાં મરી આમોમાંથી આસુની

રેલ વહેવા માડી, હું પામન જેવો બની મર્યો ખોરાક લેવાનું પણ
મેં છોડી દીધું, અને ચવારે વેગથી મારી ગાડી હાકવા માડી એક
તરફ ઝડેની તટામથી રસ્તો કાપ્યો, બીજી બાજુ બરફ પડે, તોય
મેં તેની દરમર ન કરી

ગોડે દૂર જઈ મેં વધુ ગમરટથી મારા હાકેડુને એકાએક
પૂછ્યું, હવે બીજી ગામ અહીંથી કેટલું દૂર છે ?

તેણે જવાબ આપ્યો : “ આંકેક માઈન પર હશે ”

એટલે મેં વધુ ઝડપથી ગાડી ચલાવવા હુકમ કર્યો અર્ધા
કલાકમાં એ મટરફે આ અતી પહોંચ્યો આ સ્થાન રશિયાની રાજ-
ધાતી સેન્ટપિટર્સબર્ગથી એ દાખલ માઇન દર હતું તે રાત્રે અમે
ધર્મશાળામાં પડી રહ્યા બીજે દિવસે સવારે ફરી ગાડી જોડી આખો
દિવસ ગાડી ચાલી સધ્યા સમયે અમે કાલમકોવા નામની જગ્યાએ
પહોંચ્યા અને ત્યાંથી એમરફ થઈ અમારે જવું પડ્યું એમરફ
જવાના રસ્તા પર અમે યોડે ગયા હેઠળ એટલે મારા હાકેડુએ એ-
પહોંચ તરફ પોતાની ચામુક ફરી આનંદથી ખોલી ઉઠ્યો,
‘ પેના રહ્યા એ લોક ’

મેં ધારીને તે તરફ જોયું, એ પહોંચ પર નહોતો એક છોકરો
કે નહોતું એક ઝડ એવા પહોંચ પર એક કાળા ધાખા સિવાય અને
કશું નજરે ન પડ્યું

મેં કહ્યું, “ અને લાગે છે કે એ તો માલ વહી જવાની ગાડી
હોવી જોઈએ ”

ગાડીવાને જણાવ્યું, “ ના, ના, હું કેએક સેનિકોના હથિયાર
અધિકારી જોઈ રહ્યો છું ” હું માનતો હતો કે તેની આખો મારી

કિં

આખથી વધારે તેજદાર હતી પણ એણે જ્યારે હથિયાર જોવાની પણ
વાત કરી ત્યારે એના કહેવા પર મને વિશ્વાસ ન ખેડે

એક કલાક ગાડી દોડાવી નેત્રજોતામા કેદીઓની સમક્ષ આવીને
અમે ઉના થઇ ગયા. જુડના જુડ કેદીઓને સહમિલિતા ન હોવાથી
જવામા આવના હતા તેમના પગો ખેડીથી જડાયના હતા. ગાડામા
કેદીની તખ્તી અને શિર પર જેતની ટાંપી હતી. આ કેદીઓ મદ
કાળે પુરુષ કેદીઓ સાથે આવતી હતી તેમની પછા કેટલા ગાંધીઓ
હતી તે દ્રશ્યો માટે

સેનાપતિ મથી આગળ ચાલે હતા. એ - તેના
સામે જઈને ઉભો મારી ગાડીમાથી ઉતરી તેના મનમાં કરી કે
મારો આત્મ તેને જણાવ્યો અને મેરિયાતને છોડી દેવા માટે
પત્ર તેના હાથમાં મૂક્યો.

સેનાપતિ સાહેબે પાંખે હોવા, નાચે અને નર્મ કેડીગાં
એકદમ મિથગતા પૂર્વક ઉભા રહી જતાના દુષ્કર્મ આપે. એકજ લક્ષ્ય
પછી ફરવા તરવા કપડા પહેરેલી, વિખરાયલા માનવજાતી મેરિયાત
મારી સામે આવી પહેચી મારા હથ એ ન નેત્રથી પકડી લીધા
અને મને બાજી પડી તેની આખમા આસુ જડાઈ આવ્યા. તેના
જોવાથી એક શબ્દ પણ ન નીકળી શકે. કેવળ આસુની ધારા
વહેવા લાગી ગયું કે થઇ ગયું.

સેનાપતિ સાહેબે હુમ્મનામ વાચ્યુ અને મને કહ્યું, આ શુ
અજબ કાળાપાણીની સજા પામેથી મેરિયાતના નુકસાને એકદમ છોડા
મૂકવાની મંત્રીસમા આજ્ઞા ફરમાવે છે! એ કેદી કાણ છે?

મેરિયાનાનો ઉત્સાહ માનો ન હતો તેણે ગદગદ કંઠે પૂછ્યું
 “આ શું અજ્ઞયપી શું તમે મને મુક્ત કરના અહીં આવ્યા છો”
 આ તે હું સ્વપ્ન જોઈ રહી છું કે જાગત અવસ્થામાં છું ? રાત્રદ્વારો
 ઝારણુસર ઢાળાપાણીની સળ પામેલા કોઈપણ કેટી માટે આ જીવનમા
 નો હટનાની આશા તદ્દન અસંભવિત છે આ અસંભવિતને શી રીતે
 તમે સંભવિત કર્યું ?

મે જવામ આપો, “અહુ જ સહેવાઈથી અત્યારે જનરન
 કુરોજેનો સત્રાટ્ટ આરો મ તો છે તને ખબર છે કે મેરી આરતી
 ટચ્કની હત્યા કરનાર તરીકે તણે કેરી રીતે અને સીઝાયુ હતુ તે
 સ્વીકારપત્ર મારી પામે હતુ તેની મદદથી મારી દુઃખમાં આવે
 ત્યારે હું જનરલ કુરોસેરકોને ફગાવી નાંડો હ । એ પત્રના બનામા
 મે તાગ શટકારાતુ હુકમનામુ લખામાં લીકુ તે આનાપત્ર લઈને જ
 હું અહીં દોડી આવે । છું જ્યાં નુધી હું તને ન છેડતી તક ત્યાં
 સુધી મને શાંતિ મળવી મુશ્કેલ હતી”

સેનાપતિ માથે પણ થોડો વખત મારે વાતચીત થઈ તેણે
 મેરિયાનાને ઉદ્દેશીને કહ્યું, “તને જે સળ મળી હતી તેની આજીવ
 મોતની સળ પણ કંઈ વીસાતમા નથી તારે માટે ધન્ય પ્રીત છે કે
 તુ મુક્તિ મેળવી શકી હું એટલુંજ આહુ છું કે ભવિષ્યમાં તમે
 ખબરે સુખી થાઓ, અને લાણુ આયુષ્ય ભોગવો”

સેનાપતિએ અમારી વિદાય લીધી અને કેદીઓને કંઈ કૃત્ય કરવાનો
 હુકમ આપ્યો તેઓએ અશ્રુભીની અને તુણાભરી આંખોથી મુક્ત
 મેરિયાના તરફ એક વખત દૃષ્ટિ કરી આગળ ચાલવા માંડ્યું.

અમે પણ અમારો માર્ગ લીધો કાલમાકાવરને રસ્તે થઇ અમારી ગાડી ચાલી મેરિયાનાને આ દેશનિકાલની સગ્ગનુ કારણ પૂછ્યુ તેનો ઉત્તર સાભળી હુ આશ્ચર્યમા ગરકાવ થઇ ગયો.

મેરિયાનાએ જણાવ્યુ, “મેડમ ટેરેસ કેડનાએ મને પોલીસ પામે પકડાવી એ બાઇ બોલે છે તો મીડુ પણ તેનુ હુકમ તો ઝેરથી ભરેલુ છે.”

મે ભારે અગ્નયખીયી પૂછ્યુ, “આઆફેના ટેરેસ કેડનાએ તને પકડાવી? હુ તો સમજતો હતો કે તે પણ નિહિલિસ્ટ પથમાનીજ એક હતી.”

‘હા નિહિલિસ્ટ સપ્રદાયમા તો તે ગ્નડાયલી છે, પરંતુ દૂખી પોલીસ પામે લાય લઇ તેણે અમારો વિશ્વાસવાત ક્યો છે છગકપટ થીજ આપણા પથના અસખ્ય પુ પોને તેણેજ ગિરફતાર કરાવ્યા છે.”

જેતના એક પછી એક કાટોનુ વર્ણુન મેરિયાનાએ કરવા માડ્યુ તે મે ધ્યાનપૂર્વક સાભળ્યુ.

પણ અનરસો રકવાયરની હત્યામા કોણે અને શા કારણથી મને ધમડવામા આવ્યો હતો તેનુ ગહમ્ય હુ સમજી શકેગે નહિ ત્યા સુધી માંગ મનમા ખટકો ચાલુ જ રહ્યો.

છ મહીના પછી એના ગમ્યો બેદ માલમ પડ્યો એ દર મ્યાન અમારા લખતો મેળ થઇ ગયો અને તે સબધી લોકોને પણ ખમર પડી ગઇ અમે લડનમા નવુ મકાન ભાડે ગમ્યુ હતુ ત્યા અમારા મહાનમા અમારી મડળીના સબો વારવાર આવતા જતા રહેતા.

મારા એક મિત્રના ઘરમા એક દિવસ કોઇ અગ્નપ્ત્યા પુરષ સાથે મને વાતચીત થઇ તેનુ નામ આઇવનોવિચ હતુ વાચક

સમજી શકશે કે આ મહા ધર્મ હતો અને તેનું નામ પણ બનાવડી હતું

આઘનાનેવિયે મને કહ્યું, “તમારા ઉપર રૂપી પોલીમનો વણો સશય હતો. તમને ફસાવનાના તે લોકોએ મહા પ્રયત્નો કર્યા અને તમારો પોતાના જીવને જોખમે આગ્રાદેતાએ તમારું ખૂન કરવાનું ખીકું ઝડપ્યું. આગ્રાદેતાને ત્યાં આફ્રિકાનીયા થોડા દિવસ દાસી તરીકે રહી હતી તેણે તો આ કાવત્રામાં મદદ કરવાનું કમલ્યું હતું એ ઉપરાંત એ લોકોએ જે ડમન નામના એક પુરૂષની સહાયતા પણ મેળવી હતી. અમને આ જાનની ખબર મળી ત્યારથી અમે આ કાવત્રું નિષ્ફળ કરવાના પ્રયત્ન શરૂ કર્યા એ કામમાં મને એક મદદગાર મળી ગયો. તેનું નામ પૌત્ર મેફિરિક છે જે દિવસે આફ્રિકાનીયા તમને ફસાવીને ઝમનગ્યો રેકાનાયરના બધા મકાનમાં લઈ ગઈ, તે દિવસે અમે એ જાણ્યા પણ તમારી પુઠે લગ્યા હતા આફ્રિકાનીયાએ ચાલાકીથી તમારું ખૂન કરવાની જા. પાથરી હતી એ લોકોએ તમને જાનથી કાર કરી, તમારું ખિરસામાના કાગળપત્રો ઉઠાવવાને નિશ્ચય કર્યો હતો તેમને પૂરી ખાતરી હતી કે તમારા ખિરસામા જે કાગળ હતા તેમાંના એકમાં જાણા નિહિરિરોના નામનું પત્રક હતું એ બધું આગમાં તમે ગયા પછી થોડીજ વાગમાં અમે બંને જાણ્યા છાપરા ઉપર થઈ જાતનુંના ઓરડામાં ચાલ્યા ગયા તે પછી મૂર્છિત થઈ તમે જ્યારે જમીન પર ટૂળી પડ્યા, ત્યારેજ દરવાજો ખોલીને અમે તમો બહાર કાઢ્યા જે તમને એ ઝેરી ધુમાડાવાળા ઓરડામાંથી યોગ્ય સમયે બહાર કાઢવામાં ન આવ્યા હોત, તો તમે હમેશને માટે ત્યાં નિર્જીવ પડી રહ્યા હોત એ દરમિયાન દૈવસજોગે ઉપરના માળપર

આગ્રાદેનાની સાથે તેની ઘસીને કંઈ ઝગડો થયો એ દટામા એન્ડ્રિ-
સનિયાએ આગ્રાદેના માટે અપમાનજનક ભાષા વાપરી તે અપમાન
મહત્ત્વ ન કરી શકનાથી તેજ હાથે આગ્રાદેનાએ પોતાના ખિન્નામાથી
ખી-તોત્ત ઝાટી એન્ડ્રિસનિયા પર ગોળી ચલાવી

અને એ મગએ આગ્રાદેનાની સામે જઈ પહોંચ્યા અમને ત્યાં
ખબર થયતા તેમ આગ્રાદેનાનો છત્ર નીકળી ગયો । ભરતીન બની
તે ધ્રુજના લાગી ગેડમન અગિયાર લાણી ગયો પણ ભાગતા ભાગતા
તમારા ગજનામાથી કુચીનો ઝુમખો અને કેટનાડ કાગળો તે લા-
ના । તમારા ખિન્નામા જે ઝાગળપત્રો હતા તેમા મેરિયાના
નેટ ના પપુ એક પા હતો તમારી મઠે અમે આવી પહોંચીએ
તે પહેલા તે નાની છૂટતે હતો ”

મે આજયવકેન થઈ કહ્યું ‘માગ એન્ડ્રિસમા વસ્તુઓ ગમે
તેમ લિખનનના પરી હતી તેનું ઝાણુ હવે હું સમજ્યો’

આટલા વિચ આગ । કહ્યું, “આગ્રાદેનાએ આ મર્ડ કાગળો
એટલિટમેયર્ગ મોડથી દીધા હતા અને તેજ આધારે મેરિયાનાને
જિજ્ઞાસુ કરામા આવી અને બાત્તિરિયામા કાળા પાણીની રજ
ફરમાદામા આવી આગ્રાદેના તમને બહુ આતી હતી પણ
તમારો હાથ હતો લેવામા વ્વાડે આતની મેરિયાનાને પકડાવના માટે
તા તેજ ગા જતુ કપડ હતુ તમને ફમાતવા બાતરજ પેરી મટલુ
પા । તુનનાની હયા કરાર તરીકે તમને સાબીત કરવા માટે
તમાના હાથ ના ખિન્નામા આગ્રાદેના આવી હતી પણ એ સર્વ
વાતની નાતે ખબર હતી ત્રી આગ્રાદેના અને ગેડમનને પકડાઈ
જનાની ધારતી લાગી એટલે લાકને કોઈ છૂપી જગ્યાએ પટકાવી દીધી ”

મે પૂછ્યું, “આ વખતે આમ્રાદેના ક્યા છે ?”

આમ્રાદેનોવિષે જવાબ આપ્યો, ‘અત્યાગે તે અમેદસ શહેરમા છે નિહિલિરોડે સમિતિ તરફથી તેને પ્રાણુ ફડની સગ્ગ મળી ચૂકી છે.”

મે અંદાડિયા બાદ અમેમના ખમરપત્રી દ્વારા અગ્રેજી ટ્રેનિક પત્રોમા એક ખમર આ મથાળા હેડિંગ છપાઇ “એક પ્રતિદિન રસિયન યુવતીની ગુપ્ત હત્યા” સમાચાર વાચનાજ મને ખમર પડી ગઇ કે યુવતી આમ્રાદેનાની લાશ નાપુર શહેરની પાસે મ્યુઝ નદીમા પાણી ઉપર તરતી જડી આવી હતી એ હત્યાનું કારણ અત્યાગ મુખી કોઇને માલમ ન પડ્યું અને હત્યા કરનારો પણુ પતો ન લાગ્યો.

હ એક મહીના વીત્યા હશે અને મારી પરીક્ષાનો એક દિવસ આવ્યો આ જીવનમા કસોટીના કેટલા પ્રમગો આવશે તે કોણુ કહી શકે છે ? નિહિલિરોડેને કર્મયોગમા અચળ શ્રદ્ધા છે તેઓની દ્રઢ માન્યતા છે કે ભાષણોદ્વારા તેમનો ઉદ્દેશ કદી પાર પડી નકે એમ નથી, તથી તેઓ ભાષણોમા વધારે વખત ગુમાવતા નથી. પરંતુ કાર્યસિદ્ધિ માટે તરેહતરેહના અભિનય જરૂર કરવા પડે છે. પોતાનું ધ્યેય પાગ પાડવા મનુષ્યોના વધ કરતા પણુ નિહિલિરોડેને સ કોચ નથી થતો અને કદી કદી પોતાનું કામ કારી લેવા એ ચાર જુડી વાતો કરવી પડે, દગલખાજીની જાળ કેલાવવી પડે, બહારથી પ્રેમ જાહેર કરી પોતાનું કાર્ય કરી લેવું પડે તો તેમા કશું આશ્ચર્યજનક નથી, કારણકે નિહિલિરોડે માને છે કે કાટાની મદદથીજ કાટો કાઢી શકાય છે, કાટાને સુખેથી તેના સ્થાને રહેવા દેવાથી કષ્ટ જ સહન કરવું પડે છે.

હુ હવે મારી કથા પરજ આતીશ કોણુ જાણે કયાથી અક
સ્માત લડના સાહિત્યક્ષેત્રમા અને સમાજમા એક રમણીનો આવિ
ર્ભાવ થયો સહેલાઈથી તેની વિશેષ માહિતી મળી શકી નહિ એ
રમણીનું નામ એકમ વેરા કોવલિસ્કી હતુ અગ્રજ સમાજમા તેની
પ્રતિષ્ઠા દિનપરદિન વધતી ચાલી પાણીની પેડે પેસા ઉડાવવા લાગી
આ ઉપરથી હુ સમજી ગયો કે એ સ્ત્રી રશિયન સરકારની ગુપ્ત
દૂતજ હોવી જોઈએ છતાં એણે લોકો પાસે મનાવ્યુ હતુ કે નિહિ
લિસ્કોની તે એક શુભેચ્છક હતી

વર્તમાનપત્રોમા એની લેખમાળા પ્રકટ થયા માડી એ લેખો
ઉપરથી મને એનો થોડો ધણો પરિચય થયો લડનામા રશિયન
સરકારના પક્ષપાતી જેટલા પત્રો હતા, તેમા એનો રશિયન સરકાર
સાથે કેવો સબધ હતો તે વિષે પણ પત્રો પ્રકાશિત થયા એમા
દરેકમા રશિયન રાજતંત્રની ખૂબ તારીફ કરવામા આવતી હતી
રશિયન ઝારને આદર્શ પ્રજાપિતા તરીકે આલેખવામા આવતો હતો
તે એમ પણ લખતી હતી કે પ્રજાઓના કલ્યાણુ સિવાય તેના જીવ-
નનો ખીજો કોઈ ઉદ્દેશ ન હતો

એ સ્ત્રી ઉપર મેં સખ્ત નજર રાખવા માડી એ કોણુ છે,
પહેલા કયા રહેતી હતી, એ શુ ધ ધો કરતી હતી તેનો પતિ કોણુ
છે અને શુ કરે છે વગેરે વગેરે વાતનો પત્તો મેળવવા અમારા કેટ-
લાને દૂતો ટૂટ્યા અ તે ખિવ શહેરની નિહિલિસ્ક સમિતિ મારફત
અમને ખબર મળી કે કોવલિસ્કી, એનું બનાવટી નામ હતુ એ
તો ખિવ શહેરની છૂપી પોલીસના અમલદાર કર્નલ પોલ કિવેલ્કોની
સ્ત્રી છે. યોગ્ય પતિની યોગ્ય પત્ની ! નિહિલિસ્કોનું આ જગતમાંથી

નિકદન કાઢવા કાંત પોત પોતાના જીવને જોખમે પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. રશિયાના વિદ્યાર્થીઓમા રાજદ્રોહની લાગણી એ સાખી શકતો નહિ એક વખત રાજદ્રોહનો આરોપ મૂકી એક વિદ્યાર્થીને સાઘમિરિયામા દેશનિકાલ કર્યો, પરંતુ એકપણ ખરા નિહિલિસ્ટ! એ ન પકડી શક્યો.

જે નિર્દોષ વિદ્યાર્થી સામિરિયામા દેશનિકાલ થયો તે માટે કનલ પોલની સ્ત્રી જવાબદાર હતી એથી કોલેજના સત્રના વિદ્યાર્થીઓ પોલની સ્ત્રી પર મળગી ઉડ્યા હતા તેથી ખૂન થવાના ભયથી રશિયા છોડી તે સ્ત્રી ખીજ દેશમા ચાલી ગઇ.

વિદ્યાર્થીઓથી ડરી તેને ઇંગ્લંડ ભાગી જવું પડ્યું આટલા ખાતમી મળ્યા પછી યે વડુ હડાકત મેળવવી મતે જરૂરી ગાળી એક પત્રમાથી એનું ચિત્ર કાપી લઇ મે ખિવ શહેરની નિહિલિસ્ટ સમિતિને મોકલી આપ્યું ચિત્ર જોઇ સમિતિના પ્રમુખે જવાબ આપ્યો કે તેજ સ્ત્રીનું એ ચિત્ર હતું તે હું સમજ્યો કે આ સ્ત્રી રશિયાના વિદ્યાર્થીઓના ક્રોધાગ્નિથી પોતાનો જીવન જલતો બચાવવા માટે અને લડનમા નિહિલિસ્ટોનું પડયત્ર કેવી રીતે ચાલે છે તેની માહિતી મેળવવા લડન આવી હતી.

આ વખતે ખરેખર અમે ભય કર કાવતર હાથ ધર્યું હતું રશિયન સમ્રાટની શક્તિ નાશ કરવાની અમે વિશેષ તૈયારી કરી રહ્યા હતા, તેથી મેડમ વેરા અમારા સબધી કેટલા સમાચાર અને તે કોની ઉપર મોકલી ચૂકી છે એ બધી વાતનો બેઠ કાઢવાનું કામ મારા પર નાખવામા આવ્યું.

આ તરફ વર્તમાનપત્રોમાં એના નામથી સખ્યાબધ લેખો પ્રકટ થયા માડ્યા સાષ્ટિચરિયામાં ગિફ્ટાર થયેલા રશિયનોના અધ્યક્ષમાં લેખો લખી એ સિધ્ધ કરવાની કોશીસ કરવા લાગી કે 'માન્ય ચિરિયામાં કેવીએ ઉપર અત્યાચારો થતા હોવાની વાત જોઈ કેનન અને ખીજા મુસાફરોના ભ્રમણ વખતમાં નજરે પડે છે એ અત્યાચારોનું અસ્તિત્વ ફક્ત એ લેખકોના મગજમાં જ વર્તમાન છે. ખરા વસ્તુચિત્તિ તો હટ્ટીજ છે એ કેવીએને ત્યાં લીધા લહેર છે, તેમની ચિત્તિ અદેખાઈ કરવા જેટલા ખામાઈ છે, તેમના ભોળા વિલાસ અમીમ છે કેવીએ. ગહેરાની એવીએ મુનડની હોસ્પિટલ ગતી ને વધારે ગ્વાર્નિશ છે.

રશિયન સરકારના આસાં ભાગુતી ખુલામતખોર ને જાની સખ્યા લાડનમાં વધુ પ્રમાણમાં દષ્ટિગોચર થતી હતી.

એકલા ગાર્ડનમાં નિહિલિગટોનું કાચ લગતું ત્યાં હુ મારાગર નહોતો જતો મને ભય હતો કે દુર્ગમનો મને પણ નહિલિગટ તરીકે નહીં જશે તો કામ પાગ પાડવામાં મારે અમખ્ય અડચણો વેડવી પડશે જે સમિતિના સભાને મારી ખામ અગત્યની સલાહ લેવી હોય તો અમે એક ખીજા જગ્યાએ મળતા ખીજા જગ્યાએ સહીસલામતી ન જોતા મેં મારે મૂઝામ અટક્યો અત વેન્સીનમાં ગહેવા લાગ્યો લાડનમાં આના જેનું ખીજું નાતું એકાન્ત ગ્ધાન ન હોતું રસ્તાની અને બાજુએ ઉચી ઉચી જૂનાં નિવાસો હતી, સડક પણ ખાણ ટેકરાનાળી હતી, માણસો લાગેજ આ રસ્તેથી આવના જતા હતા.

આ નવા મકાનમાં આવીને મેં મારો જૂનો ઢગ અદલી નાખ્યો નવા તમારા માટે નવો લેખાશ ધારણ કર્યો હું એવા તો કાઠમાઠથી

રહેવા લાગ્યો કે લોકોને ખાતી થઇ ગઇ કે હું કેમ મોટા શ્રીમંત
આદમી હોવો તેમજ મેં લોકોને જણાવ્યું કે મોટા મોટા ગ્રંથકારો,
ચિત્રકારો અને દેગ નેનાઓ મારા મિત્ર હતા. મેં માડ નામ મે
પિયર દેલોર્મિ જાહેર કયું કે ચ લાખા પર મારો પૂરો કાલુ હતો.
એટલે વેશ બ લવામા મને ઝાઝી અડચણ ન પડી. વિના મહેનત
મેં મારી જાતે પણ બધી નાખી ચઢી મટી કે ચમેન બની
ગોટો. જિયન મરદારને. શુનામ ફાસના પ્રજામતાડનો આઝાદ
ના ગિડ બન્યો.

ડિન્ચ ૮૫ નામના ગામમા મેડમ કેવોલિસ્કી નિયમિત ફરવા
આતની હતી. ફોરર નામના એક પાદરીના પરિવાર સાથે એને
અત્યંત દોસ્તી હતી. મને આ વાતની ખબર પડી એટલે તરતજ
જુના પાદરી જ્યોર્જ ફોરરની સાથે મેં મેત્રી બાધી દીધી. આ
કામમા મને કંઈ તકલીફ ન પડી. ધાર્મિક અને મરણ વ્યભાવના
પાદરીઓની આખમા ધૂળ નાખતી એ કંઈ કંઈ કામ ન હતું.
પ્રેમની એ ચાર વાત કરી એટલે એ લતા માણસો ફસાયા મેં
વમની વિધિનિ વાતો કરી. પાદરીને માગ પર શીદા રીદા કરી
નાખ્યો. છેવટે એક દિવસ મને એણે પોતાને ત્યાં આવવા નિમત્રણ
આપ્યું. મેં હર્ષયા એને સ્વીકાર કર્યો.

નિમત્રિત સ્ત્રી પુરુષોમા મેડમ કેવોલિસ્કી પણ હતી. મેં એ
પ્રસંગોનો લાભ લઇ એની સાથે પરિચય કરી લીધો. અને અનેક
ઉપાયોથી એનું મન રજન કરવા લાગ્યો. મીઠી મીઠી વાતોથી સ્ત્રીઓ
પીગળી જાય છે. ખુશામત કરવામા હું પ્રવીણ થઇ ગયો હતો. એટલે
મેં તરતજ તેની પ્રજ્ઞા કરવા માડી અને તેને મુગ્ધ કરી મૂકી.

અને એડ દિવસની વાતચીતથી અમારી વચ્ચે ગાદી દોરતી બધાજ ગામ મેડમ વેરાની સાથે ત્યાર પછી મને વારવાર મુલાકાત થવા લાગી તેણે મારી સાથે બે કારણોથી મૈત્રી કરી હતી એવું મારા મિત્રો કહેતા હતા એડ તો હું દેખાવે સુંદર અને ખીજી મારી પાસે અદળક ધન । ધીમે ધીમે મેડમ વેરા દિલની વાતો પણ કરવા લાગી વાચકોએ રમરણુમા રાખવું જરૂરી છે કે કેવળ સત્ય હકીકત મેળવવાનો આ મારો દોગ હતો, પરંતુ શું મેડમ વેરા પણ એજ પ્રકારની રમત મારી સાથે રમતી ન હોય ? વાચકોને આપોઆપ આ વાતનું રહસ્ય આગળ જતા માલમ પડી જશે.

સધ્ધાનો સમય હતો. નની નદીના તટપર એકાન્ત ઉપવનની રમ્ય કુજમા બેઠા બેઠા અમે સુખ દુઃખની વાતો કરતા હતા અમારી પાછળ થોડે દૂર ઉંચી જગા પર હર્યન નામનું જંગલ હતું અમારા પગ આગળથી જ નદીનું કાચ જેવું નિર્મળ પાણી વહી રહ્યું હતું જંગલના મધ્યમધતા ફૂલોથી નદીનું પાણી આચ્છાદિત થઈ ગયું હતું અને એ ફૂલોપર ભ્રમરનું શુજન અતિ કર્ણપ્રિય લાગતું હતું મદ, રીતલ, સુગંધ પવનનો સ્પર્શ હૃદયમા અપૂર્વ આનંદ સારતો હતો એને પરિણામે મનની વ્યાકુળતા અને પ્રેમની માફકતા કંઈક પ્રમાણુમા ઉત્તેજિત થતી હતી

એ દિવસે, વેરામા મને અદ્ભૂત સુંદરતા માલમ પડી મે તેને કહ્યું, “તમારૂં આટલું રૂપ છતાં વિધાતાએ મૃત્યુ લોકમા તમને કેમ મોકલ્યા હશે ? તમારા રૂપવલ્લિમા આ સૃષ્ટિના લોકને સળગાવી મૂકવામા વિધાતાએ શો લાભ જોયો હશે ?”

વેરાના હાથમા એક નવવડ્યાનુ પુસ્તક હતુ મારી વાત સાબળી તેણે તે પુસ્તક દૂર મકી દીધું મદ અવાજે મને પૂછ્યું, “આજે મારી આત્મી રતુતિ કરવાનુ શુ પ્રયોજન ?”

મે જવામ આપ્યો, ‘રૂપની પ્રશસા કોણુ નહિ કરે ‘ વેરા ! સાચેજ, હુ તારા કલ્પવૃક્ષમા વીણાનો ધ્વનિ સાબળી રહ્યો છુ તને જોડે કુ તો મન લાગે છે કે સ્વર્ગની કોઇ પરી મારી સમક્ષ આત્મીને લેલા છે આજ સુધી ઇચ્છિતમા તારા જોડેલી ખુ-સરત સ્ત્રી મે નથી નેનું”

વેરાનુ મ્હે શરમથી નીચુ વળ્યુ, જ્ને બોલવા લાગી “અહા ! પાગલની માફક તમે શુ બોલી રહ્યા છો ? તમારી આ ખુશામત શા માટે ? તમને ખબર નથી કે હુ પરણેની છુ ? બે વર્ષ પહેલા માત્ર લગ્ન થઇ ગયું છે”

મે તક જોઇ સપાટામધ કહી નાખ્યુ, ‘પણ હે વેરા ! તને તારા પતિનો પ્રેમ નથી ?”

વેરાએ ચોક્કસ પૂછ્યું, ‘એની તમને કેવી રીતે ખબર થઇ ? તમને આ કોણુ કહ્યું ?”

મે સંભાળીને કહ્યું “ના, કોઇએ કહ્યું તો નથી, પરંતુ શુ એ વાત જુડી છે”

થોડા વખત વિચાર કરી વેરાએ કહ્યું, “ના, એ વાત જુડી તો નથી પણ એમા મારો શો વાક ? હુ નવયુવતી છુ, મારો પતિ પચાસની પાસે છે ! તેની અદર અનુરાગ નથી, મનમા ઉત્સાહ નથી મારા પર તેનો બિન્દુસ પ્રેમ નથી એવા પતિનો હુ શી રીતે પ્રેમ કરી શકું ? એવા પતિ સાથે રહેવું મને બારે કુ ખદ લાગ્યું.

એટલે માફ પાવન, રૂપ અને પ્રેમ લઈને યરોપમા ફેકાશે પકાશે
ફાડી નહીં છુ”

મેં કહ્યું ‘વેરા! તું મહા અનાની જે તારી વાત સાંભળી
પત્થરનું જે હૃદય પીગડી ગય તારી કાણી દુઃખપૂર્ણ છે, વેરા!
વેરા! મારા જીવનનું અનિદાન આપતા પણુ જે તારા કષ્ટ દુઃખ થતું
હોય તે હું મારા પ્રાણુ સમપણુ કરીને તોડી દઉં”

હવે વેરાએ પોતાની આમકથા કહેતી શરૂ કરી ૬૭ મિનિટ
મેં એની વાત સાંભળી તેમા ત્રણ રૂબન મેં મારી આપો માત્રથી
નહીં વેરાની આખ પણુ આશ્ચર્ય જતા જન થઈ ગઈ પોતાની કથા
કહેતા કહેતા વેરાનું મનનક મારી પાંચ પગ ટળી પડ્યું તેની કાણુ
કાણી સાંભળી માન હૃદય તેના પ્રતિ સહનુભૂતિથી ભરાઈ ગયું

વેરાની કડાણુ કલાણી સામક્ષતા માનજતા હું મને પોતાને ભૂતી
ના એની કથા મને ભરેલી હતી તેણે કહ્યું “માન લગત એ
મુજા સાથે મારા ઇન્કાર નિરૂદ્ધ થયું મારા પાતિનું નામ કર્નલ ક્રિસ-
ચન્ડી છે (તું કનન ક્રિસેન્ડો છે એ હું જાણુતો હતો તની એને
અમર નહોતી) આ તે જગતનું જ જાગના મોગ અમલદાર છે તેની
સમજ અતિ નુકસાન સાંભળી મને તના પ્રત્યે તિરસ્કાર ઝડપો અત
તેને કોણ ફરિ હું છોડી દઉં આવી આવી”

વાત પૂરી થઈ અને વગએ રાત્રી ઊડી મૂક્યું અત્રરથી ભરેલા
દુઃખધીલર નામી જમાન રહે મેં તેની આખમાથો આસુ લૂછી નાખ્યા
વેરાના હૃદયમાથી એક દીવ નિસ્સાપ નીકળી ગયમા મળી ગયો

મેં તેને કહ્યું, “વેરા તું આ બધા દુઃખોનું સ્મરણ ભૂતી જ
કેવી રમ્ય સધ્યા! કુદરતનું કેવું મનોહર દસ્ય! આવા આનંદિત
સમયે તું દુઃખનો ઓળો ફેકી દે.”

યુવતીએ વળી એક દીર્ઘ વાસ એ ચીને કહ્યું, “તમે ફાંસના રહીશો ! ફાંસનો યુવક રશિયન જાતિના ગૃહસ્થજીવનના ઝટની વાત શું જાણે ? સમાજમા અમારી કેવી અવધ દશા છે તેનું વર્ણન તમે સાબળો તો દિગમૂઢ થઈ જાઓ ! ”

મે ઉત્સાહ સાથે કહ્યું “શીક ત્યારે, મને તે ન વળાવો ? મને તમારા દેરાની વાત સાબળની અત્યંત પ્રિય લાગે છે ”

‘હા તમારા દેશમા નિહિલિસ્ટ નામનો યુગ્મોની કોઈ સમિતિ છે ના ? એ બધા વળી ગુ કરે છે, કેમ રહે છે ? એ જાણવાની મન ભારે ઉત્કંઠા છે ”

યુવતીને ધ્રામકો પડતા અને પૂછના લાગી, “ તમે શું બોલ્યા ? નિહિલિસ્ટ ! નિહિલિસ્ટોની વાતની ભજા, મને શી ખબર ! હું તો ખાનદાન ધરની સ્ત્રી છું રાજદ્રોહીઓ સાથે મને ગો સબધ ? અને એ બધી માથાકૂટમા પડવાની મને ગી જરૂર ? ’

પણ મે તો માજબુ છે કે “રશિયાનું બચ્ચું પણ નિહિલિસ્ટોની વાત બનાવર જાણે છે’

યુવતીએ જવાબ આપ્યો, ‘ મને ખબર છે, ત્યાં સુધી, નિહિલિસ્ટોનું દાન પૃથ્વી પર સર્વત્ર વ્યાપ્યું છે જો કોઈ પુરુષ પર તમે પાશની અત્યાચાર કરો અને તમારી સામે તે પુરુષ ફરિયાદ કરે એટલે તેને ન્યાય આપવો તો બાબત રહ્યાં પણ ઉત્કંઠા તેને જ અપરાધી ઠરાવી, દેશનિઝાતની સગ્ન ફરમાવો, અને ત્યાં તમારા જુલ્મોથી તાહિ તાહિ પોકારે ના મહોમા કપડાનો કુચો માં તેની છાતી પર ચઢી બેઠી મુઝા લગાવો, ત્યારે તમે માનો છો કે એ નિહિલિસ્ટ દાનના માણસો-પેલા નિ પરાધીઓના સગ્નનો-તમને

રહેજમા જતા કરશે ? તમારા પર વેર વાળવા કા તો તે ઝરી મારી તમારૂં ખૂન કરશે અથવા યોગ્ય ફેકી તમને ઉડારી દેશે અમારા દેશમા બળવાખોરોની સખ્યા દિન પર દિન વધતી જાય છે તેનું કારણ માત્ર અમારા દેશની રાજ્યપદ્ધતિ છે”

આ વાત સાંભળી હું હેરાન પામ્યો રશિયન મગજની મુક્તિ કે તે તારીફ કરનારને મહોએથી તે સરકારનો આદરો વિશેષ ? હું તો જોઈ રહ્યો છું કે તમ નિહિલિસ્ટોનો જાળમાં અચાનક ફસાઈ રહ્યા છો ?

યુવતીએ કહ્યું, “રશિયન સામ્રાજ્યમા એક કાઉન્ટ ટોટસ્ટોય છે. તેના મિત્રાઈ કોઈ બીજાની મગદૂર નથી કે ઝારની વિરુદ્ધ એક ગળદ પાલુ બોલી શકે પણ મને આ વાતોની બહુ ખબર નથી, મને કંઈ બય નથી સાચું પૂછો તો એ રીતે હું પણ દેશનિઝલ જ થઈ છું”

આ તો કોઈ આચાર ચાલાક ખોપરી માલમ પડી ! અત્યાર સુધી અસખ્ય સ્ત્રીઓને મેં જોઈ પણ બુદ્ધિચાતુર્યમા આ તો કોઈ અજાણ વિલક્ષણ બાઈ ! આવી સ્ત્રીથી પરાજય પામવામા પણ સુખ અને આનંદ હોય છે મને જુલાવામા નાખવા, મારા મન પર પોતાનો પ્રભાવ જમાવવા, મારી સહનુભૂતિ અને દયા મેળવવાની મનવમથી એક પછી એક જૂદી વાત એણે ફેકવા માડી સખ્યાકાળ વીતી ગત્રિ પેતાનું અધકારમય સામ્રાજ્ય પ્રસરાવવા લાગી, પક્ષીઓ કંપોત કંતા મધ થઈ માળામા ભરાઈ ગયા

યુવતીએ એક નીગારેટ મારા હાથમા મૂકી અને બીજી તેણે ખીરી ગઈ કરી વીધી સીગારેટ પીવામા પણ તે ભારે નિયુત્ત જણાઈ.

સીગારેટની રહેમા આવી વેરાએ રશિયાના ઝારના અત્યાચારો અને આમ પ્રજાના તેની સામેના આદોલનોનું વર્ણન સંલગ્નતાવાદ માણ્યું-
વાહ ! સીગારેટ, તારી બલિહારી ! યહુદીઓને ઝારશાહીએ ઓડેસામાંથી બહાર હાકી ઝાડ્યા તેનું વર્ણન સામગ્રી મેં એ યુવતીને કહ્યું, “રશિયન સરકારના સખ ધમા તમે કોઈ કોઈ વખત જે લખો છો તેમાના એકાદ બે મેં પણ વાંચ્યા છે ”

વેરાએ હસીને જણાવ્યું, “અહો ! મને થોડો ઘણો લખનારો અભ્યાસ છે વર્તમાનપત્રોમાં લખવા મને એક જાતનો આનંદ અને સાથે સાથે થોડી આવક પણ થાય છે પરંતુ બધા પોતાનું વ્યક્તિગત રાજનૈતિક વલણ રૂપે રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું નથી ચાહના હું પણ નથી ચાહતી જે તમે કોઈ દિવસ રશિયા જાઓ તો તમને માત્રમ પડશે કે રશિયન સરકારની રાજપદ્ધતિની સખ સમાચારના કદવી કેટલા શેરની વાત છે

ઘડિયાળમાં છ વાગ્યા અને અમારી વાનચિત બધ થઇ નાવમાં એસી પાદરી સાહેબના બગલા તરફ અમે હકાર્યું, બગલાની સામા કિનારા પર હોડકું લગર કર્યું, અને અમે દ્વિતરી પડ્યા.

થોડા વખત મારી જાતપર મને તિરસ્કાર આવ્યો, વિરક્તિ ઉત્પન્ન થઇ, પણ મને તરતજ સ્મરણ થયું કે અમે તો રશિયાને મુક્ત કરવાનું મહા વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે.

ખીજે દિવસે ભોજન વખતે હું વેરાની પાસેનીજ ખુરસીપર બેઠો ભોજન પૂર થવા આવ્યું એટલામાં એક દાસી વેરાના નામની

મે ચિટ્ટીઓ આપી ગઈ એક નાની ચિટ્ટી હતી, જે કોઈ સ્ત્રીની લખેલી હોય એમ જણાયું બીજી ચિટ્ટી વણીજ લામી હતી નને એક પરબીડીઆમા બંધ કરવામા આવી હતી પરબીડીઉં જોતાજ હું કળી ગયો કે એ પત્ર કોઈ રશિયન રાજકર્મચાળીનોજ હોવો જોઈએ વેરાએ એકદમ તે પત્ર ઉઘાડી લીધો અને કાટના ખિસ્સામા મૂકી દીધો.

એજ દિવસે સાંજને સમયે વાળુ ક્યાં પછી અમે ગપાટા મારતા હતા તે વખતે વેરા ત્યાં માલમ ન પડી એજ દાગીને તે વિષે પૂછતા તેણે કહ્યું કે કપડા બદલીને વેગ નહીં ઝિનાગ તરફ ગઈ છે

મે તરત તે તરફનો માર્ગ લોપો એ વખતે આકાશ નાજુ હતું સર્વત્ર ચલીર શાંતિ પ્રસરી ગઈ હતી નહીં ઝિનાગ પર મોગ મેટા લોકોનું એક મેળાપસ્થાન હતું હું ત્યાં પહોંચી ગયો અને તત્પ્રધાનતી ડાબી બાજુએ ઉભો રહ્યો કોઈના અનાજ મારા કાળે પડ્યો મે કાન માડ્યાં મને માલમ પડ્યું કે વેગ ઝિનાગ લાખામા કોઈની સાથે વાત કરી રહી હતી

વેરા પૂછતી હતી “તમે મોં તું કરવાનું કહ્યો છો ?”

અપરિચિત કહે એજ પુરુષ બોલતા, “તમે પહેલાં જેમ ક્યું તેમ આ પ્રસંગે પણ કામ લો મત્રી સના તરફથી આજે તમને ત્રી રાત્રી વાત કહેવામા આવી છે તે મધી મને માલમ પડી ગયું છે”

વેરાએ કહ્યું, “મારે જે જાણવાનું હતું તે બધું મે જાણ્યું લાધું છે”

અબજ્યા માણસે વ્યાખ્યાતાથી કહ્યું, “હા, મધુ જાણી લીધું ? ત્યારે તો તું ખૂબ હેશિયાર ! ઠીક, ત્યારે કહે, તને શું માસમ પડ્યું ?”

“મેં અત્યાર સુધી રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો નથી મત્રાસલાએ મને આ કામ પર નિયુક્ત કરી છે, તમે મને નથી નીમી.”

“સુદરી મને માફ કરો કૌતુહલને વશ વર્તો એ વાત હું જાણુવા ઇચ્છુ છું”

“તમારે એ કૌતુહલ હું દૂર નહિ કરી શકીશ તમારે કૌતુહલ દૂર કરવું એટલે મારો સર્વનાશ હું મારી પેટે જાણુ ‘તુ કે તમે જનરલ એસરને ત્યાં આ ગુપ્ત સમાચાર પ્રસિધ્ધ કરી દેશો પણ રૂપિયાની જરૂર તમને જોટલા છે, તેથી એાળી જરૂર મને નથી”

‘ પરંતુ તું મારા તરફ સંદેહની નજરથી જુએ છે હું તને કહી રહ્યો ‘તુ કે તારે રહેજ પણ ખીલા જેવું નથી. હું તારી વાત કાંઈને પણ ન કહું ”

“હું તમારી વાતો પર વિશ્વાસ કરી શકતી નથી ” એટલું બોલી આવેશમાં બાવી જઈ વેાએ કહેતું શરૂ કર્યું, ‘ તમે મને ફસાવવાનું આવ્યા છો પેલી વખત મેં પેરિમમાં તમને એક ગુપ્ત વાતનો ભેદ જણાવ્યો અને તમે મને દગો દધ એ ખીના રાજદર-બારમાં રજૂ કરી દીધી, જેને પરિણામે તમારી વાહવાહ બોલાઈ અને જલ્લામાં પેટ ભરીને ઇનામ મળ્યું ખુદ સમ્રાટ ઝારે એ માટે તમારી તારીફ કરી એ પ્રમાણે મારી મહેનત પર પાણી ફેરવી મફતનો લાભ તમે ખાટી ગયા શું એ હકીકત હું જાણી જઈ શકું ”

“વેરા, તમારી મહેનત પર કેમ પાણી ફેરવું ? તું મારી સ્ત્રી છે મારી ઇજ્જત એ તારી ઇજ્જત છે, મારી પ્રશસા એ તારી પ્રશસા છે શું તું એમ નથી માનતી ?”

વેરાએ કહ્યું “હું તમારી સ્ત્રી છું ? મેં તો તમારી સાથે કાંઈ જાતનો સંબંધ નથી બંધ્યો મારા ઉપર તમારો કશો અધિકાર નથી તે છતાં તમે આમ શા માટે મારો પીછો લઈ રહ્યા છો ? તમારી મદદ વિના શું હું મારા કામ પાર ઉતારી એમ નથી ?”

“જરૂર પાર ઉતારી શકે છે પણ મારી સહાયતાથી તું કંઈકામ કંઈકામ વિના તકનીક કરી શકે છે”

“જો તમારી સલાહ લઈ મારા કામ કરવું હોય તો મને પિંજાર હજો મેં તમારી સાથે લગ્ન કર્યા હતા એ સહી, પરંતુ તમારી સાથે હું એકે દિવસે રહી નથી, એ પણ સત્ય છે”

પેના અજાણ્યા પુરૂષે વેરાનું કહેવું સાંભળી જણાવ્યું ‘મેં એક વખત તારો જાન બચાવ્યો હતો તે તને યાદ છે ?’

“હા, યાદ છે, પણ તે કાઢાગતી કાંઈ જરૂર ? તમે જો કર્યું એ તમારું કર્તવ્યપાલન કર્યું છે, તેથી વધુ કશું તમે નથી કર્યું ગમે તે હો પણ હવે હું અહીં વધુ રોકાઈ શકું એમ નથી ધરમા ખપર પડી જશે કે હું વર છોડી નાંખીશ જ્યાંએ ગઈ છું”

તે પુરૂષે કહ્યું, “તારા મારા હુકમ પ્રમાણે કામ કરવું જ પડશે. મારી ઇચ્છા છે કે તું રશિયા આવ અને મારી સાથે રહે”

“હા, એમ ? તો પોતા કિરેસ્તો, તમે સાંભળી લો કે હું અત્યંત વાસ્તવિક રીતે તમને પિક્કારી છું તમારા પ્રત્યે મને લેશ પણ પ્રેમભાવ નથી. અને જ્યાં અસપરસ પ્રેમ નહિ હો સુખ અને

આનંદ કયાથી સંભવે ? હું એક વખત મરણ વહાણ મણીશ પરંતુ તમારા હાથમાં એક પુનળીની માફક નામવાનું પમન કરીશ નહિ એની તમે ખાતરી રાખજો ”

એ પુરૂષે કોણથી કપના કપના મોટા અવાજે કહ્યું “ વેરા, તું બોલે છે તેવું તને જ્ઞાન છે ? તર સાહસ આ વંદી ગયું છે પરિણામની તને ખબર છે ? હું તને એતવું છું કે મને વચારે ગુસ્સો ચઢાવવામાં માન નથી હું તને જાનથી મારી નાખીશ ”

વેરાએ જવાબ આપ્યો, “ મારે તમારી ધમકી ત્યાં સ્થાનની કારણકે મને તેનો ડર નથી તમારે સામર્થ્ય અજમાવવો હું તમને પડકાર અપુ છું ફરી કહું તું કે તમારી જીતન્યા હું કડીપણ તમારી આજ્ઞા માથે ચઢાવનાર નથી પણ જાણે તેમાં મારે મૃત્યુ નિમાયુ હોય ”

તે પુરૂષે જાણવું “ હવે બહુ થયું નહીં ક્યકય વરણે તો પશિયામ સાથે નહિ આવે તે દિવાનમાં રાખજો હજી તું મારું બનું ઇચ્છતી હોય, તારો પ્રાણ અચાનકમાં માલી હોય તો મને બધું અક્ષરે અક્ષર કહી દે, નહિ તો તારા માત્ર ધડ ઉપરથી જીવ જશે અને તારી ત્રાસ આ નદીમાં ફેંકી દેવા આજ્ઞા જાહેર કરી દે છે મહુ છું તે પ્રમાણે જ કરવાનો છું, મારે કાનો બધી વાત મને કહી દે, કા તો મરણ તૈયાર થઈ જા સારવાનું ! ” આટલું બોલે પુરૂષ વેરા પર ધસ્યો અને તેની ગરદન પકડી લીધી

વેરા મદ અવાજે બોલી ઉઠી, “ મને છોડો તું તમે સાચેજ મને મારી નાખશો ? મારું ખૂન કરશો ? તમે કેસ કાર છે ? એક અસહાય અમળા પર આમ નીચ હુમલો કરતાં તમને શરમ નથી

આવતી ? અરે ! કોઇ અહીં છે કે ? આ રાક્ષસના હાથપાથી કાઠ મને બચાવો, અરે ! દોડો મારો પ્રાણ બચાવો ”

છત્રગ મારી એ બનાવના સ્થળે પહોંચી જના હુ તૈયાર થઈ ગયો, પણ તરતજ થોડો વિચાર્યું કે આ વખતે જો એ મને જોશે તો એમને બંનેનો ઝવડો તો મીટી જશે પરંતુ મારા ઉદ્દેશની સફિયા બારે અવરોધ આવી પડશે

મે તો લપાઈને એ મંનેને ઝવડો જોવાનો નિશ્ચય કર્યો વેરાના પાતની ઉપર લગભગ પચાસ વર્ષની હશે પણ તેના શરીરમા પૂરી તાકાત મળી પડી હતી અને એને જોતા લમ્પટ માણસ હોય એ જણાઈ જતું હતું એનો ચહેરો પણ કહેનો હતો કે એ કોઈ બારે જન્મનાં જે અગાઉ પણ કર્નલ ક્રિવેસ્કોનું નામ સામળ્યુ હતું તેટલું ન જાણતા એના પડી નિહિલિરંગની યુગ વાત રહિમ, એને જણાવી દીધી હતી, અને સમ્રાટની કૃપા પ્રાપ્ત કરી હતી જો કહી શકે તો કે આના વિસ્તારાતક આ પૃથ્વી ઉપર કેવળ પડ્યા હશે

મે જેનું કે કર્નલ ચોતાની સ્ત્રીના શરીર પર મટી બેસી ચોતાના બન્ને હાથો તેનું ગળું ઘમી રહ્યો હતો આ કોષથી ગરજ રહેતો ધીમે ધીમે એ મંને નટીની પાસે જના ગયા વેરાનો આર્તના અને કર્નલની ગર્જના મારા કાને પડી પરંતુ એ સ્થાન એટલું એક હતું કે એ શબ્દો મારા મિવાય બીજા કેઈ ન સમજી શકે એવી મિનિટ પમાર થઈ હશે એટલા એક બચકર દાખો મને એમનો પછી સમજાન સાતિ પ્રસંગ રહી

હુ મીચો નટીના પાણી નાક દોડ્યો જાઉ છું તો ત્યાં કેઈપણ નજરે ન પડ્યું એ નદીમા પાણી ઉછળી રહ્યું હતું નટી કિનારા પર

હુદી વળ્યો એકેએક શુપ્ત સ્થાન તપાસી લીધુ પણ એ બંને સ્ત્રી પુરુષમાથી કોઇનો પતો ન લાગ્યો, કોઇનું નામનિશાન ન જણાયુ.

હુ પાદરી સાહેબના મકાન પર દોડી આવ્યો અને જાણે કંઈ બન્યું નથી કે મને કંઈ બયકર બતાવતી ખતર નથી એવો દેખાવ કરી પાદરી સાહેબના મકાનમાં બધી સ્ત્રીઓ સાથે આનંદમાં ભાગ લેવા માડ્યો.

રાત્રિ વીતી મધ્ય પરંતુ વેરા પાછી ન આવી એકાએક વેરા શુભ ચર્ચા બધાથી ચારે તરફ હોહામશ ચાલુ રહ્યો. વર્તમાનપત્રોમાં એના સમયમાં તરેહ તરેહની વિચિત્ર હકીકતો પ્રસિધ્ધ થવા માંડી ઇંગ્લેન્ડની ખાનદાન સ્ત્રીઓમાં વેરાએ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું હતું અને વેરાના અકસ્માત કંઈ સમાચાર ન જણાવાથી સ્ત્રીવર્ગમાં બારે ગમરામણ પેડી, તેઓ વેરા વિના ઉદાસ થઇ ગયાં.

મે પાદરી સાહેબનું ઘર છોડી ચાલ્યા જવાનો વિચાર કર્યો, પણ ત્યાંથી હુ જાઉં તે પહેલાં વેરાની પેટી, તેનો સરસામાન બરાબર તપાસી લેવાનું હુ ન ચૂક્યો. વેરાને ક્યા રહસ્યનો પતો લાગ્યો હતો, અમારી કંઈ શુપ્ત વાતની એને ખતર પડી ગઇ હતી એ જાણવા માટે મારે કુતૂહલ ધણું વધી ગયું. પણ એ કુતૂહલ કોઇ ઉપાયે પણ હુ શાંત ન કરી શક્યો.

લંડન જઇને અમારી સમિતિને એ ઘટના સંબંધી સૂચના આપી. મારી સૂચના મળતાં સમિતિએ ખાસાપત્ર કહાડ્યું કે કર્નલ અને તેની સ્ત્રી ક્યા અને કેવી અવસ્થામાં રહે છે તેનો પતો મેળવવો. એ વખતે એ જાણવું અમને ખાસ ઉપયોગી થઇ પડ્યું હતું કે એકમ કેવલસ્ટ્રી અમારે બયકર કાવતરે ક્યાં સંધી જાણી શકી હતી.

એ ધ્યાનમાં લઇ કર્નલ અને તેની સ્ત્રીના ફોટા લેડન અને બીજે સ્થળે મોકલી દેવામાં આવ્યા હુ મારા સાથી મિટ્રિ ઇર્જેનોવની સાથે લેડનની સડકો પર ચક્રર મારતો રહ્યો. વેરાની શોધમાં હુ કેટલીયે જગ્યાએ અથડાઇ આવ્યો. પણ અમારી આશા ફળીશૂત ન થઇ તે નજર થઇ લોકસભ ગાર્ડનમાં વેરાના મકાન પર અિનવચ સપ્ત નજર રાખવા લાગ્યો હુ જાણતો હતો કે કદાપિ અમારી આંખોમાં ધૂળ નાખી શકે એમ છેજ નહિ, પરંતુ તે બન્નેમાંથી એકે જીવતુ હતુ કે કેમ એ પ્રશ્ન મને હરધડીએ થતો.

એક દિવસ સવારે જાગીને જોઉ છુ તો વર્તમાનપત્રમાં ખમર પ્રસિદ્ધ થઇ હતી કે નિની નદિના પાણી ઉપર કર્નલની લાશ તરતી મળી આવી હતી અને વેરા લેડન ચાલી ગઇ હતી આ હકીકતની સત્યતા વિષે પાડકો ખાત્રી કર્યા પછી અમાર કાર્ય જૂદી દિશામાં વળ્યુ, ગુસફે અઠનાડીઆઓ સુધી અમાર કામ ચાલુજ રહ્યુ.

એ નવેમ્બર મહીનો હતો, એક દિવસ સંધ્યાસમયે કુદરતે વિકાગ સ્વરૂપ ધારણુ કર્યુ. મુસળધાર વરસાદ શરૂ થયો, વીજળીના ચમકાર અને વાદળોના વડાકા યુધ્ધની યાદ આપતા હતા એ દિવસે વરણુ દેવની પ્રચડ યુધ્ધ માટેની બચકર તૈયારીઓ જોઇ ધરતી ખહાર પગ મૂકવાની કોઇની હિમ્મત ચાલી નહિ પરંતુ એજ વખતે અમે ઇસ્ટર્ન અને વીચીહેડની નજદીકની પર્વતમાળા ઉપર જમણુ કરી રહ્યા હતા એ વખતે અમને માલમ પડ્યુ કે સમુદ્ર કિનારે એક આદમી ધૂમી રહ્યા છે એની આકૃતિ સ્પષ્ટ તો ન દેખાઇ મારી પાસે એક દૂરબીન હતુ તે વડે એ પુરૂષની આકૃતિ જોવાને પ્રયત્ન કર્યો બહુ વખત સુધી મારા સાથી મિટ્રિએ એ દૂરબિન દ્વારા

જોયા ક્યું અને બોલી ઉઠ્યો, “દોસ્ત, અ તે આપણી મહેનત સફળ થઇ આનંદ કર, ખુશ થા, જેને આટલા આટલા દિવસથી આપણે બોળી રહ્યા છીએ તેજ પેલો માણસ !”

મે પણ બારે ઉત્ક્રાંતી દૂરખીનદ્વારા જોયું અને વેરા કોવલસ્કિ મુસળધાર વરસાદ માથા પર ઝીલતી ઇરિટબોર્ગ તરફ ચાલી જતી નજરે પડી

અમે બન્ને વેરાની પાછળ પડ્યા તેની પાછળ પાછળ જતાં અમે જોયું કે તે કવીન્સ હોટલમાં દાખલ થઇ હતી હોટલમાં તપાસ કરતા માલમ પડ્યું કે વેરા એક મહિનો ચર્ચા આ હોટલમાં મિસિસ ઓક્ફર્ડ નામ ધારણ કરીને રહેતી હતી કોઇક કોઇક વખત એક ગૃહસ્થ એને મળવા આવતો હતો બે કલાક પછી અમે કૈવેડિઝ હોટલમાંથી કવીન્સ હોટલમાં આવ્યા અને એક ઓરડી માટે રાખી ત્યાજ મુકામ કર્યો અમારી ઓરડી અને વેરાની જગ્યા એકબી બાઈ નમાં હતી મે એકદમ માફ કામ કરી શેવામાંજ ચિત્ત લગાડ્યું

વેરા જમવા માટે રસોડામાં ગઇ હતી તે વખતે તેની સામે જવું મે ઉચિત ધાયું નહિ, થોડા વખત પછી બારીમાંથી ડોકીઉં કરી જોયું કે ભોજન કરી વેરા પોતાના ઓરડામાં આવી ગઇ હતી અને અદરથી ખાતજી બધ કરી દીધું હતું હું ધીમે ધીમે વેરાના અપનગૃહમાં દાખલ થઈ ગયો

બિસ્ફુલ અવાજ કર્યા વિના વેરાની તદ્દન પાસે જઈ મેં કહ્યું, “કેમ, મેમ સાહેબ ! આપની તમિયન કેન છે ! આટલા દિવસ તમારી શોધમાં દોડધામ કર્યા પછી આજે તમારી મુલાકાત થઇ”

વેરા તો સતી હતી મારો અવાજ સાંભળી એકદમ તે બેઠી થઇ ગઈ અને બોલી ઉઠી “મારી મુલાકાત થઈ ? તું મારી પરવાનગી

વિના છાનોમાનો મારા ઝારડામાં ઘૂસી આવનાર કોણ ? મને ખગમર ખગર છે કે તુ કોણ છે, તાર નામ ઝેટન પ્રેરનવ-ઝેક લય કરે નિહિલિસ્ટ ! બોલ આ ખર છે કે ખોટું ? આ વડી જ પોલીસને બોલારી હું તને ગિરફતાર કરાવુ છું ” આટલું બોલી વેરા વીજળી વેગે બારણા ખઠાર નોકળી બવા દોડી

પણ દોડીને મે તેનો રસ્તો રોકી દીધો અને બોલ્યો, “મહારાણીજી જોરથી ન બોલો તમારાથી કશું બની શકે એમ નથી” આટલું કહી મારા મજવામાંથી કલોરોફોર્મની શીશી કઢી, રમાત પર તે ખાલી કરી દીધી અને વેરાના નાક પર તે રમાલ દાખી દીધો અને આમ કરતો અટકાવવા વેરાએ ગાંધીરથ પ્રમત્ત થયો પણ તેને સફળતા ન મળી થોડી સેકડમાજ તે મારા બોળામાં ઢળી પડી

મે તેને પતંગ પર સૂઝાડી દીધી ત્યાર પછી નની બેગ, ટ્રક, બીસ્તરો વગેરે સધળી ચીજો એક પછી એક બરાબર તપાસી મારો આ પ્રયાસ વ્યર્થ ન ગયો ઘણા ઘૂપા પત્રો અને કેટલાક ફોટા મને મળ્યા નિહિલિસ્ટ સમિતિમાં જોટલા જોટલા અગ્રગણ્ય સભ્યો હતા, તેના દરેકના ફોટા તેની પામેથી મને મળ્યા કાગળ પત્રો વાચતા માલમ પડ્યું કે વેરા અમારા પથના એકેએક માણસનું નામ જાણતી હતી અને અમારા કાવતરાની ઝોને ખબર પડી ગઇ હતી

સધળા કાગળો મારા હાથમાં સભાળીને લઇ હું વેરાની પાસે ગયો એ વખતે તેનો ચહેરો જોઇ મને બધ ઉપનન્ન થયો એની છાતીપર હાથ રાખી જોયું તો તેનો સ્વાસ બધ થઇ ગયો. મે રમાલ પર જોઇએ તેના કરતા ધણુ વધારે કલોરોફોર્મ નાખ્યું હતું તેનું આ પરિણામ આવ્યું વેરા જીવતી થાય એવી આશા રહેજ પછુ ન રહી

અરે ! મેં આ શું કર્યું ? પણ હવે હું લાચાર હોય
પાડોશીને વેરાના મૃત્યુની ખબર પડે તે પહેલાં કવીન્સ હોટલમાંથી
હું અગીયારા ગણી ગયો.

પણ એ વખતથી, કલોરોફોર્મની શીશી પર મારી નજર પડે
એ કે તરત હું ઠમ્પી ઉઠું છું.

પ્રકરણ પારમુ.

થોડા દિવસ પહેલાંની આ વાત છે વર નામના સ્થળ આગળ સુત્રાટ ઝાર એસેકઝાડર અને ઝરીનાની સ્પેશીઅલ ટ્રેનના થોડા ડબ્બા સળગી ગયા હતા, થોડા ભાગી ગયા હતા આજ સુધી સામાન્ય રીતે મોકોની એવી માન્યતા હતી કે આ બનાવમાં નિહિલિસ્ટોનો હાથ હતો પરંતુ એ સબધી કશો પતો ઝારને મળ્યો નહિ આ દુર્ઘટનાને પરિણામે કિરસાનક અને આટકારાસક નામના બે સ્થળોએથી છત્રીસ સ્ત્રી પુરષોને પકડી પૂર્વ સાઇ બિરીઆમાં દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા બધાને આ વાત જાણીતી હતી પણ કદાચ આ હકીકત બધા જાણતા ન હશે કે એ સ્ત્રીપુરુષો તદ્દન નિર્દોષ હતા । પોતાની ધર્મજીવનને, પોતાની પ્રતિષ્ઠા બચાવવા ખાતર પોલીસે આ નિરપરાધીઓને ગુન્હેગાર ઠરાવી દીધા હતા પણ એ વિષે સત્ય વાત હજી બહાર આવી નથી

આને એ વાતનું રહસ્ય જણાવવા મેં કમર કસી છે નીચેનું વિવરણ વાંચી વાંચકોને માલમ પડશે કે કેવી રીતે એ દુર્ઘટના બનવા

પામી, કેવા અણુધાર્યા ઉપાયે સમ્રાટ અને સમ્રાજીના પ્રાણ બચી ગયા, અને આ કાવતરે કેવી રીતે અમરમા મુકાયું

રશિયન સરકારના ફદમા ફસાયેલા ખીજ દેશના કેટલાક ટીકાકારો નિહિલિસ્ટો વિષે બોલાય તેટલું લુકુ બોલતા તેમનું એમ કહેવું હતું કે નિહિલિસ્ટોનો માર્ગ બિલકુલ બૂલ્લ બરો છે બોમ્મ મોળાથી લોકથી સમાજતર અને રાજતરમાં સુધારો કરી શકાવવાનોજ નથી, એ આશાજ ફેકટ છે પોતાની માતૃભૂમિનો ઉધ્ધાર કરના નિહિલિસ્ટોએ જે સાધન ઉઠાવ્યું છે તે નિદનીય છે, પરંતુ તે લોકોનો હેતુ ઉચ્ચ છે, એમા તો મોટા મોટા અગ્રેજ રાજનીતિજ્ઞો અને સમાજહિતેવીઓને પણ જરાએ સદેહ ન હતો કેટલા ઉદાર સ્વભાવના અગ્રેજો અતક-રણથી ધ્રુએ છે કે રશિયન પ્રજા આઝાદ અને, ઝારની આપમુદી છુ મરી ફેક્ટ હે અને સ્વતંત્ર અને કેટલાક દિવસ પહેલા રશિયામા યાહુદીઓ પ્રત્યે ઘાતકી અત્યાચારો શુગરવામા આવ્યા તેની ખબર ઇંગ્લિડમા પડતા લાડનના મેયરે યાહુદીઓ પર દયા ભાવ લાવી રશિયન ઝાર સામે સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો, પરંતુ મેયર સાહેબને એ અનુરોધનો શો પ્રત્યુત્તર મળ્યો ? રશિયન સરકારે મેયરનો પત્ર પાછો મોકલ્યો અને સાફ સાફ લખી જણાવ્યું કે રશિયન સમ્રાટની ચહુદી પ્રજા માટે મેયરે માથું મારવાની બિલકુલ જરૂર નથી, તેણે પોતાનું કામ સમાપ્ત કરવું

ગમે તેમ હો પણ નિહિલિસ્ટોને પોતાના દેશને, પ્રાણોથી ખારી માતૃભૂમિને ઝારની દુ સહ પરાધીનતામાથી કોઈ પણ રસ્તે મુક્ત કરવીજ હતી આ ફુર્દશમા ગરકાવ ચમ્પ પડેલા અમાગી દેશના લાખો માણસો કેટલાં બચકર કપ્ટો સહન કરી રહ્યા હતા ? ગરીબોને કનડવા

માટેજ કાયદાનો ઉપયોગ થતો, કાલસર્પની માફક ઝારના જીલ્લી કરો
 નિર્ધન પ્રજાનું લેહી ચૂસી રહ્યા હતા પ્રજાને એમાંથી ઉગરવાનો
 કોઈ માર્ગ ન હતો ? આ બધા અત્યાચારોને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય
 તો ખુદ સમ્રાટ ઝારમા પણ ન હતું કારણ કે રાજસિંહાસન પર
 બેઠેલા એને બધા અમલદારોના કૃત્યોની કયાથી ખબર હોય ? હૃદય
 હીન, સ્વાર્થાન્ધ, ધર્મજ્ઞાનશૂન્ય મંત્રીમંડળ લોકોને ચારે
 બાજુથી ઘેરી લઇ દેશનું સત્યાનાશ કરી રહી હતી તેથી
 દેશમા રમશાન શાંતિ પ્રસરી ગઇ એવું કોઈ કાર્ય ન હતું જે
 કરતા પોલીસ અચકચક ! બે ચાર રૂપિયા ખાતર કોઈ પણ રશિયનને
 પોલીસ દડ કરી શકતી અને તે પણ કાયદાના નામ હેઠળ !
 આનું નામ કાયદો એટલે વ્યવસ્થિત જીવન નહિ તો બીજું શું ?
 કાયદાના બહાના નીચે હજારો સ્ત્રી પુરુષોને ગિરફતાર કરવામા આવતા,
 હજારોને દેશ નિકાલની સજા ફરમાવાતી આમ આખા રશિયામાં
 આપખુદીની રાક્ષસીને ન્યાયના ફારસનું અર્ધ્ય રદાવી સતોષવામાં આવતી
 રશિયાના ટાઇપલુ ખુલ્લામાં જૂઓ અને દરિદ્રતા સિવાય બીજું કશું
 નબરે ન પડે રસ્તા પર જૂળે ટળવળતા લાખો સ્ત્રી પુરુષો અને
 બાળકોને બાળોટતા જોઇને તેમની પાસે પૈસા ચૂમવા માટેજ જેમણે
 જન્મ લીધો હોય એ હૃદયહીન અમલદારો પોતાને કૃતકૃત્ય માનતા,
 અને દેશમા એવી સ્થિતિ લાવવા માટે અભિમાન લેતા ! રશિયાના
 ખુણે ખુણે હાહાકાર થઇ રહ્યો હતો. શાસકોની નાદરિશાહીથી રશિયન
 સામ્રાજ્યમા સુખ શાંતિનું નામ નિશાન ન હોતું રહ્યું આવા દુઃખ-
 અસ્ત દેશને અચાવવાનો કોઈ પણ માર્ગ જડે તો નિહિલિરટો પોતાના
 પ્રાણના બોગે પણ અપત્યાર કરતા ખૂનની નદીઓ વહેવડાવી પવિત્ર
 જમીનમા માતાને રક્તરંજિત કરી નિહિલિરટો પોતાના દેશની આઝાદી

નહોતા ઇચ્છતા પણ ધર્મની વાનોથી પાખડીઓનું હૃદય પીગળે એ તદ્દન અસંભવિત લાગ્યું ત્યારેજ નિહિલિસ્ટ સ પ્રદાયે ખૂતાનરડીના ઉપાયનું અવલમ્બન કર્યું રશિયાને જે શત્રુ હોય તેના હૃદયમાં ભય ઉત્પન્ન કરવા માટે કોઇપણ સાધનનો ઉપયોગ કરવામાં નિહિલિસ્ટો કશો અધર્મ નહોતા જોતા

સિંહાસને ચઢી એઠેથી રાજશક્તિઓને જમીનદોસ્ત કરી એ શક્તિઓના ટુકડે ટુકડા કરી નાખવા માટે પ્રથમ સ્વાર્થ અને પ્રજા-પીડક મંત્રીનમાનો ખુરદો કાઢી નાખવાના નિશ્ચય થયો અને એમાંજ રશિયન પ્રજાનો ઉર્ષાર હતો એમ નિહિલિસ્ટ સ પ્રજાને માન્યુ કરોડો મનુષ્યોમાં ગાંધિ આ કદનાંકનું સામ્રાજ્ય પ્રવતાવના દરરોજ સેકડા નિહિલિસ્ટોએ રાષ્ટ્રમાનવ્યવસ્થામાં પેતાની ટુરમાની આપવા માડી, છતાં વિચારકિન અને ટુકડી દટિવાગા લાગે તેમને નરહત્યાકારી પિશાચના નામથી ઉદેસતા શરનામાં ન હતા

પરંતુ પિશાચ કહો કે ખૂની કાકુ કહો પણ નિહિલિસ્ટો તો સાચવતી, ધીરજ અને દૃઢતાથી પેતાનો સકલ પાર ઉતારવા પોતે દોગેલા માર્ગે ધ્યાન જતા હતા અને એ દિવસ આવી લાગ્યો કે લાખો સૈનિકોથી વિઠળાયશે છતાં રશિયન મુઠાટ અમાનથી કપવા લાગ્યો ધીમે ધીમે નિહિલિસ્ટો બળ વધતું ચાલ્યું રહેજ સદેહ થતા નિહિલિસ્ટોને સાધનિરોધના નિર્જન પ્રદેશમાં દેશનિકાન થઇ બચકર કબ્જો સહન પડતા હતા છતાં એ અશાંતીમાંની જીવ આગ બિદુલ નહીં નાની થઇ અધકામ પણ એક દિવસ અરુણ ઉમશે અને નજીકનાજ ભવિષ્યમાં અમે એવો પ્રકાશ જોઇશું એવી અમારી દૃઢ શ્રદ્ધા હતી

મારે નામ એન્ટન ગ્રેજનવ છે એક વખત, રશિયાના ગજા વિગતની સેનામાં હું એક વિશ્વાસુ ટ્રેનિક હતો. મારા પગ હું ખની ઝડીએ, વરસી અને મે નિહિલિસ્ટ પથનો અગિકાર કર્યો તે વાયદાને સારી રીતે માન્ય છે મારા જોવા નિહિલિસ્ટો ગણનાગણ્યા છે એમ માની લેશો નહિ, અમારી સખ્યા નજીકી નથી, અને ગયાને ત્યાં પથરાઈ રહ્યા છીએ, અને અમને ખોળી માટવા મુશ્કેલ છે, નિહિલિસ્ટ કેણુ કેણુ છે તે રોષી કઢવું અતિ મુશ્કેલ છે.

આ વખતે લડતની અમારી નિહિલિસ્ટ સમિતિએ પોતાનું કાર્યાલય મદલ્યુ હતું 'લોહો' નામના લડત પામેના ગામમાં અમારી સમિતિ હવે અવી હતી અહીં પોલીસો બહુ આવતા જતા નહિ.

મધ્યગતના પાગ વાગે હતા અમારી સમિતિ પોતાનું કાર્ય ઉદ્ધવતી હતી રશિયાના મહાત્મી ગાડી ઉઘરાવી પાડવા એક ધડપત્ર ન્યવાનો અને વિચાર કી રહ્યા હતા ખુબ વાટાઘાટ પડી અમારો વિચાર ઠાવમાં વડાયો.

તે વિષયની સભામાં હું હજાર હતો પાન પેટ્રૉ પિટર્સ ખર્જા તેજ ફિવસે લડત આવી પડેચો હતો, અને તેણેજ તે દિવસે નમાપતેનું કાર્ય ઉતાર્યું લડત. આગળ વડતા નિહિલિસ્ટોએ હું સમિતિસ્ત, આગડતેલ, ચિતેપિય વગેરેએ-તે સતતાના હાજરી આપી મતી.

નમાનું કચ શરૂ કરતા અમારા સમાપતિ મદાનપ પેટ્રૉ અમને કહ્યું, "ભદ્રએ! આપણે સભાળુર્વક કામ કરીનું તે આ રાજ ન કત પગ એવો સખ્ત પ્રહાર કરી શકશું કે તેન લગને મરાયુરોપતી ભક્ષિતિ મંદો. મળી જશે રશિયાના રાજેન્દ્રના મનોઓતી સત્તા મળી જશે, રશિયાનો તાજ ડગમગી ગમડી પડશે શું

ત્યારે એવા પુણ્ય કાર્યમાં હાથ જોડી આપણાથી બેસી રહેવાશે ? શું આપણે ઉદાસીનતા રાખી જોયા કરીશું ? ” “ કદિ નહિ, કદિ નહિ ” અમે બધાએ એક સાથે જવાબ આપ્યો.

પેટ્રુએ આગળ ચનાવ્યું “ હું પણ કહું છું, કદિ નહિ, કદિ નહિ. એક જુદગી તો ખીજી સ્વાધીનતા આપણી સ્વતંત્રતા અને આપણી ધન્યતા માટે જન નીસારવા આપણે તૈયાર છીએ, સ્વાધીનતા માટે જીવને સોંપા કરવા આપણે તત્પર છીએ બધા આપણને છેજ નહિ, મુક્તિને માટે આપણે મૃત્યુને હથેળીમાં રમીએ છીએ, વેરાકોવલસ્કી આપણી કટ્ટર દુસ્મન હતી, આપણે પહેલાં કરતાં વધારે નિર્ભય બન્યા છીએ આપણા ફ્લિમ્બા બહાલા વતન માટે સ્વતંત્રતા ઝખીએ છીએ, આપણા દેશની સ્વાધીનતા એ આપણો ઇચ્છાનમત્ર છે પિટર્સબર્ગથી આપણા સાથીઓએ સંદેશ કહાવ્યો છે કે સમ્રાટ ઝાર તથા સમ્રાટની ઝારીના પોતાનો શિતળ પ્રમાદ છોડી પદર દિવસ પછી બહાર જનાર છે ”

પ્રમુખ સાહેબે બોલવું પૂરું કર્યું, અને મેજ પર એક નકશો ખુલ્લો કરી દીધો. રાજદૂતી પોતાના રાજકર્મચારીઓ સાથે રેલ મારફત જે રસ્તેથી જનાર હતાં તે રસ્તા નીચે તેમાં લાલ પે સીલથી નિશાન કરવામાં આવ્યા હતા એ નિશાનીઓ જોઈ મને સમજ પડી ગઈ કે એ રાજમડળ રેલવેને રસ્તે મોસ્કો, રિવાજન, તાન્વમ, આટકરસ્ક, વગેરે સ્થળોથી પસાર થઈ સાન્ટવ જશે, અને ત્યાંથી નાવમાં બેસી વોલ્ગા નદી ઉતરશે.

પછી પેટ્રુએ બોલ્યો, “ ભાઈઓ ! મને લાગે છે કે સમ્રાટને કોઈ નાની રેલ પકડાવી પાડશે પિટર્સબર્ગથી આપણા સાથીઓ આપણને સૂચના આપે છે કે એકાદ પ્રાય લાઇન પર આપણે આપણું કામ

કરવું. મોટી રેલ પર પોલીસો સાવધ પહેરો બરથો, અને કરડી નબર નાખી આપણુ કાર્ય ઉકેલવા દેશે નહિ આપણે તેથી, આવી નાની રેલ પર કાર્ય જમાવવું અને પોલીસને છકકડ મારવી આપણે આપણી કુશળતાથી એ નાની રેલ પર ફાવી શકીશું, અને નિબળ આપણોજ છે

મે પૂછ્યું, “કયી તદખીરથી સમ્રાટને મારી નાખવાનો આપણે ઠરાવ કર્યો છે ?”

પેટ્રક પોતાની દાઢી પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો. તેની દાઢીના વાળ કેટલાક સફેદ હતા, અને કેટલાક કળા હતા, તેણે મારા તરફ ગૌરવ ભરી દ્રષ્ટિ નાખી અને કહ્યું, “એ નિર્ણય તો આપણે બધા સાથે મળીને કરીશું એ વિષે આપણે હનણીને હમણા નકકી કરી શકીએ એમ નથી એમ છતાં એટલું તો નિશ્ચિત સમજવું જોઈએ કે એ મહા કાર્ય આપણે પિટરબર્ગના આપણા નિહિલિસ્ટ બાઈઓને નજ સોપીશું, તેમના પર જેટલી વિપત્તિઓ પડશે તેટલી આપણા પર ન પડે, એટલે આપણેજ એ કાર્ય ઉકેલવાનું બીડું ઝડપવું પડશે આપણે કદાચ ગમગીનીમાં ગરકાવ થઈ ગઈનીતિના દાવ ખેલતા નથી. આપણી આગળ તો એજ વાત છે સ્વાધીનતા સર કરો નહિ તો મૃત્યુના ડાંચામાં હોમાએ. આપણી પાસે બીજું કશું સબવી શકેજ નહિ સ્વતંત્રતા અને પ્રાણસમર્પણ એ એ વચ્ચે આપણા કર્મને પ્રવાહ વહે છે, એ કાર્ય કરો એ કરતા મૃત્યુની સાથે બાથ ભીડો, જેને મૃત્યુના અમૃતની ઓળખ નથી, તેને માટે મરણજ સારી વાત છે. જીવવા કરતા તેનું મોત વધારે ઇષ્ટ છે

“આવું, પીવું, અમનચમન ઉડાવવા, અને નિહની ઘેન ભેવી એ આપણું જીવન નથી જૂઓ, પણ જૂઓ, તમારા સંદેશના જૂખથી ટળવળતાં માણસો જૂઓ, અત્યાચારથી રીખાઈ અદૃશ્ય મતા તમારા

દેશબંધુઓ જૂઓ, જુદામાં પીસાઇ, કચડાઇ નાજ પામતા તમારા દેશના વતનીઓ જૂઓ, અને જૂઓ તમારા નિષ્ઠુર, હૃદયશૂન્ય સ્વાર્થીલા રાજકર્મચારીઓ, જૂઓ તમારી પીઠાતી, કચરાતી માતૃભૂમિ, જૂઓ તેની યુલામી દક્ષા શુ એ તમારા બાઇઓ માટે, એ તમારી જન્મભૂમિ માટે તમે તમારા પ્રાણ વહાલા કરશો ? શુ તમે આ જુદી આરક્ષાહીને નાબૂદ કરવામા તમારા બોહીની કુરખાની ન આપશો ? શુ વિપત્તિઓથી ડરી જઇ, તમે પાછા હઠશો ?”

“નહિ, નહિ, કદિ નહિ,” અમે બધાએ એક સામટો જવાબ આપ્યો. પછી પેટ્રક સમ્રાટની ગાડી ક્યાં ક્યાં મળે જશે એ વિષે વિસ્તારથી સમજાવવા લાગ્યો. એની વાતો સાંભળી મને માલમ પડ્યું કે આ વિષયમાં પિટર્સનગથી એને પૂરેપૂરી માહિતી મળી છે. આર સાથે પિટર્સનગથી કોણ કોણ આવશે, એની સેવામાં કોણ કોણ નોકર હાજર રહેશે, ગાડીમા કેટલા ડ્રાઇવરો હશે, વગેરેથી પેટ્રક વાકેફ થયો હતો. રશિયાના રાજેન્દ્રને અને તેના મુખ્ય કર્મચારીઓને જે વાતની ખબર ન હશે તે અમારા પેટ્રકને મળી હતી દૂર દૂર લંડનના પાટનગરમા એકા એકા, પદર દિવસ પછી સમ્રાટ આર શુ કરશે તે અમારી જાણમા આવી ગયું.

ટારનિસ્કે કહ્યું, “સમ્રાટને મારવાના અંગ્રેજ ઉપાયો છે તેની ખાસ ગાડી બે ચાર પૂલો પરથી તો જશેજ જશે રેલના માર્ગમા ઘણા પૂલો આવે છે એ ગાડી જો એકાદ પૂલ પર ચડી તો તેને ડાઇનામાઇટથી ઉડાવી દેવી, અને જૂઓ આપણુ કાર્ય પાર પડ્યું સમજવું.”

પેટ્રક ગંભીરતાથી બોલ્યો, “ના, એમ નહિ આ બન્ને ઉપાયો કીક નથી. આ તફતીર જો અમલમાં આણીએ તો ખીજ બે ત્રણ

માડીઓ બચી જાય અને ન કરે નારામણુ ઝાર બચી ગયેલી માડી-
ઓમા હોય તો આપણુ કાવત્રુ બધુ ધૂળમાં મળે આપણે તો એવુ
શોધી કાઢવુ જોઈએ કે જેથી આપણુ કાર્ય સિદ્ધ થાય, અને તેમા
લેશ માત્ર પણ સ દેહ નહિ રહે”

અમારી ચર્ચા પૂરી થઈ નહિ. રાત વીતી ગઈ અને પહોરોડ
ફાટયો તો એ અમે એ તો નજ નકકી કરી શક્યા કે આ કાર્ય અમુ-
કને સોંપવુ અમારા ચર્ચા દરમિયાન રાત ક્યા ઝોસરી ગઈ તે અમે
જાણ્યુ પણ નથી જ્યા જન સાથે અમારે કુસ્તી કરવી છે. ત્યા
આવી વાતો તરફ અમારે ધ્યાન જાય પણ કેમ ?

પ્રભાત ઉગ્યુ આ કાર્ય કોને સોંપવુ ? વિચાર થયો, ઝિનોવિચને
પણુ, પાછળથી અમે એ સામે વિરોધ લીધો ખૂબ ચર્ચાઓ ચાલી
આખરે અમે ઠે વુ કે ચિટ્ટીઓ નાખતી, અને તેમાં જેનું નામ નીકળે
તેને આ કામ સોંપવુ ચિટ્ટીઓ નીકળી અને નામ ઉઠડ્યુ તો મારજ
રશિયાના મહારાજાધિરાજને મારે ઉચલાવી નાખવા ? તેની ખસ
માડીને મારે ગમડાવી મૂકવી ? બસ, મારી સમિતિનો મને હુકમજ
થયો, એ પવિત્ર કાય મારે પાર પાડવુ.

હુ આતંત્રી ધૂતમા આવી ગયો અમલુ મહાન અને પુણ્ય
કાર્ય મારા બાગ્યમાં કયાથી ! આ કાર્ય પાર પાડવાનુ મને સોંપાય
એના કરતા બીજુ કયુ મારે સદ્માગ્ય ! હુ પ્રસન્ન થિતે એ કાર્ય
કરવા તત્પર થયો હુ જોઈયો, રશિયાના રાજરાજેન્દ્રને મારેજ ઉચ-
લાવી પાડવા !

ડિમેન્તર મહીનો ચાલતો હતો, અને રાત પડી હતી અવર
નવર તેજનો થયા જ કરતાં, તેમા તે દિવસે સંધ્યાકાળથી મુશળપણ
વરસદ વગસતો હતો આઠાશમાં કાળાં બાળાં વાળાંજે જમી ગયાં

હતાં, અને વરસાદ ચાલુ જ રહેવાની આગાહી થતી હતી ધડિધડિ વિજળી ચમકારા ભારતી હતી, પિટર્સબર્ગની અગાસીઓમાં, તેના મહોલ્લાઓમાં અને આખરે નદીઓના પ્રવાહપર તે ધડિધર ચનગન નાચતી હતી આ વખતે ધડિયાળમા એક થયો આજે નિહિલિરટો રંગ ખેલવાના હતા તેમનો અભિનય કોઇ દિવસ અટક્યો નથી શહેરની નાટક શાળાઓમા પડદાઓ પડી ગયા હતા, હોટલોમા ખારણાઓ દેવાઈ ગયાં હતા, માણસોએ પ્રવૃત્તિઓ સંકેલી હતી, શહેરમા સર્વત્ર નિસ્તબ્ધ શાંતિ પથરાઈ હતી, અને આ વખતે નિહિલિરટો પોતાના કર્તવ્યમાં રાસ ખેલતા હતા !

તે ઘોર રજનિમાં રેનેવિરકી નામના મારગ પર હું મદ્દ ગનિએ ચાલતો હતો મારા પડ્યત્રમાં મદ્દ કરવાતું એક મિત્રે મને વચન આપ્યું હતું, એટલે તે પશુ મારી સાથે પથ કાપતો હતો લડનથી પિટર્સબર્ગ મારા આવનાને બહુ તો અઘો કાક પશુ વીત્યો ન હતો હું અહીં બહુ મોડો આવ્યો છું એ વાત ખરી છે, પરંતુ અહીંના રસ્તાઓથી હું સારી રીતે માહીતગાર છું

વરસાદને લીધે મારા કપડા બીગ્મક ગયા છે, સખ્ત ઠંડીને લીધે મારું અંગ ચરચર ધૂળે છે, મારા હાંત કચકચે છે. મને બધે સતુ સતુ લાગે છે, મને પુષ્કળ થાક ચઢ્યો છે પાંચ દિવસ મે રેલ્વેમાં લાગતાગટ મુસાફરી કરી છે, પાંચ અપવાસો કર્યા છે નથી મને ખાવાતું મળ્યું, નથી મને સૂવાતું મળ્યું.

‘ હોટલ ડી યૂરોપ ’ છોડી આગળ મયો એટલામાં મારી નજરે મનુષ્યની એક આકૃતિ આવી સડક પર આ વખતે દિવાઓની ઝાખી રાશની હતી એ ઝાખા પ્રકાશથી હું જોઈ શક્યો કે તે મુર્તિ સડકની

નબદીકબ હતી એનું શરીર બહુ ઉંચુ ન હતુ એનો આધો રહેજ
વિશાળ હતો મારી સામે એક બે વખત જોઇ તે સામેની ગલીમાં
બરાબ ગઇ મને આ ઘટનાનુ રહસ્ય સમજાયુ નહિ રાતને વખતે
અહી મારી તપાસ કરવા કાણુ આવ્યુ હશે ? કાઠએ મારો પીછો
તો નથી પકડ્યો ?

ગમે તેમ હો, મારે ચિન્તા કેવી ? આવી આવી ધૂન જેવી
વાતો પર વિચાર કરવાથી માફ શુ વળ્યુ ? માર કામ કેટલુ સિદ્ધ
થવ'નુ હતુ ? હુ ડરજ કેમ ? જે કાર્ય માટે મે ચૂરોપના
પ્રાત પ્રાત ખૂદા, તે કાર્યને સફળ કરવામા મારાથી કેમ ડગીજવાય ?
હુ ખહીને કેમ પાછી પાતી કરે ? મારે જરાયે ડંવુ જોઇએ
નહિ, મારી પ્રતિજ્ઞામાંથી મારે એક તસુ પણ ચસતુ જોઇએ નહિ

મે અનેક તત્વિતકોં કર્યા, મારા મનમા હિમ્મત આવી, ઉત્તાહ
ઉભરાયો મે મારી યોજના પર વિચાર કર્યો જે પાસ લઇ હુ અહી
રશિયામા આવી શક્યો છુ,તે પાસમા કઈ જૂલ તો નથી ? તેમના
વડી તો છે, પરંતુ તેમા કોઇ જાતની ખીજ ખામી તો નથીજ મે
તેમાં માર નામ એવેન્ડેન્ડોવીચ જણાવ્યું હતુ મે એમ
પણુ દર્શાવ્યુ હતુ કે હુ મ્યુનિયમા રહુ છુ અને અને
ચાકરી શોધવા માટે પિર્સર્ગર્ગ જાઉં છુ ઉપરાત મે મારા દાદી
સુઝ કપાવી નાખ્યા હતા મારા પહેરવેશમા મે ફેરફાર કર્યો હતો મે
માફ મપ એવુ બદલી નાખ્તુ હતુ કે મારા પરમ મિત્રો પણુ મને
જોળખી શકતા નહિ, હાડનના ચતુર જાસુસો પણુ પારખી શકતા
નહિ એટલે મારે કોઇ પણુ રીતે ડંવા જેવુ હતુજ નહિ હુ નિશ્ચિત
અમ આગળ ડગલાં બરવા લાગ્યો

રિવેરકી સ્ટીટની એક સાંકડી ગલીમાં થઇ હું એક દુકાનની સામે આવી ઉભો ત્યાં એક દરવાજો હતો. દરવાજા ઉપરની ચાંપ દયાની મે અદર જવાની પરવાનગી માગી

મારી પેટી બહુ વજનદાર હતી આગણામા મે મારી પેટી મૂકી અને જવાબની આતુરતાથી શહ જોઇ ઉભો અદરથી એક અપરિચિત આદમી આવ્યો તેણે મને માનપૂર્વક કહ્યું, ' જનામ ! પધારીએ ! સીધા અહીંજ આવજો પહાર રોકાતા નહિ "

પેટી ઉપાડી હું અદર ગયો અનેક ઝોરડાઓ વઢાવી, હું એક નહાના ઝોરડા આગળ આવ્યો એ ઝોરડાઓમાં રોજની ઝમઝમતી હતી ઝોરડાના ચારે ખુણા પ્રકાશથી ઉજળા હતા ત્યાં એક પુરથી પર મે સ્ત્રી પુરુષ બેઠા હતા, મને જોતાં તેઓ બન્ને ઉભા થઇ ગયા, અને મને અભિવંદન કર્યા

આ પુરુષનું નામ આશવન સિંહરિંગ હતું દાકતરી કોલેજમાં એ અભ્યાસ કરતો હતો મને એનો પહેલાં કદિ પરિચય થયો જ ન હતો અહીં આવ્યા પછીજ એની સાથે મારે જોળખાણ થઇ તે નવજવાને મારી મુખમુદ્રાનો ખારીક અભ્યાસ કર્યો, દયાબીના શબ્દથી પાસે બેઠેલી રમણીને તેણે કહ્યું, 'માસા, એઓશ્રીને માટે આવજો લાવ."

આ વખતે પેલી સ્ત્રી પર મે' મારી નજર ફેરવી તે સ્ત્રીએ મારી સામે જોયું અમારી ચારે આખો મળી અને શાશ્વત રનેહ મારામાં ઉછળી આવ્યો મારી લાડકી પહેન માસાને જોતા માશ હેયુ ફૂદવા લાગ્યું મારી પ્રાણ પ્યારી પહેનને જોતા મારામાં ઉત્સાહનું નવું પૂર આવ્યું.

અનેક દિનેથી તલસ્તી મારી આંખોએ માસાને જોઇ. હું ઉછળ્યો, ઉદ્ધાસિત થયો, માસાની નજીક જઇ બેઠો.

માસાનો ઇતિહાસ અદ્ભુત છે અત્યારે માસામા અબળ પરિવર્તન થયું છે એનું સૌંદર્ય વૃદ્ધિ પામ્યું છે, એના મ્હો પર દિવ્ય તેજની છટા છે, એની આંખોમા પાક પ્રેમની પવિત્રતા છે એના હૈયામા કામળતા છે, ઉત્સાહ છે, આનંદ અને ઉદ્ધાસ છે.

થોડીક વાર પછી દુકાનનો માલિક અમારી સમતમાં આવી બેઠો આ પીતા પીતા મે લાંના અનેક વિષયો પર વાત કરી માસા પહેલા તો ખૂબ ધિરજથી વાતો કરતી હતી એના શબ્દોમાં શાંતિ અને સયમ હતો, એના અવલોકનમાં નિપુણ નિરીક્ષણ હતું, પણ, એની યે ધિરજ ખૂટી એની યે શાંતિ તૂટી, એનો એ સયમ ગળડ્યો અમે રશિયન સરકારના અત્યાચારની કથની કહેવા લાગ્યા એ કથની કહેતા અમે સરકારની નિંદુરતા, સરકારનો જુલમ, અને સરકારની શૈતાનીઅત વિષે બ્યારે કહેવા માડ્યું ત્યારે માસાના મ્હો પર ફેરફાર થયો જણાયો. માસાએ પોતાની આંખોને બૂતકાળ તરફ ટેરવી, એના શરીર પર ગુજરેલા જુલમોને એણે યાદ કર્યાં. એની આંખોમાં ક્રોધ ભરાયો એણે ઉઝ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. એના મ્હો પર રતાશ છવાઇ.

માસાએ ધગધગતા ધીકતા શબ્દોમા પોતાનો ઇતિહાસ વર્ણવ્યો એણે ત્રણ વર્ષ જેલ વેડી એનો અપરાધ કશે હોજ નહિ, તોપણ નિહિલિરટ હોવાના સ્ક ઉપરથી એ ગિરફતાર થઇ એને સરકારની જેલ કોટડી મળી જેલમા એને વખતસર ખાવાપીવાનું ન મળે, સવાના ઠંડાણાં નહિ, શરીરની બરદારત નહિ મારી ળાલી ખેન જેલમાં બિમાર પડી એને ટાઇફોઇડ તાવ આળ્યો, અને મરણતોલ

અમ્મ મમ્મ આવી વિષમ સ્થિતિ જોઈ જોઈ અધિકારીઓએ એને જોઈ
 બહાર છોડી દીધી આ વખતે નિહિલિસ્ટ સ પ્રદાયમા વધારેને વધારે
 ભારતી થતી હતી માસા એના પર ગુજરેલા અત્યાચારોને લીધે
 ત્રાસી રહી હતી. સરકારની સામે એનામા જવલત આમ બબૂકતી
 હતી જોલમાંથી છુટી એટલે માસા વેરની વસુવાત લેવા નિહિલિસ્ટ
 પથમાં બળી. પોતાના ઉદાર નિર્વાહ માટે એ સ્વિદ્ય કામ કરતી થઈ

મારા સુપ્રદાયમાં મારૂ મૂળ નામ કોઈ જાણતું જ ન હતું મે
 મારૂ અસલ નામ છુપાવી રાખ્યું હતું, એટલે મારે વિષે ખબર
 કાઢવામા માસાને ખૂબ હરકત પડી બિચારી માસા તો એમજ
 સમજતી કે હું સાધુભિરીઆના મેદાનમા દેશવટો ભોગવું છું અને
 તે એમ પણ માનતી કે અમારા પિતા સાધુભિરીઆમાં મૃત્યુ પામ્યા
 છે. ત્યારે મને પ્રત્યક્ષ જોતા માસાના ઉરમા કેટલો આનંદ આપ્યો
 હશે! અને મે જાણ્યું કે આજ કાલ એ વાત તો નક્કીજ થઈ ગઈ
 છે કે સ્વિડસ્ટિમની સાથે તેનાં જન્મ થવાના છે

અમારી વાત હજી પૂરી થઈ ન હતી, એટલામાં દરવાજો ખોલી
 કોઈ અંદર આવી પહોંચ્યું બહાર મબરાટ ફેલાઈ રહ્યો હતો જોત-
 જોતામાં તો અમારા ઝોરડાનું બારણું ઉઘાડી એક યુવક અમારી સામે
 ખડો થઈ ગયો તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી જાણતું હતું કે તે પુષ્કળ
 મબરાબલો હતો હાંફતા હાંફતા તેણે થડકાતા અબ્દોમા કહ્યું “નાસો,
 નાસો, નાસો, રે નાસો. પોલીસ આવી પહોંચ્યા છે ભાગો રે ભાગો”
 તેણે મને જોરથી હડસેલો માર્યો અને કહ્યું, “ખચવું હોય તો સતાઈ
 જાઓ. છુપાઈ જાઓ, નહિ તો મર્યા સમજાને પોલીસો આવી
 પહોંચ્યા છે. નાસો, જીવ લઈને નાસો.”

માસા ગભરાઇ ગઇ તે ખોલી, “એન્ટનટ ભામ વીરા ! ભાગ જલદી ભાગ તને કોઇ પકડી જવાતુ !”

પણ ક્યાં હું ભાગુ ? હું તો દરવાજા તરફ દોડતો હતો એટલે લિફ્ટસ્ટિગે કહ્યું, “અરે ! ભાગવાનો વખત નથી પ્હાર નીકળે તો ગિરફતાર થશે આ ઘરમાં લપાઇ રહો”

“પણ ક્યાં ? જગ્યા છે ?” મેં પૂછ્યું મારામાં વ્યાકુળતા આવી ચારે ગમ મેં જોયું, મારી અમુળ વ્યાકુળતાની અને સીમા ન જડી આખરે એક દરવાજા ખોલી મેં ભરાઇ જવાની કોશીશ કરી.

એટલે માસાએ કહ્યું, “ભાઇ ! ત્યાં નહિ, ત્યાં નહિ ત્યાં તો તરત પકડાઇ જશે આ ખડકીના મકાનના છાપરાની ઝોલમાં લપાઇ રહે ત્યાં ફૂદી કોઇથી અનાશે નહિ અને છે વળી અધાર ભાઇ ! તું ઝટ કર જા, સતાઇ જા ”

લિફ્ટસ્ટિગે કહ્યું, “ તમારી પેટી લઇ મારા ખખા પર તમે ચઢી જાઓ, અને તેમ સહેલાઇથી તમે મોભ પર જઇ શકશો ”

મેં કંઈ પણ હા ના કરી નહિ મારી પેટી હાથમાં લઇ લીધી. લિફ્ટસ્ટિગના ખખા પર ચઢ્યો ખડકીની સામે હું જોવો આવ્યો કે તરત અને ઠંડી હવા લાગવા લાગી મારા અવયવોને તે હું ઠંડવા મડી. મોભ બહુ વિશાળ હતો ત્યાં મારા હાથ પગ સકેરી બેસી રહ્યો થોડીક વારમાં પોલીસોના પગલાં મારે કાને આવ્યાં

આ વખતે પ્હાર જેરથી વરસાદ પડતો હતો મેં મારી પેટીને ખૂબ સાચવીને ગોઠવી, પછી મેં ચારીકાઇથી જોવા માંડ્યું તપાસ કરી તો મને લાગ્યું કે મારૂં રથાન નિર્બંધ છે અને કોઇ જોઇ કંઈક એમ નથી

આ વખતે માસાએ ચાના રકાખી પ્યાલા દૂર કર્યા, અને ચોપડી વાચવા પાછળ તે લામી ગઇ

આ દરમ્યાન પાંચ પોલીસો એ ઝોરડામાં આવી પહોંચ્યા લિઉસટિજે ઉંચું જોયું અને તેમને ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો તેના પર નજર રાખનાર પારખી શકતો કે પોલીસો અચાનક તેના ઝોરડામાં આવ્યા છે તેથી તેને અજાણથી લાગી છે તેના હાવમાં કૃત્રિમતા ન હતી દરવાજા પાસે તેડી જઇ તેણે પોલીસ કમિશ્નરીએને અદખ-પૂર્વક કહ્યું, “તમારી ઇચ્છામાં આવે એટલી વાર ધરમાં તલાસ કરજો. મને કંઈ વાંધો નથી અને, તમને જે ચીજો પર સંદેહ હોય તે ચીજોને હું જાને ઠોકી ઠોકીને તમારી આગળ બતાવીશ ”

પોલીસોએ એક વખત ધરની ખૂંસ ખારીક તપાસ કરી, પરંતુ કંઈ મળ્યું નહિ એટલે તેઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા માસા આ વખતે ઉભી થઇ ગઇ પોલીસોની મૂર્ખાઇ અને દાઝાઇ જોઈ એના દિલમાં તેમના પ્રત્યે ધૃષ્ટા અને ક્રોધ પેદા થયા તે અટકી, અને ઉભી રહી આ વખતે પોલીસોએ લિઉસટિજને કંઈક પૂછ્યું હતું, પરંતુ વરસાદને લીધે હું તેમાંથી કંઈ સાંભળી શક્યો નહિ

ગમે તે હશે, તો પણ છત પર બેઠો બેઠો હું એટલું તો સમજી ગયો કે સાહિબિયે પોલીસોને જવાબ આપતો હતો, અને લિઉસટિજ ઉભો ઉભો સીગારેટ પીતો હતો, જરૂર પડતી તો તે ઉતાર આપતો, તોપણ તેના ઉતારમાં સરળતા સિવાય ખીજું કંઈ જણાતું નહિ

બધાની જડતી લીધા પછી માસાની વારી આવી માસાનો જવાબ સાંભળવા માટે મેં કાન માંડ્યાં. તેણે કહ્યું “હું અહીં ફરવા આવી છું એ ત્રણ દિવસ અહીં હું રહીશ.”

આખરે, પોલીસે ધરની સંપૂર્ણ જડતી લીધી.

તેઓ ધરના ખુણાખોચરા ખુદી વળ્યા એક તસુ જગ્યા પશુ તેઓએ ખાલી જવા દીધી નહિ મારા છત તરફ તેઓએ નજર નાખી એટલે હું સકેરાઇ, લપાઇ રહ્યો. અકસ્માતે હું એક પોલીસને જોઇ શક્યો, તોપણ તે તો મને જોઇ શક્યો નહિ આ વખતે અધાર હતું. હું તો હમ રોડી ત્યાજ સતાઇ રહ્યો.

આખરે એક પોલીસ બોલ્યો, “ ભાઇ ! આપણો શિકાર તો ન જડ્યો બધી મહેનત પર પાણી ફરી વળ્યું ચાલો, ચાલો હવે શું કામ અહીં રોકાઇએ ! ”

પછી જોરડામાં ફરી ફરીને પોલીસો બહાર ચાલ્યા ગયા તેઓ સરિયામ સડક પર ઉતર્યા ત્યારે હું મોભ પરથી નીચે ઉતર્યો. એક આફત ટળી તે માટે મેં પ્રભુનો પાઠ માન્યો પ્રકુલ અતરે હું મારી બહેન માસા અને લિઉસટિંગ પાસે ગયો અમે બધા ખુશખુશાલ થઇ ગયા લિઉસટિંગે મને ચેતવણી આપી, “ હમણાં તે હમણાં બહાર નીકળ્યો નહિ હમણાં રહેજ ખમી જાઓ, હું બહાર સાવધ પહેરો બર હું પાછા તેઓ અહીં રખેને આવે. ” એણે ચેતવણી આપી તો ખરી, પરંતુ પોલીસો પાછા ન આવ્યા નિરાતે અમે ત્યાં બેઠા અને આનંદ મન્યો.

રશિયન રાજરાજેન્દ્ર આજે મોસ્કોની મુસાફરીએ નીકળ્યા હતા. તેમની ખાસ ગાડી પિટર્સબર્ગના રટેશન પર ખડી હતી લેને છ ડબ્બાઓ જોડવામાં આવ્યા હતા પાંચ ડબ્બાઓ તો રશિયાના મહારાજાધિરાજ અને તેમના જીવજીતીઓએ રોક્યા હતા. એમાં જસસોનો સરદાર જનરલ વિયેલા પશુ હતો.

એજીનની પાસેના ડબ્બામાં સત્રાટ ઝારતુ રસોડું ગાઠવવામાં આવ્યું હતું. અમારા નિહિલિરોઠો માટે એક પશુ કાર્ય કંઠજી નહોતું.

એટલે અમારી સમિતિના લિઉસટિંગે વેળા બદલી એ
ઝોરકામાં પોતાનો પડાવ નાખ્યો હતો અને બીજાઓએ
રશિયાના રાજધિરાજની ચાકરી સ્વીકારી હતી એ નોકરી અને કેવી
રીતે મેળવી શક્યા તેનો ઇતિહાસ જોટલો લાખો છે, તેટલો અરસિક છે

પરંતુ, મારે એટલું વારંવાર જણાવવું પડે છે કે નિહિલિસ્ટોને
કોઈ છકકડ મારી શકે એમ નથી જારની ગાડીને ઉપડવાને બે
દિવસની વાર હતી, તેવામાં જારના બે રસોઇઆ બિમાર પડ્યા આ
લામ જોઈ અને લિઉસટિંગ વગેરેને રસોડામાં ટેકવી દીધા

આજે રશિયાના રાજવી મોસ્કો જવા ઉપડ્યા હો! રેશનના
પ્લેટફોર્મ પર કાળી ડગલીવાળા સૈનિકો પહેરે ભરે છે તેમના ખખા
પર બંદૂક છે, કેડ પર કટાર છે સમ્રાટની સેવાના કેદમાં તેઓ
મરત જન્યા છે, જારના આવી પહોંચતા તેઓએ જમ જમકાર મજબૂર
અને આખા આકાશને ઘેરી લીધું

આ પહેરે શું કામ? સત્રીઓ આટલા બધા સાવધ કેમ?
રખેને કોઈ મહારાજને ઉશ્કેલાવી નાખવાના પ્રયત્નો કરે! રખેને કોઈ
તેમનો વધ કરવાનું બીડું ઝડપે! અને તેથીજ તીક્ષ્ણ પશુ રમતિયાળ
આંખે એ પોલીસો સંભાળપૂર્વક રોન કરતા, ને પહેરે ભરતા

ગાડી ઉભી હતી ઉપડવાને બહુ વાર નહોતી, થોડીક વાર પછી
માડે સીસોટી વમાડી અને ફાઇવરે તેનો હુકમ ઉઠાવી એન્જનમાથી
ધૂમાડાના ગોટા કાઢ્યા, ગાડીને ગતિમા મૂકી

આરંભમાં મદ મદ ગતિએ ગાડી ચાલવા માડી, પાછળથી
એણે સમીર વેગે ઉડવા માંડ્યું વાદ્દાઇ પર્વતમાળા તેણે વટાવી દીધી,
કુરલ નદી, ને સપાટ તથા ખુલ્લા મેદાનોને તેણે પાછળ મૂકી દીધા,
સૂસવાટ કરતી તે હવા વીંજતી આમળને આમળ ધપી.

રસ્તામાં રેશને આળ્યા રેશને રેશને ખડકાવલા પોલીસોએ રશિયાના મહારાજાધિરાજની જય પોકારી તેમના બોલમાં અને તેમની ચાકરીમાં ઉત્સાહની ઉણપ નહોતી. કુદરતના રમ્ય દરેશોની ઝાંખી કરી, મેં મારી આખને આઘાત આપ્યો.

સાયકાળ થવા આવ્યો, પનની સુરખી વાય રહી હતી, અને અમારી ગાડી એકદમ થભી મેં જોયું તો મોરકોનું ધામ આવી પહોંચ્યું અમારી ગાડી અટકી કે તરત હાજર રહેલા સિપાઈઓએ જયધ્વનિ કર્યો, અને લશ્કરી સલામ ભરી

ઝાર મોરકો જવાના હતા, તોપણ મોરકોમાં તેઓ ઉતર્યા નહિ, તેમનો કોઈપણ કર્મચારી પણ ત્યાં ન ઉતર્યો આ શું ? અમારી ગાડીએ તો ટાન્કન લાઇન પર પથ કાપવા માંડ્યો

અધારે વ્યાપ્યું હતું, અને ધડિયાળમાં બે વાગ્યા હતા નોકરોનો મોટો ભાગ નિરાંતે ઉઘ કાઢતો હતો. રસોડામાં સિલ્વસ્ટીમ, હુ અને બીજા બે જણ હતા સત્રાટના ખાણા પર હુ જ્યારે શરાબ પીરસવા ગયો, ત્યારે મેં જોઈ લીધું હતું કે ત્યાં એક જનસુસ સભાળ પૂર્વકે જાપ્તો રાખતો હતો. ગમે તેમ હતું, તોપણ સત્રાટના ઝોરડામાં મેં મારી બારીક નજર ફેરવી લીધી હતી

આ વખતે રાજરાણી પોતાના ખાસ ઝોરડામાં આરામ લેતા હતાં, અને રાજાધિરાજ પોતાના અમાત્યોની સાથે વાતચિત કરતા હતા પોતાના વાર્તાલાપ દરમિયાન તેઓ ધડિકે ધડિકે શરાબના ઘૂંટડા લેતા હતા, અને મોજ ભોગવતા હતા

રસોડા ઉપરાંત એક ન્હાનો ઝોરડો હતો જે ઝોરડામાં મેં મારે બિછાવું પામ્યું હતું એક દિવસ મેં આ ઝોરડીમાં ઉઘ લીધી,

અને બીજે દિવસે હું રસોડામાં રસોઇ કરવા રોકાયો. આ વખતે લિઉસટિંગના ચહેરા પર ગમરાટના ચિન્હો સ્પષ્ટ દેખાતા હતા હું અદર ગયો કે તરત દરવાજાની કમાડ ઢંધ દેવામાં આવી

દરવાજે વાસી લિઉસટિંગે મને કહ્યું, “જાણ! જાણ! બધી બાજુ વિખરાઇ ગઇ! હવે આપણા જન બચવાની આશા ફાગટ છે જાણ! બધું અવળું થયું છે.”

લિઉસટિંગને મોઢે આ વાત સાંભળી મારા ગમરાટને પાર રહ્યો નહિ એક ધારકો નાખી હું બેઠ્યો, “લિઉસટિંગ! શું કહો છો! બાજુ ક્યારે ખગડી!”

મને ચોકકસ લાગ્યું કે હવે વિનાશ અચૂક છે પ્રાણ પાથરવાની હવે અમારે માટે ધડિ આવી પહોંચી છે

લિઉસટિંગે ઉત્તર વાળ્યો, “હવે, શું કહું! બહુ બહુ તો ૧૦-૧૨ મિનિટમાં આપણે આ દુનિયા છોડી દઇશું આપણો વિનાશ જૂઓ, પેસો આવ્યો.”

ચૂપકીદીથી હું દરવાજે ઉઘાડી બીજા ઓરડામાં ગયો તે ઓરડામાં ખાવા પીવાની વસ્તુઓ રાખવામાં આવી હતી એ પદાર્થોમાં હું એક વસ્તુ લઇ નીચે લાવ્યો હતો એ ચીઝ જેમ કોઇના મનમાં પણ શકા ઉભી થાય નહિ એ વસ્તુ હું એક વાસણમાં ભરી લાવ્યો હતો અમારી સાથે આ ગાડીમાં પણ તે વાસણ સાથે આવેલું હતું, તેને આગળે બાગ કામમાં લઇ લેવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે બાકી રહેલો બાગ જ્યાં ને ત્યાં રખડતો હતો

રાત વીતીને પરાઢીક થયું આ વાત પર હું ખૂબ ધ્યાન રાખતો થયો. જ્યાં પેલું વાસણ હતું ત્યાં મેં મારી દૃષ્ટિ ઠેરવી

ગાડી મનિમા હતી ત્યારે તે ભાગેલા વાસણમાંથી આટા જેવું પડમાં કરતું હતું મેં નોકરને હુકમ આપ્યો અને વાસણ બરોબર મૂકવા જણાવ્યું

હવે હું સમજી ગયો. અમારી પાસે હવે ઉપાય નથી વખત બહુ વહી ગયો હવે શું કરવું ? મેં દરવાજો બંધ કર્યો અને મારા મિત્ર સિલિસિટિંગને સાથે બોલાવ્યો

તેણે મને પૂછ્યું, ‘કેમ શું ખમર ? હવે આપણે શું કરવું ?’

અત્યંત ગભીરતાથી મેં કહ્યું, ‘ભાઈ ! હવે આપણે માટે એકજ મારગ છે”

સિલિસિટિંગના મ્હો પર વ્યાકુળતા વ્યાપી, તે બહારનો થઈ બોલ્યો, ‘કયો ? કયો ? કયો મારગ ? ભાઈ ! બોલોને કયો ઉપાય ?’ એણે એમ કહી મારા સામે એની રમતચળાઈ આપ સ્થિર કરી.

‘આપણા પ્રાણ બચાવવા માટે આપણે ગાડીમાંથી કૂદી પડવું ?’ તેણે મદેહ-અનક અશ્રય સાથે પૂછ્યું

મેં માનું હતાં અને એના પ્રશ્નનો હક્રમ્માં ઉત્તર વાળ્યો. ગાડીની બર્ડ બહાર મં મારી નજર દોડાવી ગાડી અતિ વેગથી દોડતી હતી, રોશન પર રોશન એ જોત જોતામાં વસતી દેતી હતી, તે કોઈપણ રોશન પર વિરામ લેતી નહિ આમ આગળ પવનવેગે ચાલના મહારાજની ગાડી ચાલી જ ન્હી

મારા સથીને મેં કહ્યું, ‘મને આ રોશનની માહિતી છે અહીંથી આપણું મુખ્ત સ્થળ અરાદ માછલું છેડે છે અહીંથી કૂદી પડી જપ્ત નીશું તો આપણા સ્થાનથી આપણે બહુ વેગળા ન રહીશું પણ આપણે મરણીયા બની જન જેખમમા નાખીએ તેટલી વાર આ આ ગાડી થોડી રોકાવાની !’

મારા સાથીએ કહ્યું, “ અરે ! બાપ ! ગાડી તો હવા કાપતી ધપે છે, ને તેમા આપણે પડતુ મૂકીએ તો આપણા હાડકા યે શોધ્યા જડે અરે ! ”

મે ઉતર વાળ્યો, “ એ તો ઠીક કહ્યું, પણ કૂદવા છતાં આપણે બચી જીકીએ ને ? ગાડીમાં રહ્યા આપણે જીવનાં જતન કરી શકવાનાં ? તમને કાંઈક આશ્વા છે ? મને તો લાગે છે કે હવે આપણુ મોત નકકી છે. જૂઓ, જૂઓ પણેથી કાળ ધસે છે, હો ! ”

અમારી પાસેના ઝોરડામા એક નોકર સીમરેટ કુક્યા કરતો હતો તે ઉપમાના કમાડ ઉઘાડતો હતો તે જામળે તેવી રીતે મે કહ્યું “ આપણે વરકી તો આવી પહોંચ્યા બાઈ ! અહીં તો હું ધણા દિવસ રહી ગયો છું, અને એ સ્થાન જોવાનું મને મન થયું છે ચાલો તો ખગ જૂઓ સ્કેજ પહાર નજર નાખો અહા ! કેવું સુંદર વરકી ! કેમ નહિ ! ” અમે અમારા બારણા વાસ્થા અને ખડકીના કંઠેરને અદેલીને સ્કેજ વાર થોળ્યા ગાડી તો પોતાની દોડમાં જરાયે ધીરી નહોતી, પવનવેગે તે ઉડતીજ હતી આકાશમાં કાળા ભૂગ વાદળાંએ ઘેરાઈ રહ્યા હતાં, અને વરસાદની ઝડીઓ પૃથ્વીને પલાળી મૂકતી હતી વરસાદની મીડી છાંટ અમને અડતી, અમારો સાથે જોલ કરતી, અમારા શરીર પર શીતગતા છાંટતી, પણ ધીરે ધીરે ઠડીતું જોર વધવા લાગ્યું અને આખરે તેણે તીરની માફક અમારા અગર ધાવ કરવા શરૂ કર્યાં અમારે એકે એક અંગ હુઠવાઈ ગયું, અને ઠી ગયું અમારી આસપાસ ભયાનકતાના દોર ચાલ્યા પ્રકૃતિએ બીપણ સ્વરૂપ ધારી અમને વ્યાકુળ કર્યા પણ, અમારી નિહિલિરોની આમળ એ બધું કરી વિસાતવું નહિ ! અમારે એની શી પડી છે ? મને તે ચાઓ ! અમે ભરેલું ડગ પાણુ ના મૂકીએ

મે વિચારું સમય આવી લાગ્યો ! ‘ આવો મારી પાછળ ’ એમ ઘેરી સદ પાડી હું ચાલતી ગાડીએ મેદાનમાં ફૂટી પડ્યો હું પડ્યો તો ખરો પરંતુ મેં એાછી સાવધાની નહોતી રાખી એમ છતાં મને આશા નહોતી કે આ સાહસમાંથી હું પાડો ઉડીરા જમીન પર હું પછડાયો, બેહોશ થઇ હું પડ્યો

ધીરે ધીરે મારામાં ચેતન આવ્યું મેં જોયું તો મારી આંખ-ખાંખ ઉંચું સુવાળું વાસ ઉભું હતું મારા માથામાં થતી અસહ્ય વેદના એ ફૂળા ધાસમાં લગાઇને મેં રહેજ શકાવી પરંતુ, મારામાં ઉઠવાની તો તાકાદ નહોતી મારા સાથે, લિઉસટિંગ આ વખતે મારી પાસેજ પડ્યા હતા તે મને જગૃત થતો જોઇ ઉભા થયા અને મારા મોઢો તરફ ઢળેલી આંખે જોવા લાગ્યા આ વિશાળ અને હરિયાળા મેદાનમાં આ ઘડિએ બાળસર્પે પોતાના કુમળા કિરણો પાથર્યા નહોતાં પણ પરોઢિયું ફાટ્યું હોય એમ દીપ્તુ હતું, આછું આછું અજવાળું અમારી આગળ વ્યાપતું અમે જોયું

પોતાની નમેલી નયણો રહેજ ઉંચી કરી લિઉસટિંગે બોલવા માડ્યું તેના દિનમાં આ વખતે અજબ તોફાન હતું-તેના શબ્દમાં ગભરાડ સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવતો હતો, સાહસનો સચાર કરી તેણે કહ્યું, “હવે અહીં બહુ થોભતું ઠીક નથી-નાત તો વીતી ગઇ છે, અને પ્રમાત થયું છે આપણને આ ઝાખા લા’તા ઉજસમાં કોઇ જોઇ બેસે, તો પછી જન જયાવવાનું મુશ્કેલ મઠ પડશે”

જેમ તેમ બળ એકઠું કરી મઢા કપ્ટે હું ઉભો થયો મારી જાને આંખો પર મેં હાથ પ્રસાર્યા અને તરત જૂતકાળની રમરમ-

સહિતા કરવા બેઠો ‘ગાડી ક્યા ! ક્યાં ગઇ ગાડી !’ હું ખંદેમાકળો બની જૂની યાદ ઘોળવા લાગ્યો

“ઓ માઇ ! તમે જ્યાં, ત્યાં હું મને તો કંઈ જાન નથી ગાડીની મને શી ખબર ? મેં તો તમારી સાથે ગાડીમાંથી પડતુ મુક્યુ હતુ ચૂનામા પડી ગાડી, હવે તેની શી ગોખણી ? જ્યાં છીએ ત્યાંજ સારા છીએ મરના દોને એ ગાડીની વાત જૂઓ, આમ જૂઓ આપણા કપડા અહીં પડ્યા છે, આપણા સહકાર્યકર્તાઓએ આપણે માટે તે અહીં નાખ્યા છે હવે આ કપડા ઝટ પહેરી લ્યો, વખત તો તીવ્ર વેગે ધસે છે, ઝટ કરો.”

અમે બન્નેએ કપડા બદલ્યા અને ફરીરનો વેશ લીધો અમે અમારા નવા વેશનાં કંઈ ખરાબ નહોતા લાગતા અમારો જૂનો પોશાક અમે ધામના ગુચ્છમા સતાડ્યો અને તેના પર પત્થરના મોટા મોટા ઢેફાઓ લાવી મૂક્યા નવી પાસ ત્યાર પછી અમે મેળવી અને બીજો રસ્તેથી અમે ચલતી પકડી અમારા મિત્રોને માટે અમે અમારા જૂના પરવાનાઓ અમારા જૂના પોશાકમા છુપાવી રાખ્યા હતા તે પર રંગિયન સંત્રાટના મહા અમાત્ય જેલેરડીન પાલનિકની મહોરછાપ અને સહી હતી

કુમળાં ધાસોના ખેતરો વટાવી અમે ઉજ્જડ જૂનિમા આવી લાગ્યા આ ધનતી પર ન તો ઝાડ ન તો ઝરો મળે, વિસામો લેવા માટે અમને સ્થળ જરૂર નહિ માથે ધકતો સૂરજનો પ્રખર તાપ, અને પગ તળે અનિઝરતી જૂનિ, તેમાં અમારે ચાલ્યાજ કરવાનું ! પર-સેવાથી અમારાં શરીર લખઝખ થઇ ગયા, ઉઠળાટથી અમે ત્રાસી ગયા, આખરે આકાંબાદ નામના જૂના પશુ નાનકડા શહેરમાં અમે આવી પહોંચ્યા

એ સહેરના પાદરી સાહેબે અમારે માટે વાસની સોંપ કરી એ પાદરી અમારાજ સ પ્રદાયના હતા, એટલે એમણે અમારે માટે એક ગાડી રખાવી મૂકી અમે તેના પર સવારી કરી મુસાફરી આગળ લખાવી જારીટગન લિપેસ્ટ રેલ્વેના એક નાના સ્ટેશન પાસેના ફીચીનોવસ્તાઇ નામના ગામમા અમે આવી અટક્યા

ત્યાર પછી અમે રેલગાડીનો આશરો લીધો જૂના જૂના મથકોમા ગવડી અમારે ઇગ્નિડ પહોચેવું એવો ઇરાદો હતો અમારા મારગમા કોઇક કોઇક રંગા પોલીસોએ પરવાના જોવા માગ્યા, પરંતુ પરવાના એકસ હતા, તેમા કશી ગરબડ નહોતી પોલીસોની સદેહભરી આખો પાસો જોઇ નિરાશામા નીચે નમી પડતી આમ છતાં, અમારા દિલમા તે રશિયન મહારાજાધિરાજની ગાડી વિષે ઉત્સુકતા ઉગી હતી અમારી આખો તે સમાચાર વાચવા માટે તરસી બની તલસતી હતી હજી સુધી અમે અમારી આતુરતાને સંતોષી શક્યા નહોતા અમે મનમા ચિંતતા કે સમ્રાટ રાજવી પર કંઈ આકૃત આવી હોય તે છાપામાં ખબર આવ્યા વિના રહેજ નહિ

એ ખબરને મેળવવા માટે અમે કોઇક કોઇક સ્થળે વર્તમાન પત્રોની શોધ કરી પરંતુ તેમા અમને સફળતા મળી નહિ. પણ આખરે અમે એક મોટા સ્ટેશને જઈ પહોચ્યા, અને ત્યાં અમને 'માસ્કો ગેઝીટ' અને 'ડી સત્તા' નામના વર્તમાનપત્રો ખરીદવાની તક મળી. અમારી આતુરતા એ છાપાઆ મટાડી શક્યા નહિ રશિયાના રા. રજેન્દ્રની મુસાફરી વિષે એમા કશું લખાયું નહોતું નિરાશામાં અમે બીજા પત્રો વેચાતા લીધા પણ આશા સફળ થઇ નહિ, અમારી આતુરતામાં ઉલટો વધારો થયો

પણુ મેં એનું કારણ જોધવા મથન કર્યું એક પણ છાપામા ખબર ન મળે એનું શુ કારણ ? મારી ઉત્સુકતા કેમ શમાતુ ? મેં ખુશ ચિન્તન કર્યું તો મને લાગ્યું કે રશિયન રાજપ્રિરાજે જાતેજ એ સમાચારો પ્રગટ કરવાની બંધી કરી હશે ગમે તેમ પણ રશિયન સમ્રાટને ગમડાવી મૂકવાનું અમારૂં પડ્યું ત્ર નિષ્ફળ તો ન જાય !

અમે મુમાફરી ચાલુજ રાખી હતી માર્ગમાં અમારા પર આપત્તિ-વિપત્તિઓની કશી ખામી નહોતી અનેક મુસ્કેલીઓને હડસેલી મૂકી અમે બરોબર વખતે લાડન પહોંચ્યા

એક દિવસ ‘ઓક્ટે ગાર્ડન્સ’માં અમારા મુખમ પર હું એક આરામ ખુરશી નાખી બેઠો હતો અહીં અમારા સન્દાર પેટ્રે મારા હાથમા ‘ટાઇમ્સ’નો એક અંક મૂક્યો, અને તેમા પ્રગટ થયેલો એક તાર વાચવા મને સૂચવ્યું

‘ટાઇમ્સ’ પત્ર મ વાચવા માડ્યું તેના એસ્કોના ખમરપત્રી તરફથી પેલો તાર મૂકાયો હતો તેના મયાગા ઉપર હતું “રશિયામા જય કર વડના ! રશિવાના ચક્રવર્તીના જન પર હુમલો ! આખરે બચી ગયલું રાજકુટુંબ”

મથાળું પાંચી હું તારની વિગત ઝીણવટથી જોવા લાગ્યો તેમાં લખ્યું હતું, “વરકીરી નીચે મમારાર આવ્યા છે ત્યાં એક વાય-કર ઘટના મનવા પામી કે રશિયાના રાજરાજેન્દ્ર, તેમની સમ્રાજિ, તથા તેમનું કર્મચારી મહા સેન્ટપિટર્સબર્ગથી મહેન કરવા નીકળ્યું હતું એમની ગાડીના ફો-ચા હડી ગયા છે, પરંતુ આશ્ચર્યની વચ્ચે રશિયન મહારાજ બચી ગયા છે ગાડીનો એકેએક ભાગ નાશ પામ્યો છે, તેમા ઐગણીસ મોકરો માર્યા ગયા છે એના હજી પતા લાગતા નથી અનુમાન કરતાં જણાય છે કે ગાડીમા કંઈક વિસ્ફોટક પદાર્થ

હોવો જોઈએ અને તે પદાર્થના ફાટવાથી આ ભયકર બનાવ બનવા પામ્યો હશે એક ડગ્ગાની નીચેથી પદાર્થ ગળી પડ્યો હતો અને તે ખૂબ જોરથી તે માટીની અંદર ધસી પડ્યો હતો. એજ મોટા પૂરાવો કહી શકાય જે જગ્યા પર તે પદાર્થ માટીમાં ધસી ગયો હતો તે જગ્યા આગળ હમણા એક મોટું બાકુ પડ્યું છે હજી સુધી આ દુર્ઘટના વિષે પૂરેપૂરી ખબરો મળી નથી, કારણ કે રશિયન મહારાજાધિરાજે તે ન પ્રકટ કરવા આના આપી છે અત્યારે તો અનેકને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ત્રણ અપરાધી છે તે શોધી કાઢવું બહુ મુશ્કેલ છે તેની તપાસ તો ચાલે છે.”

હું સમજી ગયો અમારા લોકોનો બેડો પાર પડ્યો ગમે તેમ હોય, તોપણ ચીનમાં માટીના પેલા વાસણે તો ગજબ કરી, રશિયાના મહારાજાને અને મહારાણીને ઠીક સ્વાદ ચખાડ્યો ! એ વાસણમાં વિરેકોટક પદાર્થ રાખવામાં આવ્યો હતો, અને તે વાસણને બે નળીઓથી સાધવામાં આવ્યું હતું એ નળીઓ વાટે પેલા પદાર્થ વહેતો હતો. એથી એ વાસણને જે આડું અવળું રાખવામાં આવે તો ચોવીસ કલાકની અંદર તે આબુખાબુઓની વસ્તુઓને ઉરાડી મૂકે અને ભયકર ઉત્પાત ફેલાવે પરંતુ એ વાસણને જે ભૂલેચૂકે સીધું જ રાખવામાં આવે તો ફક્ત પંદર મિનિટમાં બધી ચીજોના ફાટવા ઉડી જાય, અને સર્વનાશ થઈ જાય આ બધી તરફીઓથી અમે વાકેફ હતા, એટલે એ વાસણને ગોઠવવામાં અમે કંઈ જેની તેવી સાવધાની નહોતી રાખી

અમે જ્યારે ગાડીમાજ હતા, ત્યારે એ વાસણ સીધું થઈ ગયું હતું, એ બે નળીઓ ફાટી હતી, અને વિરેકોટક પદાર્થ ધીરે ધીરે ગળતો હતો. એ પદાર્થ ધીરે ધીરે ગળતો હતો, છતાં ધરતી પર

પડતાં તે એકદમ અદર ધસી જતો હતો. તેના પડવાથી અત્યાર સુધી
ભારે ભયાનક પરિણામ આવ્યું નહોતું, એ સ્થિતિ જોઈનેજ અમે
ગાડીમાંથી પડતું મુક્યું હતું હવે તેની કથની ફરી કહેવાની
શી જરૂર છે.

આજે તો ભલેને સત્રાટ બચી ગયા. એમને પેલા વાસણે સ્વાદ
તો આખરનો સ્વાદ ચખાડ્યો હશે. અરે ! એમની ગાડીના ડબ્બાઓ
કોઈક સ્થળે તૂટી પડ્યા છે, પાણીમાં ડૂબી ગયા છે, અને અગ્નિની
જ્વાળાઓમાં ખાખ થઈ ગયા છે તેમા ઝોગણીસ આદમીઓના ભોગ
લેનાયા. માનવીની લીલા પૂરી થઈ. બિચારા નિર્દોષ તો માર્યા ગયા.

ઝોગણીસ નિરપરાધી પુરૂષો માર્યા ગયા. અને તે મારેજ હાથે.
મારા દિલમાં આ વેદનાં એ ડબ્બ દેવા માડ્યા પણ મેં આખરે આત્મન
કર્તુ, 'આમ ડૂબી મરે શું લાભ ? આપણે માટે તો પૃથ્વી
રસાતાળ મંદ્ર જાય તો પણ પ્રતિજ્ઞા ન છોડાય આપણે આપણા
સ કદપમાંથી કેમ ડગીએ ! ચાહે તે થાય, કંઈ શીકર નહિ "

પ્રકરણ ત્રીજું

સાંચકાળ થયો છે, સૂર્યનારાયણ ધીરે ધીરે સતાતો સતાતો સાગરમાં ડૂબે છે રમ્ય સંધ્યાની પાછળ કાળી ધોર રાત પોનાન શસ્ત્રો ધસે છે મદ મદ હાસ્ય કરતો ચંદ્ર આકાશ પર આસો આસતે ચઢતો આવે છે તારાઓમાંના થોડાક જુથ ઝખૂકે છે શહેરોની અશાંતિ શમી જાય છે, શાંતિનું રાજ્ય ચોમેર પથરાતું જણાય છે

એ વખતે 'એડવર્ડ ગાર્ડ્સ'ના માર્ગ પર રોજની સળગતી હતી હું મારા ઝોદડાની એક બારી આગળ આરામ ખુરશી પર બેઠો હતો મારા ટેબલ પર સકેતમાં લખાયેલો એક પત્ર પડ્યો હતો મેં તે પત્ર ઉપાડ્યો અને હું તેને વાંચવા લાગ્યો તે કાગળ પેટ્રક પર હતો એમાં લખ્યું હતું, “ આવતે મંગળવારે નિકોલા કેસાટ્કિન લાડન આવશે એ ગૃહસ્થ આપણી સમિતિના ઉત્સાહી સભ્ય છે એણે રશિયાની સરકારના અનેક જુદાંમે વેઠ્યા છે બપોળે વખત એણે કારાવાસ ભોગવ્યા છે, અને ત્રીજી વખત જેલના દરવાજા તોડી તે બાગી આવ્યા છે એ લાછનેતમારી તરફ મોકલવામાં આવ્યા છે. તેઓની પાસેથી સારી મદદ મળી શકે એવી આશા છે

આ ગૃહસ્થમા સાહસ છે, જમ કરવાની અબળશક્તિ છે, અને અનેક ભાષાઓને એને જ્ઞાન છે એ ગરીબ નથી, એની પાસે સારા સાધનો છે, એટલે આપણી સમિતિ તરફથી એને કશું આપવાનું આપણે સ્વીકાર્યું નથી એમની સાથે કાગળ છે, તે નેઓ લઈ તમારી પાસે આવશે "

આ કાગળ પર સોલોમન ગોલ્ડસ્ટિન એસેકઝાન્ડરોસ્કો વજેફની સહી હતી હું ફરીને ફરીને એ કાગળ વાચવામા રોકાયો અને પછી સીગારેટના ધૂમાડા કાઢવા લાગ્યો પેટ્રફ કોઇક કામસર બહાર ગયો હતો, એટલે આવનાર નિકોલાને મારે આવકાર આપવો જોઈએ, તેમને માટે બધી સોઈ કરવી જોઈએ

નિકોલામાં અદ્ભુત સાહસ છે કોઇ રાજકર્મચારીને ઠાર કરવા માટે અમારી સમિતિએ ષડ્યત્ર જોડવું હતું તેના મુખ્ય કાર્યકર્તા તરીકે એજ નિકોલાની નિમણૂક કરવામા આવી હતી નિકોલા ખતી છે એણે એક કામ માથે લીધું તો તે પુરૂ કર્યા સિવાય અટકે જ નહિ

પણ હું તો ચિન્તાના સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો સીગારેટના ધૂમાડા માથી મને કંઈ અબળ કરૂપનાસૃષ્ટિ જણાઈ એ વખતે કોઇકે એકદમ આવી મારા દરવાજા પર ઘટડી વગાડી ઘટડી વાગ્યા પછી હું તો એ ત્રણ મિનિટ બ્યા ને ત્યાં નિશ્ચેષ્ટ પડી રહ્યો, પણ પાછળથી મેં સામળ્યુ કે પેટ્રફ અને ઝિનેવિય કોઇ મહેમાનને રશિયન ભાષામા આવકાર આપતા હતા થોડીક વાર પછી તો તે બધા મારા ઝોરડામા આવી પહોંચ્યા

મેં ઉડીને બધા સાથે હસ્તધૂનન કર્યું આટલા વખત સુધી ઝોરડામાં બંતી સળગાવવામાં આવી ન હતી. ઝિનેવિયે બંતી જલાવી

અને મેં આવેલા સદ્ગૃહસ્થ તરફ નજર નાખી દૃષ્ટિ કરતા એક નાના કદનો, ભરાવદાર, ચ્યુલ શરીર વાળો આશરે પાંત્રીસ વર્ષનો આદમી માલમ પડ્યો. એની મુખરેખા પરથી જ એ કોઈ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ હતો એમ સ્પષ્ટ તરવરી આવતું હતું એણે પોતાનો લાંબો ઝાંખો બાજુ પર કહાડી મૂક્યો અને સગડી પામે જઈને એ તાપવા બેસી ગયો ત્યાર પછી થોડો આરામ લઈને એણે પોતાના ખીસ્સા-માથી એક પત્ર કહાડ્યો અને પેટ્રફના હાથમાં સરકાવી દીધો.

થોડીવાર પછી અમે બધા ભોજન લેવા બેઠા વાતચિત ચાલી ન ચાલી એટલામાં મને માલમ પડી ગયું કે કેસાટકિન ઘણો મોજીલો આદમી છે વાતચિત કરવામાં એ અતિ નિપુણ છે નવગરદની નિહિલિસ્ટ સમિતિ પોતાના વિદ્વેહનું કામ કેવી યુક્તિપ્રયુક્તિથી ઉકેલી લે છે એનું સક્ષિપ્ત જ્ઞાન એણે અમને કહી સમજાવ્યું મેં એને જ મ્હોડેથી સાંભળ્યું કે એ લોકોની કોશિશથી જ પ્રજામાં વિદ્વેહનો ભાવ ખૂબ ફેલાઈ ગયો છે રશિયાના રાજ-કર્મચારીઓના અનુચિત કાર્યોની ચર્ચા કરતાં એનું સારૂં એ મુખમડળ કોષાગ્નિથી ભભૂકી ઉઠતું હતું આગળ વધીને એણે જણાવ્યું કે રશિયાની સરકાર પ્રજા ઉપર જે અત્યાચાર અને જુદમ ગુજારી રહી છે, પ્રતિદિન જે અન્યાયી આચરણો કરી રહી છે, દરરોજ પ્રજાની માલમિલકતનું જે રીતે શોષણ કરી રહી છે તે, તથા આટલા દુરાચાર કરવા છતાંયે રાજ્યની 'તિજ્જેરીની' દશા કેવી દુઃખદ છે તે સમજીના મોપાળાં બે ઉધાડા પાડવામાં આવે તો એને સરકાર જે શિક્ષા દરમાવશે એ શિક્ષા આમળ નિહિલિસ્ટોનું પડ્યત્ર કાંઈ વિસાતમાં નથી.

નવગરદના સૈનિકોમા રાજદોહ ફેલાવવાના કારણસર તેમને કેદમાં નાંખવામાં આવ્યા હતા તથા તે કેદમાંથી તેઓ શી રીતે છૂટા થઈ આવ્યા એ જાણવાની ઉત્કંઠા અમે જાહેર કીધી

અમારી આ ઉત્કંઠા સંજ્ઞાતાંજ એમનું સુખમડળ ઉત્સાહથી ઝળકી ઉઠ્યું અને પોતાના પરાક્રમની કમની શરૂ કરી “એ ઘણી અટપટી કથા છે જેટલી એ અટપટી છે તેટલીજ એ ભયંકર છે પહેલા તો હું ઢોક હતાશ થઈ ગયો પણ એ નિરાશામાંથી મારામા અદ્ભુત સાહમ પ્રગટ્યું હું સ્કાલસેનવર્કમાં કેદી હતો ત્યાંનું કાળ-મીઠ અને તિમિરપૂર્ણ કેદખાનું કેટલું ત્રાસદાયક છે એની પેટ્રફને જાત માહિતી છે ”

એની વાત સાંભળતા પેટ્રે કહ્યું “હા, હું બહુ સારી રીતે જાણું છું મારા પ્રાણથી પણ બહાલી મારી પત્નીએ અને મેં એ કેદખાનાની ચાતનાઓ સહન કરી છે મારી પત્ની એ નિર્જન જેલમાં ગાડી થઈ ગઈ એની એ ઉન્માદ અવસ્થા દૂર નથી થઈ અત્યારે પણ એ માડપણને લઈને એ કાસનોજમાં સેવાના ગાંડાની હોસ્પિટાલમાં પડી પડી સડે છે ”

કેસાટકિને આગળ ચલાવ્યું “બરાબર છે ત્યાં જેટલા કેદી તરીકે પૂરાયા છે તેમાના મોટા ભાગને મેં પાગલ થઈ ગએલા જોયા છે. હું જાતે પણ બહુ દિવસના એકાન્તથી ધીરે ધીરે અરધો પાગલ થઈ ગયો હતો મેં જોયું કે આમ મૂંઝો બેઠો બેઠો જો હું મારા નસીમ પર જ આપ વરસાવતો રહીશ તો હું પણ થોડા વખતમાં ગાંડો થઈ જઈશ આમ વિચાર લઈને મેં મારા મનની એકાગ્રતા કરવા માંડી અને કાળ રચવાનું શરૂ કર્યું. મહિનાના મહિના સુધી મારે માટે

આ કાવ્ય રચવાની પ્રવૃત્તિ સિવાય બીજી કોઈ પણ કામ રહ્યું હતું નહિ કાવ્ય રચના મારા જીવનની આશાઝરણી હતી મારી બનાવેલી કવિતાઓ હું મહેડે જ રાખતો, કારણ કે ત્યાં લખી લેવાની કોઈ પણ સામગ્રી હતી જ નહિ. આ કામમા મને થોડી ધણી શાન્તિ મળતી હતી ખેર ! પરંતુ મને છેવટે ત્યાંથી બાગી નીકળવાની તક મળી મઠ વાત આ પ્રમાણે બની—મારા ત્યા રહેવા બાદ થોડા દિવસમા સેન્ટીપીટર્સબર્ગમાથી કેટલાક સાધારણ કેદીઓ ત્યાં આવ્યા આ કેદીઓના આવવાથી જગા ધણી સાંકડી પડી મને કેટલાક કેદીઓ સાથે બીજી જેલમાં ખસેડવામા આવ્યો મને જે જેલમાં રાખવામા આવ્યો તે બરાબર સાચવવામાં આવતી ન હતી એ જેલખાનુ નદીના એક કિનારા પર ઉભુ કરવામા આવ્યું હતું. ઓરડાની બારીએથી નદીનો પૂલ સાફસાફ દેખાઈ આવતો હતો પૂલ તો ઘણો નીચો હતો છતાં બારીની પાસે જ એક નળ હતો અહીં જહેમત ઉઠાવ્યા પછી એ નળની સહાયતાથી નીચે જઈ શકાય એમ હતું

આવી હાથમાં આવી પડેથી સુદૃઢ તક જવા દેવી મને ઠીક ન લાગી, એક દિવસ શાન્ત રાત્રિમા બારીની જાળીને તોડીને પેલા નળની સહાયતાથી હું નદી પરના પૂલ ઉપર ઉતરી ગયો આવી બહાદુરીથી જેલમાંથી છટકી જવાથી મારે મન ખૂબ પ્રકૃષ્ઠિત થયું, પરંતુ મેં મારા મનને પૂછ્યું—“તને કોઈએ બાગી જતા જોયો તો નથીને ?

હું ન્હાસી તો છૂટ્યો મને કોઈએ જોયો તો નહિ મને છટકતો જોઈ જનાર કોણ હોવાનો હતો ? નહિ, હું કોઈની આખે ચઢ્યો નથી. હું બધાની નજર ચૂકવી બાગ્યો છું. મને ત્યારે કોણ જોઈ શકે ?

હું ભાગ્યે ત્યારે તો કાઠજો મને નથી જોયો જોની મને પૂરેપૂરો ખાત્રી છે, પરંતુ મારા ન્હાસી જવા પછી સત્રીઓને આ સમાચાર પૂછી વળ્યા મારી શોધ કરવા માટે તેઓએ માથાફાડ કરી, અને મારી પાછળ પોલીસોની ટુકડી છોડવામાં આવી

હું તો વનવનમાં ભટકતો ચાલ્યોજ ગાઉ, જોવામાં ઘોડાના દાખાના અવાજ મારી સમીપ અથડાયા હું ચેત્યો, દોટ મૂકી ઝાડના ઝુડોમાં સતાઈ ગયો પોલીસના આદમીઓ ત્યાં આવ્યા પછી મને ક્યાંય તેના ઝોતી શક્યા નહિ આખરે ત્રાસી ત્રાસીને તેઓને નિરાશા મળી, હતાશ મ્મ તેઓએ પોતાના પગના વાળ્યા જેમની કોટડીઓમાં જેમને પગે પડી ફેલીઓ અરજ ગુજરે, ને જેમની દયા પર તે જેમીઓ પોતાનાં જીવન જીવે તે શૂરા ને કાબેલ પહેરેગીરે જમલી બચાનકતામાં અને ઝાડોનો ઝાડીમાં મહારાધ ગયા । તેમની ખુદી ત્યાં ડામ કરી શકી નહિ । અરે । ભારે હૃદયે તેઓ મિચારા પાછા ફર્યા વનના વૃક્ષોની રાજીઓમાંથી મેં બારીક નજરે તેમને પાછા વળતા જોયા, ન મારા અંતરને રહેજ રાહક ઠારી

તેઓ પાછા ફર્યા તેમના દિલમાંથી હોસ ઉડી ગઈ હતી, તેમના મુખ પરથી પ્રસન્નતા ઝોસરી ગઈ હતી થોડીક વાર મેં તેમને જોયાજ ફર્યા આખરે એક પછી એક, વીસ મિપાઈઓને મેં જગલ પહાર પનાર થતા નિહાળ્યા તેઓની સળગ ટુકડી જ્યારે પહાર નીકળી ગઈ અને જ્યારે મને એવી પાકી ખાત્રી થઈ ત્યારે મેં એ ગુચવાયલા ઝાડોની ગુફા છોડી ખુદી ભૂમિમાં પગ મૂક્યા, અને, પાસે વહેતી નદીના તીરે જવા, બપોતાં બપોતા મેં મારી ફૂચ આદરી

એ નદીના કંઠિ હું ગયો ત્યાં, માછીમારો પોતાની હોડડી નીરમાં તરાવતા હતા મારી પાસે આ વખતે રોકડમાં પાંચ સાત

રૂપિયા હતા માછીઓના ટડેલને મેં કહ્યું, ‘ જો મને પાર ઉતાર તને કાંઈ ધનામ આપીશ ’ મારી વાત સાંભળી તે માછી હસ્યો તેણે કહ્યું, ‘ નઈ સાંભળ, કાંઈ પર જવાની કેમ વાત કરો છો ?’ મેં દુકમાજ સમજાવ્યું, ‘ મારે અગત્યનું કામ છે,

માની સીધી વાત તેને ગળે ઉતરી નહિ તેણે મારી સામે સદેહ-બરી દૃષ્ટિ નાખી રહેજ બારપૂર્વક તે જોલ્યો, ‘ એમ નહિ સાંભળ, કીક કીક બોલોને ’

મેં અકડાધથાં કહ્યું, “ હું મનૂર છું, ને ટીસટીનમાં મનૂરી કરું છું, ” આ ઉતાર તેને સંતોષી શક્યો નહિ તેણે મને વારી વારીને અંતેક પ્રશ્નો પૂછ્યા, આખરે મને કટાળો આપ્યો મેં કહ્યું, “ આમ વખત કાઢ્યે શું વળે ? આટલે હું પાર ગયો હોત ”

ટડેલ મારી તોછડાઈ જોઈ ફરી પાછો હસ્યો વળી મને સવાલોથી ને ગનરાવવા લાગ્યો હું તો આકરો ચમ્પ ગયો છેવટે મેં કહ્યું, “ જો સાંભળ હવે હું સાચું કહું છું નથી હું મનૂર, નથી હું ટલીઓ, હું છું રાજદારી પુરૂષ જેલની દિનાલો તોડી હું નહાસી આપ્યો છું અને મારે હવે ક્યાંક પથ્થુ સંતાઈ જવું છે.” આ સ્પષ્ટ કથને તેના પર કાંઈક અસર કરી તેણે પોતાની આખો પ્હોળી કરી, ને આતુરતાથી મારી પાસેથી વધારે ખુલાસો માગ્યો મેં ફાવે તેવો ખુલાસો આપી તેને રીઝવ્યો આખરે તેણે ફાડ પાડતાં કહ્યું, જુઓ, બાઈ ! હું જાને તો તમને પેલે કઠિન લઈ જાઉં મારો છોકરો તમને પાર ઉતારશે પથ્થુ જોજો, આટલી વાત માફ રાખજો. ત્યાં, તમારે માટે સનાવાનું સ્થાન છે જીલ્લા નહિ, કાયરતા રાખ્યા વિના તમે તમારું કામ કરજો, પરંતુ, બુલચૂકે તમે કોઈને પથ્થુ કહેશો નહિ કે તમે આ કોસ્તીમાં બેસી પાર ઉતર્યા છો અમારી આખો

હજી તો જ્યારે જીવાનીના જોમથી રમતી હતી, ત્યારે આ જલમાર્ગે અનેક નાવડીઓ અમે જોયલી, પરંતુ, હવે આ ઝોઝળ હોડકું બૂસાવું સ્મરણ તાજી રાખે છે ”

તેણે મારી સાથે આટની વાત કરી તેના બોલ ગુદ્દ જણાયા. તેણે ખીજી બાજી ફરી બમ પાડી, ને તેની પાસે ઝેક કદાવર છોકરા આવી ઉભો

“જાતો અદ્યા, ઝેમને પેલે પાર ઉતારો આવ ” વૃદ્ધ ટડેલે કહ્યું પેલા નવજવાન ખનાસીએ આખો નમાવી, ને અણસારો કરી હોડી પર ચઢવાતુ મને સૂચવ્યું

હોડીમા ને હોડીમા મે રાત વીતાડો હું બેઠો હતો, ત્યારે ચોપાસ અધકાર પ્રસરતો હતો, પણ મારી ઉતરવાની વડિએ અધાર અલોપ થતુ હતુ ને અણુનો ઉદય થતો હતો. સવારના માળસૂચી હજી પધરામણી નહોતી થઇ તેના આગમન માટે, ને તેના સહાર માટે તો તૈયારીઓ ચાલતી હતી હજી હમણા તો વહાણ વાયુ હતુ ને સૂર્યરાજની છડી દૂર દૂર પોકારતી સંભળાતી હતી હું તેના રમ્ય કાળે કાઠે ઉતર્યો અને પાસેની ઝુપડીમા મુકામ કરી રહે

પછી તો સૂરજ ઉગેને આથમ્યો રમણીય માયકાળે ત્યા મુદ્ ગતા પાંગરી ને શીતળતાનો સચાર કયો પ્રકૃતિનું સૌદર્ય મોહક હતુ ને આહ્વાદક હતુ, પણ મારા પેટમા કુવા પડ્યા હતા તેની કાણ પગવા કરે । મારી અવસ્થા અત્યારે કેટલી બધી વિષમ । મારી મુસ્કે લીઓનો કયાઈ પાર આવે ? ચાહે તેટલું સૌદર્ય ફાલતુ હોય પણ પેટના ધાવ આગળ શું કરે ?

મારો ઝુપડીની નજીકમાં ઝેક ગાદ વન હતુ એ જગલને વટાવી કોઇ ગામ શોધી કાઢી, મારા પેટને બાહુ આપવાનું મને

સૂઝયું અનેક અડચણો સાથે બાથ બીડી, હું વગડો જોળી ગી ન્હાન-
કડા ગામમાં પહોંચ્યો એ સમયે તો રાતના દોર ચાલતા હતા અંધા
રામાં એક ઝુપડું મારી અડફટમાં આવ્યું તેના ટેકા લઈ હું આગળ
ગયો તો તું બારણું મને જડ્યું, બારણાને જોરથી હચમચાવી
જોયું, તોપણ કોઈએ મારી દાદ સામળી નહિ તે બહાર કોઈ આવ્યું
નહિ મારા મનોરથ ત્યાં અફળ ગયા પાસેના કોટડાઓ નજદીક મે
આટા મારવા માડ્યા, ન હાથ આવ્યા તે બારણાંએ ઠોકરી જોયા
પણ, હાય ! મારે નસીએ મધે સ્થળેથી પેલો એકજ મૂંગો ઉત્તર !

પણ, હું ડગું કેમ ? રશિયાની રાજસત્તાને હચમચાવી મૂકવાની
તમન્ના રાખનારો નિહિલિસ્ટ ડગે કેમ ! ફરી એકવાર એક બીજું
ઝુપડું ત્યાં કાઢ્યું, ન ત્યાં નાં ઠોક્યા મારે નસીએ અદરથી મને
હાનના મના એ પૂરું, “ગામના મુખી ક્યા છે ?”

અજાણ કુશલ મે માત્ર શોધી કાઢ્યું તે ધરના દારવાસેલા
હતા ! મે મોટે ધમાકા પાડ્યો, એને ધરમાંથી એક સ્ત્રીએ
આવી નાજલ ઉપડ્યા અને તે મારી સામે ખડી થઈ મે તેને
મુખી વિષે પૂછ્યો પછી તેણે આશ્ચર્યચકિત આંખે મને જોયા જ
પ્રશ્નો છે, આ કોનક રાગવા તેણે કહ્યું “હું જ મુખી છું તમ
જેની તમામ નેરો જાત હું ખાતજ છું બોલો, તમારે શું કહેવું
છે ?” ઉત્તર સામળી હું તો બારે વિસ્મય પામ્યો તે ગણગણ્યો, “અરે !
સ્ત્રી મુખી ! ગજમ થઈ !”

યે ડોન મિનિટો મુઘી મે તો એક સ્વર પણ ન કાઢ્યો નીચું
જોઈ હું તા માઝ માયું ખજવાળવા લાગ્યો પેલી બાઈએ મારો બાવ
મા લોલો તેણે મને સમજાવવા માડ્યો, “બાઈ ! અહીં તો મજબૂરી
કરે તે મુખી, પછી બને તે હોય સ્ત્રી કે પુરુષ હું મહેનત મજબૂરી

કરી મારૂ જીવન વીતાડુ છુ હુ તો થોડીક વાર સુધી આ સાંભળી મંગો રહ્યો, પણ પાછળથી મેં એક ગપ છોડી મેં કહ્યું, “હુ તો પિટર્સ બર્ગના એક ધનવાનને લાડકવાયો છોકરો છુ અને તો જહાર ફરવામ મજા આવે છે, એટલે મારા દોસ્તોને લઈને હુ ગમ્મત માટે ગામ-ગામ રવડુ છુ રસ્તામા અમે મધ્યએ ચમચમીને દારૂ પીધો હુ તો તદ્દન બેહોશ થઇ ગયો મારા સાગરીનોએ અને એ હાલતમા છોડી દીધો હુ તો અટૂંચો પડ્યો છુ ધ્યા ગયા હશે મારા દોસ્તદારો ’ અરે ! અને આકૃતમા નાખી કયા ભમતા હશે !”

મારી ગપ સાંભળી તે સ્ત્રી દયાથી બીજાઇ, તેનું હૈયુ પીગળ્યું તેણે અને રાતવાસો આપ્યો, ને ડીંક રીને અને ભોજન ચખાડ્યું, આરામથી મેં રાત લા કાઢી

બીજો દિવસે સવારે, એક હોડી બાડે કરી હુ પિટર્સ બર્ગ પહોંચ્યો માતા મિત્રોએ ત્યાં અને છૂપાવી રાખ્યો પોલીસોએ મારી ખૂબ તલાસ કરી, પણ મારો પતો તેઓ મેળવી શક્યા નહિ થેડક દિવસ પછી આ ગડમથલ શ્રમી ગઇ ને મેં રશિયાની સીમા વટારી પછી હુ અહિં આવી પહોંચ્યો

આવ્યો તે રાતે, હુ કેસાટકીનના મકાનમા સુઇ રહ્યો તે પુરુષ મહા ચતુર હતો એની લાગવગથી જોત જોતામા, એણે લડનમા અનેક મિત્રો મેળવ્યા હતા અમારી મડળીમા કોઇક વખત જલ-સાઓ થતા અને નાટકો ભજવાતા કેસાટકીન તે નાટકોમા બહુ સુંદર અભિનય બતાવતો જહારના લોકો અમને કેંચ ધારતા કે કોઇ બીજી પ્રજાના આદમીઓ કદપના, પરંતુ અમે નિહિલિસ્ટ છીએ, એ તા કોઇ પણ કળી શક્યુ નહોતું

એક વખત અમે નાટક કરવાની તૈયારી કરતા હતા તે નાટકમાં મેં એક રાજકર્મચારીનો પાઠ લીધો હતો. આગલી રાતે અમે નાટકનું 'રિહર્સલ' કર્યું હતું, અને તે પ્રયોગમાં રાતે બાર વાગી ગયા હતા પણ ચાલી હું મારા મુકામ પર આવવા નીકળ્યો હું બ્યારે વેસ્ટ એન્ડ કંપની આગળથી પસાર થયો હતો, ત્યારે રાત્રિ મને સુખસ-મારક લાગી હું એ આનંદની દહેરમાં કેનસિંગટન ગોર નામક મથક આગળ ચાલ્યો ગયો તે સ્થાનની નીરવ શાંતિમાં કોઇક કોઇક વખત ચોપદારોની આલબેલથી કે પક્ષીઓના ચીચવાટથી ભગાણું પડતું અને અધારે એટલું હતું કે હું કોઇને પણ તે સ્થળે પિછાની શકું નહિ, તેમજ કોઇ બીજું મને જાતને પણ જોળખી શકે નહિ મેં મારો જૂનો પોશાક બદલ્યો હતો, એટલે મને કોઇ શેષી શકે નહિ તેમાં આશ્ચર્ય બહુ તો નથીજ

મેં અડધા ડલાડ સુધી મારી મુસાફરી ચાલુ રાખી મારી આખી એકાએક જાગૃત થઈ ગઇ અને લાગ્યું કે હું તો રસ્તો ચૂકી ગયો છું ને કેનસિંગટનના બજારમાં આવી પડ્યો છું

મેં વ્યાકુળ આખે ઉપર નીચે જોયું મારી સામે એક ઉંચું આલીશાન મકાન ઉભું હતું તેમાં રોશની ઝગઝગી રહી હતી એક ઉપર એક અગાશી શોભતી હતી એ રોનકદાર મકાન કોઇ પૈસાદારનું હોય એમ મને લાગ્યું એ વરની આસપાસ બીજા ધરો હતાં, પરંતુ તે મધામાં દીવાઓ યુઝાઇ ગયા હતા, ને પ્રકાશ હોવાનાયા હતા આ દેખાવ જોઇ હું બબડ્યો આ બધા ધરો સતાં છે, ને આ એક અડોલ મકાન રોશનીથી ઝગમગતું જાગતું ઉભું છે”

થોડી વાર સુધી તો મેં એ મકાનને જોવાનું કર્યું પરંતુ પાછળથી એ ધરમાંથી કાઢક આવ્યાં એ શબ્દો સાંભળી હું

તો ચોક્કી ગયો મે મારા કાન સાવધ કર્યા, ને એક ધ્યાને તે શબ્દ-
પાત સાંભળવા માંડ્યા આખરે, મને માલમ થયું કે એ અવાજમા
બ્લીક હતી ને ત્રાસ હતો.

હું હજી તો વિચાર કરું છું, એટલામા મે મેડી પગનો એક
ઝોરડો ઉઘડ્યો, અને એક નોકર, બહાર આવી ઝડપામાં ઉભો, તેણે મને
કહ્યું, “ મહાશય ! બે ચાર મિનિટ તો અદર પધારો, મારા શેઠે મને
હુકમ આપ્યો છે કે કોઇ બહા માણસને મારે શોધી કાઢવા, ને શેઠ
આગળ રજૂ કરવા મે નહોતું ધાર્યું કે આ રાતના વખતે તમે મારી
બીડ ભાગશો ”

આવા વિચિત્ર શબ્દો સાંભળી હું તો અચરજ પામ્યો મે કહ્યું,
“ અરે ભાઈ, તારા શેઠને બહા માણસની શી ગરજ પડી ? અને
તે આવી પોર રાતે ? કઈ બધા વિના હું તો અદર નહિ આવું ”

નોકરે મારે અદમચી કહ્યું, “ મહાશય ! મારા માલિકની પુત્રી
મરણ પથારીએ પડી છે અને મારા શેઠે મને કોઇ બહા આદમીને
લાવવાને હુકમ આપ્યો છે મારા જેવા પામર એમા શું સમજે ! હું
તો આખરે નોકરજ, મને કહ્યું તે મારે કરવાનું, ખીજું હું
શું સમજું ? ”

મને ખાત્રી થઇ કે આમા પેચ જેવું કંઈ નથી, એટલે પેલા
નોકરની પાછળ હું ચાલવા લાગ્યો મારા મનમા એમ હતું કે ‘લાવ
અહીં શું કૌતક હશે, તે તો જોઇ આવું ’

નોકરની સાથે હું એક ન્હાનકડા ઝોરડામા ગયો તે ઝોરડાને
ઠાઠમાઠ મોહક હતો, અને તે જોવામા મે માફ મન વળગાડ્યું થોડીક
વાર પછી નોકરે મારી રજા લીધી, અને પોતાના શેઠને તેડવા તે

ક્યાંક ગયો આ પછી, પડદાની પાછળ મેં કમક જુદુ જ જોયું
એ માણસોના પગરવ મારે કાને આવ્યા, ને જોતજોતામાં તેઓ પાસેના
ઝોરડામાં ચાલ્યા ગયા અને થયું આ ક્યાંથી આવ્યા હશે ' મારી
વિચારમાળા ચાલતી હતી, એટલામાં પેલો નોકર એક ઘરડા માણસને
બધ મારી આગળ હાજર થયો મારી અજ્ઞયખીનો તે વખતે પાર ન
રહ્યો મેં જાણ્યું ' આજ વૃદ્ધ પુરુષ ઘરનો માલિક હશે '

એ ઝુટ્ટા માણસે સુદર ને સ્વચ્છ પોશાક પહેર્યો હતો પળીઆ
આવેયો માણસ આવા કપડા કેમ પહેરી શકે છે, તેની અને સૂઝ
પડી નહિ એના જે આવા કિમતી ને ભારે હતાં, તોપણ એની
કાયા દુશ્મણી હતી, અતું કદ નહોતું હતું, એના મોઢા પર કરચળાઓ
પડી હતી, ને એની આખોમાં કૃત્રિમ તેજ ચમકતું હતું એ ઘરડા
પુરુષે અને જે રીતે વદન કર્યા તેથી તો મારા આશ્ચર્યની સીમા
રહી જ નહિ

પછી નોકરે મોઢો ખોલ્યું ને બોલ્યો, " આ મારા શેઠ માહેમ "

આ ઝોળખાણુ કરાવ્યા પછી શેઠને સનામ ભરી નોકર ચાલ્યો ગયો
મેં શેઠ સાહેબને નીચે વળીને સન્નામ કરી ને તેણે ને ઝીંકી

નોકર ચાલ્યો ગયો, ત્યાર પછી શેઠે અને કહ્યું, " મહારાજ !
આ દુનિયામાં માણસની કમને કમ તે કિમત હોય છે તમે મારા
વિચાર સાથે મળતા થાઓ છો ને ' હું જોઈ શક્યો કે એનામાં
ચચળતા હતી અને એ ચચળતા એની ઉડી ગયલી આખો પરથી
મહેજે દીસી આવી

આ પુરુષનો આવો લૂખો સ્વર સામળી, અને તે મારા મનમાં
કમ કમ થઈ આવ્યું આ કોઈ દિવાનો છે કે શું ? આ શું ભવત્રી

કરે છે ? કંઈ કાતરીઉં ગેપ છે ? આવોને ત્યાં આવી મેં કેવી મૂર્ખાઈ કરી ! મારી ખુદ્દિ કેવી દુકી ! હવે શું ? શું કરું ?

મારા મનમાં આવી ગડબાજ ચાલી હતી ને મેં પાંચ છ કદમ પાછળ હટવાનો વિચાર કરી લીધો, પાછળ હરી પલ્લુ ગયો પાછળ ખસી મેં નહાસી જૂટવાની બાજુ ગમવા માડી, પણ પેલો માણસ મારો મારગ રોકી ઉભો રહ્યો તેણે કહ્યું, “ કેમ ! મહેન્યાન ! ડર લાગ્યો શું ? અહીં વળી પછીવાતું શું ! તમે જોમ માનો છો કે હું તમને ખાધ જઈશ ? આમ શું કરો છો ? મારા સવાણનો જવાબ આપશો ને ? ”

“ તમારો મન થોડોક ખરો છે દુનિયામાં જોટલી જોટલી વસ્તુઓ વેરાયલી છે, તે બધી તેની સાચી કિંમત પ્રમાણે જ ખરીદાય છે, જોમ માનવા હું ના પાડું છું, ” મેં સહિગ્વ ઉત્તર વાળ્યો.

મારો જવાબ માબળી પેલા માણસને હસવું આવ્યું હસતા હસતા તે બોલ્યો, “ અરે ! તમે મારા કહેાતા નામને વળગી રહ્યા છો મારો બાવ શું છે તે નથી કળતા અને તમે ગેરાળો ઉભો કરો છો હું જાણ છું કે માણસની માણુનાઇ જેમ કિંમત કરવામાં નથી આવતી પણ તમે શું જોમ ન માનો કે માણસને પૈસા ખવડાવીએ એટલે મનું કામ પાર-પડે ”

મેં મનુ ધુણવ્યું, ને કહ્યું “ કામ પાર પડી શકે ! બનવું અસંભવિત નથી પણ, મને તમે ખુદ્દે ખુદ્દુ કહી દો મને અહીં જોડવી, મારી પાસે શું કામ કઢાવવું છે ? મને તો આ બધું જોઈ કંઈ ગમ પડતી નથી બધા પડદા ખોલી મને ખુદ્દે ખુદ્દી રીતે સમજવી દો આ બધાનો ભેદ શું છે તે મારે જાણવો છે ”

મારાં વચનોમાં રહેલી સખ્તાઈ યુદ્ધો પારખી ગયો તે થોડીક વાર મૂગો રહ્યો, અને મૌન તોડી તેણે કહ્યું, “ મહાશય ! જુઓ હું જજ્જરી આપદામાં આવ્યો છું તમારે મને મદદ કરવી પડશે ” એના છેલ્લા શબ્દો રહેજ ધીમા હતા એ બોલી રહ્યો એટલામાં તો એના મુઠો પર ઠગીરા પથરાઈ, ને થોડીક વાર પછી તો એણે હૃદયભેદક ચીચીઆરી પાડી આ કરુણ દૃશ્યે માફ દિલ બીજવું ને મને વધારે મુઠવણ થઈ, તોપણ આ વરડા માણસની દશા મારા અંતરને પક્ષાળતી હતી તે સામે હું અખાડા કરી શક્યો નહિ મને લાગ્યું કે આને કંઈ માનસિક આધાત લાગ્યો હોવો જોઈએ અને એનું દુઃખ અસહ્ય હોવું જોઈએ આખરે કોમળ સ્વરે મેં કહ્યું, “ લાટ લાડેમ ! તમને ૬૦ મદદ કરીશ તો માની જાતને હું સુખી સમજીશ ”

મારા બીજા શબ્દોએ એની મુખાકૃતિ પલટી નાખી એના મુઠો પરથી વ્યથન દૂર થઈ, નિગાશા નહાસી ગઈ, ને ફરી પાછો તે પ્રસન્ન થયો એના બોલમાં આ વખતે ઉત્સાહ ભરી તે બોલ્યો, ‘ બાપ ! બહુ પાડ ! તમને મેં જતા અટકાવ્યા તેથી તમને કેવું સાલવું હશે !

મેં કહ્યું, “ મીડન નહિ તમારે જે કડવું હોય તે બને કહો તમે કહેશો તે કરવા જેટલી મારી પાસે તાકાદ તો હશે ”

તે અદમાએ ‘ હા ’ની ન્દની કંઠેવતું રાફ કયું તેણે મને કહ્યું, ‘ તમે હું જ્યાં વાતો કહું તે પડેના મારે તમને માફ નામ જણાવું જોઈએ મારી વાત સંભળી તમે જાતેજ તેનો માથનો તાર્કિક શબ્દો માફ નામ અર્પણ વોન્સદાર્ડ છે ”

અર્પણ વોન્સદાર્ડ ! કોણ ? અર્પણ વોન્સદાર્ડ ! આ યુ ’ આ તો જીવંતનો મશ્વર રાજનીતિનું ! એણે રાજનીતિના નીર

કેવાં ડહોળ્યાં છે । અર્ધ ઝોડ વોન્સફોર્ડ । રહિયાના જારની ઝેના પર રહેમ હતી । સમ્રાટના રાજદૂતો ઝેને રીઝવતા હતા । આ વોન્સફોર્ડ । બબળ મ્મ । ઝેની સાથે મારે કમા પાતો પાડવો । મારા આશ્ચર્યનો તો આ વખતે પાર રહ્યો નહિ. આશ્ચર્યની સાથે મને ચિન્તાએ ઘેર્યો મારા ભાવ પારખી લઈ પેલો ઉમરાવ બોલ્યો, “ સાબળો, બાઈ । મારી ઝેક દિકરી છે તેને જીવલેણ રોગ લાગુ પડ્યો છે એ બચે ઝેની મને લેશ માત્ર આશા નથી દાકતરોએ પણ હવે તો આશા મુકાવી છે અરે । મારી દિકરી । જુઓને, ઝેની ઝેક ઇચ્છા છે, અને તે ઇચ્છા પૂરાય તો ઝેનો અત શાંતિથી આવે એ રાકડી છોકરી આરામથી જીવનની જીવલે કાઢે । ”

‘ ત્યારે તમે મારી પાસે શું કરાવવા માગો છો, ’ મે પ્રશ્ન પૂછ્યો “ તમે તે છોકરીની સારવારમાં મને રાખવા ઇચ્છો છો ? બમવાનનું બબળ સબળાવવા મને રાખવો છે ? ઝેનું કામ કરવામાં મને તો ખૂબ ડર છે, શું કરે ? ”

અમીર બોલ્યો, “ના, ના મારી પુત્રી તો ધર્મિષ્ઠ છે ઝેના કાને તો પ્રભુના શબ્દ શુ બયાજ કરે છે મે કદા તમને એ ભકિત માટે નથી બોલાવ્યા ?”

આનો આવો અસ્પષ્ટ ખુલાસો સાંભળી મે કહ્યું, “ મરણની પથારીએ પડેલી બાળા માટે બમવત્ સ્મરણ સિવાય બીજું શું કામ કરવાતું ? મને કહો ને ત્યારે, મારે શું કરવાનું છે ? ”

“ વાત તો સાચી છે મારી છોકરીને સનેપાત થયો છે તે હું સમજી છું તમે મને હમણાજ કાલ આપ્યો છે કે તમે મને કાલ પછી જાતની મદદ કરશો તેમા પાડ નથી તો પછી ..”

હું વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “ પણ, કહોને તું છે ? તો પછી, તું કહો છો ? ”

તેણે પોતાનું વાક્ય પૂરવા માંડ્યું, “ મારી દિકરી સાથે તમે લગ્ન કરો ”

લગ્ન કરો ! આ શબ્દો સૂણી હું તો ખંઠાવરો બની ગયો. મરવા પડેલી છોકરી સાથે લગ્ન કરવા ! આ શું ? આ માગણી કેવી ? આમાં મારે મદદ કેવી આપવી ! આ ઉમરાવ તું કવે છે ? એના બોલવાનો ગળ શું છે ? હું તો આવી ખહેઆકળી સ્થિતિમાં ખૂંચાઈ ગયો. મારી આખા આ વખતે આશ્ચર્ય ઉમરી આવ્યું, ને બેજે બેજે ઉભો રહ્યો છતાં, પેલા ઉમરાવની સામે મેં તીણી નજર નાખી.

“ માર કહ્યું તમે માનશો નહિ તો પરતાવું પડશે, ” ઉમરાવે બળતામાં ધી હોમતા કહ્યું.

મેં તો જવાબ પરખાવ્યો, “ જોળ જોળ વાતમાં મને સમજ નથી પડતી, તમે ખુલ્લી રીતે કહો ”

તે ઉમરાવે મને સમજૂત આપતા કહ્યું, “ સાબળો, આજથી કેટલાયે દિવસ પર પિટર્સ બર્ગમાં અમે રહેતા હતા ત્યાં હું બિમાર પડ્યો. મારી માંદગીથી હું ઉઠ્યો, એટલે હવાફેર જવાની જરૂર પડી, અમે ફ્રાંમના દક્ષિણ પગથામાં હું ગયો. હું રશિયા છોડી ફ્રાંસ ગયો. એટલામાં આ મારી છોકરીએ એક રશિયન યુવકની સાથે રનેહ બાંધ્યો. મારી લાડકી બાળા તે જવાનની પાછળ ગાડી બની ગઈ. પછી હું પાછો રશિયા ફર્યો ને મારી પુત્રીને લઈને હું ઇંગ્લેન્ડ આવ્યો. મારી દિકરી ઇંગ્લેન્ડમાં આવી છતાં પેલા યુવાન પરથી તેની પ્રીત જરાયે છૂટી નહિ તેના વિજ્ઞેમથી તેનું હૈયું કંકળતું રહેતું, ને હરહમેશ તે પોતાની આખમાંથી આસુની ધારાઓ રેલવ્યા કરતી આ

વિરહવેદના ઝોવી તો વધી પડી કે એ દિવસે દિવસે વધારે ગળાતી ચાલી, શૂન્ય બનતી ગઈ; આખરે તે દિવાની બની ગઈ । ”

આ પ્રસ્તાવ સાંભળી મારી અજબબીનો પાર રહ્યો નહિ મે પૂછ્યું, “ ત્યારે, તમારી છોકરી સાથે પેલો યુવક ન પરણે ? ”

“ ક્યાંથી પરણે ? ” તેણે સદેહ બનક પ્રશ્ન પૂછ્યો અને કહ્યું, “ હવે તો તે જીવાનીઓ ક્યાંક લપાઈ બેઠો છે તેનો પત્તો પણ મને નો જડતો નથી એ યુવાનને મે ખૂબ હુલ્યો, પણ હજી મે એને શોધી કાઢ્યો નથી અરે । આજે જ જો તે મારા હાથમા આવે તો મારી છોકરીનો હાથ તેને આજે જ સોંપી દઉં, પણ, બાપ મારી છોકરીની અસારે વિચિત્ર દશા છે એ દશામાં એના લગ્ન જો મમે તેની સાથે કરી દેવાય તોપણ તેમાં કશી નડતર આવે નહિ અરે । પણ સવાલ એ છે કે મારી એ ઘેલી પુત્રી સાથે લગ્નની ગાંઠ કોણ વાળે । ”

તે અમીરે પોતાનું મોઢવું પૂરે કર્યું કે તરત તેણે એક પાકીટ ઉઘાડ્યું, ને મારી આગળ રૂપિયાની પેલી જમાવી દીધી તેણે રૂપિયાની એક એક નોટ લઈને તેનો હિસાબ ગણ્યો તો મને જણાયું કે એ રકમ પાત્રીસ હજાર રૂપિયાની હતી રૂપિયાની આ હમણીમાંથી પેલા ઉમરાવે મારી સન્મુખ ત્રીસ હજાર રૂપિયા મૂક્યા ને મને કહ્યું, “ તમે જો મારી દિકરી સાથે લગ્ન કરશો તો આ બધા રૂપિયા તમને કન્યાદાનમાં હું બેટ કરીશ ”

ત્રીસ હજાર રૂપિયા । અહા । કેટલા બધા । માણસ આ લાલચથી બાળે ખરો । કયો આદમી આ મોકો જતો કરે । લક્ષ્મી ચાલ્લે કરવા આવે ત્યારે કપાળ ધોવા કોણ જાય । અને હું એક સુફલીસ ! પૈસા વિનાનો પામર ! આટલી રકમ મળે તો મારા બવની જ જળણ ટળે !

એને, આ છોકરી છે ગાડી ગાડી સાથે પરણીશ તો એ ગાડીની ડાગળી ઠેકાણે આવશે, અરે ! આરામથી આ લોકને તો છોડી બેશો ! ને એ બહુ બહુ તો દસ દિવસની મહેમાન ! એને હું માહતો નથી, તેથી શું ? એને પરણવામાં શો બાધ ? આ કાળી રાતે મેં શું કર્યું તે કોણ જાણી શકવાતું ? લાવને ત્યારે આ તક સાધી લઉં !

મારા મનમાં હું આવા વિચારો ઘોળતો હતો, એટલામાં તે અલંબોલી ઉઠ્યો, “ભાઈ સાહેબ મારી કન્યાતું મગજ ખસી ગયું છે, એ વાત સમાજમાં બહાર ન પડે ! એની પરિચારિકાઓ અને મારો કુટુંબ કબીલો આ વાત જાણે છે, તો પણ તેઓ એને છુપાવી શકશે, મને આટલો તો વિશ્વાસ છે બીજું શું કહું ?”

વળી, પાછો હું ચગડોળે ચઢ્યો આ છોકરી મરી તો જવાની છે, ત્યારે આ ઉમરાવ ત્રીસ હજાર રૂપિયાનું પાણી શું કરવા કરતો હશે આની પાછળ કંઈ બેદ તો ન હોય ? શું હશે ?

મારી મનોદશા જાણી બધ પેલા અલંબે કહેવા માડ્યું, “અરે, વિચાર શું કરો છો ? ઝટપટ નિર્ણય કરો વિવાહનું કાર્ય કરવા માટે પાદરી હાજર છે બધી ગોઠવણ તૈયાર રાખી છે આમાં તમે ટીલ કેમ કરો છો ? તમને રૂપિયા જોઈ પડે છે ? લો, બીજા પદર હજાર આપુ છું હવે માની જાઓ, નકકી ઠરાવ પર આવો.”

એક પાગલ છોકરી સાથે પીસ્તાળીસ હજાર રૂપિયા લઈ લગ્ન કરવા એમાં નૈતિક ગુન્હો હશે ? અને બહેને હોય ! લોકો બહેને મારા પર તિરસ્કાર વરસાવે ! પણ, આ મોહમાંથી મારાથી નથી છટકાતું કેમ કરી છટકું ! આવા વિચારો ડહોળ્યા પછી રૂપિયાની ચોકડી મેં મારા હાથમાં લીધી ને રૂપિયા મજવામાં નાખ્યા

અને । આ રીતે મેં આત્માને વેચ્યો । ખીજા છુદ્ડ લોકો કરે તેવું મેં કર્યું । મેં શું કર્યું ।

અને તેવામાં કમાડ ખખડ્યા ને ઉધડ્યા, પાદરી સાહેબ અદર આવ્યા.

તે પાદરીએ કહ્યું, “કેમ સાહેબ । લેડી મિડલર સાથે તમે લગ્ન કરવા રાજી છો ?” ‘હા’ મેં સકોચાછને જવાબ આપ્યો. ‘મારું દિલ મને ડખતું હતું, પણ મારો લોભી હાથ મારા જીવવા પર ચોટી રહ્યો હતો.

‘ત્યારે આવો મહાશય !’ પાદરી સાહેબે મને નિમત્રણ આપ્યું અને હું પાદરીની પાછળ પાછળ ગયો.

પછી અમે એક જોરડામાં ગયા તે જોરડામાં કુંજો પ્રકાશ ફેલાયો હતો. એના એક ખુણામાં એક ખાટલો પડ્યો હતો અને તે ખાટલા પર એક આદમી સૂઈ રહ્યો હતો. એના આખા અંગ પર વચ્ચે જોડાડ્યા હતાં અને તેને જોળખી શકાય એમ ન હતું. આ માંદી વ્યક્તિના જિજ્ઞાસા પાસે અમે બધા ચૂપચાપ બેસી ગયા.

થોડીક મિનિટ પછી પાદરી સાહેબે પેલી વ્યક્તિના વસ્ત્રો ખસેડવા માંડ્યા તેવું મ્હો ખુલ્લું થયું એટલે મને સમજ પડી મધ્ય કે આજ મારી ભાતી પત્ની, અને મારો સદેહ ન વધે તેટલા ખાતર પાદરીએ કહ્યું, “મહેરબાની કરી તમે આનો હાથ ઝાલો.”

યત્રની માફક મેં પાદરીનો હુકમ અમલમાં મૂક્યો. અર્ધની આંત્રા પ્રમાણે પછી લગ્નવિધિ શરૂ થઈ પાદરીએ મત્રો ગવળ્યા, અને અમારા હાથ મેળવી આપ્યા. આ દરમિયાન હું જોઈ શક્યો કે પેલી યુવતીને કોઈ પણ જાતનો ઉદ્વેગ ન હતો, કે કોઈપણ જાતનો.

સુઝારો ન હતો પાદરીએ અમારા લગ્નકાળે મને મારું નામ પૂછ્યું અને મેં કહ્યું
“વ્લેડિમર મર્ડિનક” વાંચક જોઈ શકશે કે આ મારું નામ છે
નહિ આતો મેં બનાવટી નામ ગોઠવી દીધું

પણ મારા નામનો ઉચ્ચાર સાનળતા પેલી રમણી ચોંકી ઉઠી,
અને અસ્પષ્ટ અવાજે કંઈક ગણગણી એ બબડી હતી તે કાંઈ
બીજું સમજી શક્યું ન હતું, તો પણ એની રશિયન ભાષા મેં
સ્હેલાઈથી સમજી લીધી.

જેતું મેં પહેલાં +હોં પણ નહોતું નિરખ્યું, જેતું મેં કદિ
અંતર પણ નથી તપાસ્યું તેની સાથે મારા લગ્ન થયા । દુનિયાની
નજરે હું એ અપરિચિત સ્ત્રીનો સ્વામી થયો ।

પેલી રમણીનો સુકુમાર હાથ હજી તો મારા હાથમા હતો.
તેનો હાથ બરફ કરતાં થે વધારે કડો હતો, એના શરીર પર મને તો
ઉકળાટનું એક ચિન્હ પણ ન બણાયું ત્યારે મેં રૂપિયાના લોભમા
કેવો અન્યાય કર્યો । મારા અંતરને મેં કેવું છેતર્યું ।

અર્લેં કહ્યું, “આજ્ઞો ત્યારે, નીચે બધાં લગ્ન કરાર પર હવે
સહી મૂકો ” આ આજ્ઞા પ્રમાણે હું તો અર્લેં સાહેબની સાથે સાથે
નીચેના ઝોરડામા ગયો ત્યાં પુસ્તકોના કચાટો ગોઠવ્યા હતા, અને
ત્યાંજ લગ્ન કરારની પોથી હતી પાદરીએ મારા હસ્તાક્ષર લીધા અને
મધુર શબ્દોમાં મને આશીર્વાદ આપ્યા એ આશીર્વાદમાં મને જાતને
કાંઈક સદેહ બણાયો ને મસ્કરી લાગી

પાદરીએ મને લગ્નનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું ને નોકર દારૂની
બાટલીએ લઈ હાબર થયો અમે બધાંએ દારૂ પીધો ત્યાર પછી
અર્લેં મને મારી નવવધુ પાસે લઈ ગયો, ને વાત કરવાની સૂચના
આપી ત્યાંજ ઉભો રહ્યો

પણ કેમ કરી હું વાત કરે ? આ અપરિચિત વ્યક્તિ આમળ મારી જીભ કેમ ઉપડે ? અને, એના વિચારો કેવા હશે ? એના જીવનના આદર્શ કેવા હશે ? ફાવે તેવા હોય, તોપણ એની સાથે મેં દિલના લગ્ન કયા કર્યા છે ? મેં એનો દેહ લીધો છે, ને પૈસા લીધા છે તો પછી એ મારી સ્ત્રી ખરી ? હું એનો સ્વામી ખરો ? અને, એક વખત બધું માની લઉં તોપણ એવી ભ્રમજેપ સાથે હું શું વાત કરવાનો ? એનું મગજ ઠેકાણે કયા છે ? એને બોલવા ચાલવાનું જ્ઞાન ક્યાથી હશે ? એવી ચકકર સાથે મારે બોલવું શું ? અને, ધારી બાઈ કે બોલી શકું તોપણ એ રમણીના વડીલના દેખતા તો કેમ કરીને ? એવી ધૂળતા કરવી સભ્યતાની વિરુદ્ધ છે.

મારા હૃદયમાં આવા ભાવ ઉઠતા હતાં અને મારા મ્હો પર તેની રેખાઓ સ્પષ્ટ રીતે પડતી હતી તે હમરાવ મારી મનોદશા કળા ગયો હશે કે કેમ તે હું નથી કહી શકતો પરંતુ તે દૂર ખસી ગયો ને હું ત્યાં એકલો પડ્યો.

આખરે બધી અકળામણ શમાવી હું મારી સ્ત્રી પાસે ધીરે ધીરે ગયો એના બિછાના પાસે જઈ, મેં એને હળવેથી ઢંદોળી, ને વાત કરવાની એટા કરી પણ, મારી જ્ઞાન રૂધાઈ ગઈ હું શું બોલું ? એને શું સંબોધું ? બૂલમાને બૂલમા હું તો નિહિબિરટ સમિતિની કેટલીક સલાઓ લવી ગયો, ને તરત સરમાઈ ગયો, શીકકો પડી ગયો.

પરંતુ આનું પરિણામ અજબ આવ્યું પેલી જીવાન રમણી પચારીમા બેઠી થવા મથી, પણ બેઠી મધ શકી નહિ એનું સરીર એકદમ ગળાઈ ગયેલું તેથી ઉભી થવા તેણે ફાફા માર્યા પણ હાર ખાધી, આખરે, મહા મહેનતે એ એના પાતળા હાથ એના માથા પર

ટેકવી શકી ને બેઠી થઈ શકી મેં એને કંઈક કહ્યું, ને એ ચેતી ગઈ. એનો જવાબ મારી સમિતિની સહાઓમાં હતો, એટલે હું જાગૃત થયો, મારામાં હરખનો એક પલકારો થયો હું ચેત્યો આ તો નિહિલિસ્ટ છે !

મેં એ ઓરડામાં બળતી વીજળીની બતીઓ યુઝાવી દીધી, અને એ સ્ત્રીની વધારે નજીક સરકી એના મોંનું બારોક અવલોકન કર્યું એ તો નિર્વિવાદ હતું કે એનામાં સૌંદર્યની ખામી નહોતી એનું શરીર રોગથી અપટાયલું હતું, છતાં એના આખા અંગ પર સૌંદર્યની અંક હતી દીનકર ઉઝે તે પહેલાં સૂર્યકમળમાં જે પીળાશ અને ગ્લાનિ હોય તે પીળાશ અને ગ્લાનિ આ મનોહર મૂર્તિ પર મેં જોયાં એના આંખોમાં વિચિત્ર ચમત્કાર હતો, અને મોં પર એક ખોવાયેલા માણસ માટેની ચિન્તા હતી એનું મોં મ્તાન હતું, પણ તેજસ્વી હતું, એની કરમાયેલી કામળતામાં સૌંદર્ય હતું

પછી તો અમારું નેત્રમિલન થયું, યુવતીના શીકકા મુખ પર હાસ્યની એક છટા છવાઈ, અને આનંદપૂર્વક નજર નાખી મારી સામે તેણે જોવા માડ્યું તેની દૃષ્ટિ સ્થિર હતી, ને ઓઠ કંઈક વિચિત્ર રીતે ફેરડતા હતા મેં એને ઓળખી એ ફ્રેન-મારી નવી પત્ની-ફ્રેન !

કંઈક દિવસો પર, અરે ! વર્ષો પર, હું પિટર્સબર્ગ રહેતો હતો અને નિહિલિસ્ટ સમિતિમાં સ્વયં સેવિકાઓની ભરતી થતી હતી અહા ! તે સમય દિવસે સ્ત્રીઓનાં વૃદ્ધમાથી તે આગળ આવી હતી, અને ‘ મિડલર વોન્સફોર્ડ ’ એમ નામોચ્ચાર કરી પોતાનું જીવન નિહિલિસ્ટ સમિતિને સોંપ્યું હા ! એજ ! એજ મારી નવી પત્ની ! મિડલર

વોન્સદોઈ । એ રશિયન નથી, અગ્રેજ છે, એ નિર્ધન નથી, એ ધનવાનની દિકરી છે એ સ્વયંસેવિકા સાથે મેં નિહિલિસ્ટ સમિતિનું કામ કર્યું હતું, પ્રેમની વાતો કરી હતી, ને એનો હું પ્રેમી બન્યો હતો પણ । અરે । તે દિવસો અધૂરા રહ્યા, મારા સ્વપ્નાઓ ફળ્યા નહિ, અમે જૂદા પડ્યા, ને દૂર દૂર વીખરાયા પણ આજે કેટલાયે વર્ષો પછી અમારી જૂની યાદ તાજી થઈ, જૂનો પ્રેમ ફરી જાગ્યો, ને આર્ધા થયેલા ફરી જોડાયા । શી અપૂર્વતા ! રશિયાની રાજધાનીમાંથી હું બાગ્યો ને દેશદેશ રવડ્યો તે શુ આ મિડલ્સને મળવાજ માટે । અરે । કેવી વિચિત્રતા ।

મિડલ્સ વોન્સદોઈ । એ નામ આજે બોલુ છું, એટલે ભૂતકાળની કાળી રાત્રિઓ મારા સ્મરણમાં આવે છે, અને, તેજ મિડલ્સને મેં પૈસા ખાઈ વેચાતી ખરીદી ।

પણ, હવે શુ ? આ મારી નવી સ્ત્રી પ્રેમભીની નજરથી તારી રહી છે । જોતજોતામાં એના સૂકા પણ કમળદાડી જેવા હાથો મારા ગળાની આસપાસ એણે પરોવી દીધા છે, ને એની આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ પડે છે અરે ! આ શુ । હજી તો મારા લગ્નની વિચિત્ર કથા મેં એને કહી પણ નથી, એની નેત્રોની ઉત્સુકતા મેં જામવી પણ નથી, એટલામાં આ શુ ?

મેં જોયું કે એ બેઠાસ થાય છે । આશ્વાસન આપી, ઉપચારો કરી, મેં એને ફરી જાગૃત કરી, અને પછો તો એ ફરી પાછી માર સામું સ્નેહભીની દૃષ્ટિએ જોવા લાગી તે તકીઆની એક બાજુએ નમી, અને તળાએથી કુચીનો ઝુમખો કાઢી મને કહ્યું, “જૂઓ, પણ મારી પેટી છે આ કુચીથી તે ઉવડો અને તેની ડામી બાજુમાં કાગળનું એક બડલ છે તે અહીં લઈ આવો. આટલું કરશો ને ? ”

“હા” મેં બારે અવાજે કબૂલ કર્યું. કુચી વાલી મેં પેટી ખોલી ને બહાર ઉપાડી પાછો હું મારી સ્ત્રી પાસે આવ્યો. બહાર ઉપાડી મેં કાગળીઆ ઉપર નીચે કર્યા અને એમાં એક મ’મમ મની ‘હમી હાથ નાગી તે છમી જોઈ હું તો દગ થઈ ગયો. અરે’ આ મારી છમી ! ‘મિડલર ! ક્યાથી લાવી ?’ મેં પ્રશ્ન પૂછ્યો. ને તેણે કિત્તર વાળ્યો, ‘ક્યાથી શું લાવી’ જાઓ જાઓ, આટલી વારમા મને ભૂલી ગયા ! પિટર્સબર્ગની પેલી પ્રણયભીની રાતો તમે વીસરી ગયા ! તે સ્નેહ ઝાળ હજી મારા દિલમાંથી તો નથી ખસતો. તને અને દિવસ, પણ વિપરીત, ઓ એન્ટન ! હું નારી રટન કરે ‘હું માન હાલ્યતા ખૂણે ખૂણે તારા પ્રેમના અજવાળા હે પશુ, એન્ટન ! તું મને જ ભૂલી ગયો !’

‘પશુ, છખી ડવારી તારી ?’ મેં ફરી પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો, “દેરા વળી તમારા એક મિત્ર પાસેથી પડાવી લીધી.”

“પશુ એ તો ગમે તે હશે,” તેણે આમજી જતા કહ્યું, જુઓ ને મીઠું છખી.”

“અહાહાહા ! તું કેસાટિનને ઓ’ ખે છે ?’ પેલી તસ્વીર જોઈ મેં પૂછ્યું.

“કેમ નહિ !” વિસ્મયમાં નાખે એવા સ્પષ્ટતા તેણે સ્નેહથી નમ્યુતર આપ્યો. “બહુ મારી રીતે ઝાળખું છું એન્ટન ! તું તો મારો સ્વામી ! મારા દિનનો તું દિનાવર ! તારાથી હું શું છૂપાવું ? પાતુ તો પાતક ન બોલે ? મારી વાત સામજીશે ? એન્ટન ! એ નરો કેસાટિન વિશ્વસનીય છે એન્ટન ! એના પર ભરોસો રાખીશ મા ! એને તો શિક્ષા કરજો એની પાસેથી વેરની વસુલાત લેજો.”

“કેસાટકિન ! વિશ્વાસઘાતી ! તુ શુ ખોલે છે ? એનો
યુન્હો શો ? રહેજ તો ઠીક ખોલ,” મે મળગળા ચઢ કહ્યું.

“અરે ! એ તો પોલીસનો દૂત છે બ્યારે પિટર્સનનું છોડયુ,
ત્યારે એ આપણી સમિતિમા બરાયો, ને એણેજ આપણા વીસ આદ-
મીઓને પોલીસના પળમાં પકડાવ્યા એન્ટન ! હુ જો અગ્રેજ
રાજદૂતની કન્યા ન હોત તો મારે ચે રશિયાની જેલ કાઢડીએ
જેવી પડત પછી તો હત્યાકાંડનું આરીક અવલોકન કરવામા હુ રોકાઈ
મે તો કેસાટકિનનો પીછો પકડ્યો ને એના જીવનનો ઇતિહાસ શોધી
કાઢ્યો એ કેસાટકિન પોલીસનો આદમી છે એનુ મૂળ નામ પારમન
મારક છે બનાવટી ચિઠ્ઠીથી એ આપણી સમિતિમા ઘૂસી ચક્રયો, ને
પોલીસની મદદથી આપણા સભ્યોને એણે પકડાવ્યા અને હવે તો જોને
એન્ટન ! એક પાંડા નિહિલિસ્ટ તરીકે એ પકાય છે ! કેવુ બેહુકુ !”

“કેસાટકિન નિહિલિસ્ટોના બધા પડયત્રો જાણે છે ખરો, પરંતુ
તે વિશ્વાસઘાતી છે, પોલીસનો છુપો માણસ છે, કે નિહિલિસ્ટોનો
વેરી છે, તે તો મારાથી કેમ મનાય ? તારી પામે તારા કથનના ટેકામા
શુ છે ? મામીતી ન મળે !” મે ઉદ્વેગથી પૂછ્યું.

“મિડનર ખોલી” સાખીતી ! આ ડાગળિયા ઉપલાવ એટલે બધા
પ્રમાણો મળશે હુ તો કહુ છુ, એને હુઠી કાઢ, ને એનો જીવ લે,
એની કપટબાજી ચીરી નાંખ, ને એની ચામડી ઉતાર મારી ખાતર તું
આટલી પ્રતિજ્ઞા લે, એને જીવતો માર એન્ટન ! આપણા અસખ્ય
બાઈ બહેનોને સાહબિરીઆના વિશાળ મેદાનમા જેણે દેશવટો અપાવ્યો,
જેણે આપણા અનેક બાઈ બહેનો પાસેથી અનમૂલિમા દર્શન સુટવ્યા,
તેને તુ જીવતો રાખે ? એન્ટન ! તારો હાથ લાવ મારા હાથમા
મુક. લે, આટલુ પણ લે, આ વિશ્વાસઘાતીને શોધી કાઢી એનો વિનાશ
આણુ, એને આ પૃથ્વી પરથી દેશવટો આપ ”

પણ મેં ધીરતાથી કહ્યું, ‘ મિડલર ! તારી વાત સાચી હશે, તો લે હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું એ પોલીસના ગુપ્તચરને ઠાર કરીશ એનું રક્ષણ હું કેમ કરી શકું ? ’

“ હાશ હવે મને કળ વળા ” મારી સ્ત્રીએ ખુલા દિલે કહ્યું “એ હતભાગી હવે કેટલી લીલી સૂકી જોવાનો ! એના પાપનો ઘડો હવે ભરાઈ ચૂક્યો. એન્ટન ! તારા હાથમાથી એ ક્યાં છટકી શકવાનો ! ”

પછી તો મારી મિડલરને માઠ ચઢ્યો ને તકીઆ પર ઢળી પડી. એ ગણુગણી, “ બહાલમ ! જો હૃદયેશ્વર ! તારો પ્રેમ કેટલો મનસીમ ! ”

એના મ્હોં પર જૂદી જૂદી રેખાઓ પડી, પણ એનો શ્વાસ ખૂબ રૂંધાયો, ને મને મૂઠં બનાવ્યો હું શું કરું ? ‘ કિર્તવ્ય ’ ની મૂઠં દશામા હું તો સ્થિર થઈ ગયો અરે ! આવી દશામાં પણ તે તો માઈ જ નામ રટે ! અહા ! એનો શ્વાસેશ્વાસમા મારાજ નાખતું રટણ ! પણ હું કેવો ?

ત્યારે શું આ મિડલરની અતઘડિ આવી ! આ અતઘડિએ મારામા સ્નેહ ઉછળાવ્યો મારી પત્નીને મેં ચુબન કર્યાં, ને સ્થિર નથને એના દર્શન કર્યાં થોડીક ક્ષણ પછી આ મારી બાયાં આ સસાર છોડી ચાલા જશે એ વિચાર મને રોવરાવવા લાગ્યો. એટલામા તો એક નોકર હાકનો હાકનો આવ્યો અને મને પુસ્તકાલયમા લઈ ગયો ત્યાં હું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો મારો સસરો અર્ધ પોન્સફોર્ડ પલગ પર ચ-તોપાટ પડ્યો હતો તેની પાસે એક ટેબલ પડ્યું હતું, અને તેના પર દારૂની બાટલીઓ હતી એ શીશી-એના બારામા એક ન્હાની શીશી બાગેલી હતી. તે ન્હાની શીશી જોતા મને લાગ્યું કે અર્લ ઝેર પીધું હતું, એણે વિષપાન આ માટે

કર્ચું હશે, તેનો વિચાર મે નહિ કર્યો, હું તો એની સારવારમાં હાજર થયો. મે ઝાઝી બરદાસ ઉઠાવી નહોતી એટલામા એક દાકતરે આવી મને કહ્યું, “આ ઉમતાવ રશિયાનો રાજદૂત હતો, પરંતુ એમની નોકરી છૂટી ગઇ, પછી તેઓ દિવાના બન્યા એક વર્ષ ઉપર એમણે એમની છોકરી પર નિર્લજ્જ હુમલો કર્યો, તેથી તેઓ વધારે ઘેલા બન્યા એમને એ પાપર્યા બારે પશ્ચાતાપ થયો હશે, કે એમનું દિલ બહુ બળતું હશે, તેથી એમણે ઝેર પીધું લાગે છે.”

તે રાત હું ત્યાજ પડી રહ્યો સૂર્યોદય હતો થયો નહોતો એટલે હું ત્યાંથી નીકળ્યો ને મારે મૂકામે ગયો, પરંતુ મારા મકાનનો દરવાજો ખોલી હું અદર ગયો પરંતુ મારો મિત્ર કેસાટકિન ત્યાં મળ્યો નાંહ પહો ફાટયો હતો છતાં ઓરડીમા દિવો બળતો હતો હું મારા ટેબલ પાસે ગયો તો ત્યાં મને એક કાગળ બડયો એ પત્ર ઉપર માફ ચિરનામું હશે કાગળ ફોડી મે વાચવા માડ્યું “મને અનેક ગુપ્ત રહસ્યો બડ્યા છે અને મારે ખદાર બધું પડે છે હું કયા જાઉં છું તે તો હમણાં નથી કહેતો તમને તેની ખબર તરત પડી જશે.”

હું ચેતી ગયો કેસાટકિનને અમારાં કાવત્રાની બધી ખબરો મળી છે, અને તે પિર્સર્ગ ગયો છે

આ દરમિયાન મારી પત્ની તો ગુજરી ગઇ હતી એની પાસેથી મળેલા કાગળો મે બરાબર ગોઠવ્યા, અને નિહિનિરત સમિતિના પ્રમુખ પર મોકલી આપ્યા થોડાક દિવસો પછી મને ખબર મળી કે સમિતિએ કેસાટકિનને મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો છે હવે કેસાટકિનની શાહજી મારે પડવાનું થયું.

પણ, જાબ અઠવાડિયામાં 'પાલ મેલ ગ્રેડેટ'માં મે નીચેનો ફકરો વાંચ્યો

“૩૮૨ના કેસોના અગ્રપત્રીએ મૂકેલા તાર પરથી માલમ પડે છે કે એક રહસ્યજનક હત્યાકાંડને લીધે જર્મનીમાં મહાન આંદોલન ઉઠ્યું છે. ગમ કાલે વહાણન નદીમાં એક લાશ જણાઇ હતી તે તરતી ને ઝોલા ખાતી હતી એ જમની છાતીમાં કોઈક હથિયારના ઘાંતા લાગેલા જણાતા હતા, અને તેની નિશાનીઓ સ્પષ્ટ હતી, એની પાસે કાગળનું અડધું હતું તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે એનું નામ નિકોલા કેસારફિન હતું તે રશિયાનો રહીશ હતો, લાડનથી જર્મની આગે હતો, અને અહીં કોઈએ એને ગુસ્સે રીતે હણી લીધો ”

પ્રકરણ ચૌદમું

આમન સિડસટિંગ કાઠ જોવો તેવો માણસ નથી એના મિત્રોમાં એક મહાન પુરુષ લેખાય છે, એના સાગીઓ એને પૂજ્ય ગણી નમે છે એ એના કામમાં સદા મસ્ત રહે છે એની પ્રતિજ્ઞામાંથી એ કદાપિ યજ્ઞનો નથી, પ્રાણને સમર્પવાની હરહ મેશા એની તાનાવેત્રી છે

વડકી પાસે મારી તાથે ગાડીમાંથી એ ફૂદી પડ્યો હતો, અને છૂપા વેશ મેં જાણે ફટલી સહાય આપી હતી તે વાચક વીસરી તો ન ગના હોય અત્યાર સુધીમાં સિડસટિંગે અનેક દેશો ખુદા છે, અને રશિયાની મુક્તિ માટે એણે પોતાના જીવની પરવા રાખી નથી, ફરી પાછો એ ગુપ્તયાત્રાએ નીકળ્યો છે

એણે દાકતરીનો અભ્યાસ કર્યો છે, પિટર્સબર્ગમાં એણે અધ્યાત્મિક વિદ્યાનાં અમૃત પીધા છે યોગજ્ઞનો એ પરમ ઉપાધક બન્યો છે એની શ્રદ્ધા, એનો વિશ્વાસ, એની તપશ્ચર્યાસા અદ્ભુત છે પણ મેં નાગેયે મળજીને એક વખત હાર મળી એના કરતાં એક યજ્ઞવતી રમણીએ એને મકકરમાં નાખ્યો, એ વાતો મેં સાંભળી હતી, પરંતુ મને એમાં

વિશ્વાસ નહોતો બેઠો હજી સુધી લિલ્લપટિંગ મને મળ્યો નથી એને મળવાની મને ધણી હેઠા છે, પણ એવા કેટલાને મૂકા જાય છે, ને જાયે !

એક દિવસ હું ગુપ્ત નમિતિમા ગયો હતો મારા અસ્વચ્છતા વચ્ચે એક જણે આવી મારા ખભા પર હાથ મૂક્યો હું તેને પાંખવા ગયો પણ તે મને સગવડ પડી રહ્યો હતો આખરે તે જોયો થયો ' ચોરો આ તો લિલ્લપટિંગ ' હું બોલી ઉઠ્યો કેટલાયે દિવસો પછી એની મુલાકાત ! પછી તો સભાને એક માણુ પડતી મૂકી મેં લિલ્લપટિંગ સાથે વાત માડી મેં પૂછ્યું, વાત ખરી છે કે તમે ગોગશાન્તના અભ્યાસી છો ? મારૂં મન તો કહ્યું કરતું નથી મને સાચું કહી દેશો ?

એની પ્રણી આખે તારી નાને નેઠ નચના લાગી એના મહેરા પર ગમી ના છનક, એ બોલ્યો, ' અરે ! તમે શું કહ્યું ? મને તો કંઈ મરૂં, પડતી નથી ' "

મેં પ્રશ્ન " તું ખુલ્લો છો ? " દુરમદના વખતમાં તમે તમારા અંક ન મરો ? " કેડ છું તો સ્ત્રીની સગના તને તમારો વખત કાટેા દા ! બાઈ ! તારો આ ફદ કયાથી લાગ્યો ! "

માન શબ્દો માનણી તે તો ઉદાસ થઈ ગયો એના મોઢા પર આંશુ પ્રસરી તે બોલ્યો, "એન્ટ ન ! બાઈ એન્ટ ન ! આજે તું મારો મિત્ર ન હોત તો આ બો ! તને બારે પડત "

હું તે જ બોલ્યો, "તું તમારો અવપતન એટલું બધું થયું છે ! "

મારો માન નેડ લિલ્લપટિંગે કોષ રહેજે કહે પડે ! નવતાથી તે બોલ્યો, ' એન્ટ ન ! ' તું આમ રહીશો ગોઈ છે ? કોઈના ગપાટા સાંભળી તે મારા પર આજ મહાન્યુ એટલે મને રોષ ચડ્યો બાઈ !

હું તો તારી પાસે સહાનુભૂતિ માગુ છું એક વખત એ જાની તું શક્તિ ને, એની તેજસ્વી ખુદ્ધિ ને, એની ક્ષમા ને, પછી નેને તારા બોલ માટે જરૂર પડતાવો થશે”

તુખા શબ્દોમા મેં કહ્યું, “ત્યારે એ જી છે ડાલુ !”

એ પૂરી જર્મન નથી, પૂરી રશિયન નથી એનો નિવાસ અમુક દેશમાં ન્યાંતિ નથી આર વિશ્વ એનું આક્રમ છે એન્ટન ! એ વીર મહિલા છે” એણે જવાબ આપ્યો

“એનું સ્થાન ચોક્કસ જ નથી ! ગજબ, ”મેં આશ્ચર્ય પતાવતાં કહ્યું, “ ત્યારે તો અદ્ભુત બાઇ હોવી જોઈએ ! નહિ ! ”

મારી મગ્ગ સાંભળી સિલ્સટિંગ ઉતેજત થયો એ બોલ્યો, “એન્ટન હજી મસ્કરી ! મારી વાત તો સાંભળો, પછી છૂટા મસ્કરી કરો મને સ્વચ્છંદી ચીતરો તમે મારો ઠેકડો કરો છો, પણ મારામા એક પણ અંગો સસ્કાર પડ્યો નથી તમારો દ્રષ્ટિ જ્યાં સુધી વિશાળ નથી, ત્યાં સુધી તમે સાકડું જ જોશો તમારી આગળ વિશાળતા નહિ જણાય ”

મેં કહ્યું “ બાઇ ! મારી બૂલ માફ કરો મેં કહ્યું, તે બધું વીસરી જાઓ ગગા ને જમનાના સગમ સમી એ રશિયન જર્મન સમારી કોણ છે ? બાઇ એ કોણ છે ? એ રૂપની રબા છે ? જોજનના એ પૂર પહારમા છે ? એ કોણ છે ? કેવી છે ? ”

તે બોલ્યો, “ તમે એને ઝાળખી લેશો સૌંદર્યની એ અપ્રતીમ મુતિને નિરખી તમે આશ્ચર્ય પામશો. ”

આ વાત પછી કેટલાક દિવસો વહી ગયા એક દિવસ સિલ્સટિંગની ઉપાસમ દેવી પાસે જવાનો મને અવસર મળ્યો

વૌજૈસનસ્કના ન્હાનકદા મામમાં એ સુદરી રહેતી હતી એવું મકાન લાપ્ત ને પહોળું હતું ત્રાજો મજ્જે એનો અવાસ હતો. ઉદર પોષણ માટે એ શુ કરતી હતી એની હજી સુધી મને ખબર નહોતી

હું હાં ગયો તે ઝોરડામાં એ મનોહર મૃતિનાં મને દર્શન થયાં એ વિધવા જણાતી હતી, પણ એનામા જીવાનીતુ જોમ ઉછળતું હતું, રૂપનો ગર્વ હતો, અને તોફાન હતું એની કાળા આંખો, કાળા કેશ બલબલાને ભોભાવે એવા હતા, પણ એનામાં સચમ જણાતો હતો સૌંદર્યની એ મૃતિમાં વિલામ નહોતો, સાત્વિક ભાવ હતો એ લોકખ્યાતિથી દૂર ભાગતી હતી અળખ્યા સ્થળમાં તદન અપરિચિત રહી, પોતાતુ જીવન જીવવાની એને લગની લાગી હોય એમ દીસતું હતું એનું નામ ઝોયન્દા ઝોયાવરડી

યુવતીએ મારો પરિચય કર્યો પછી મને કહ્યું, “આપ આધ્યાત્મિક વિદ્યા શીખવા માગો છો? આજે તો તમને હું શીખવી શકું એમ નથી આકાશ આજે સાફ નથી જૂઓને, આકાશને અને આધ્યાત્મિક વિદ્યાને સમ્બ છે ”

હું તો અરપણ્ટ સ્વરમાં બબડ્યો, “આ શુ બકે છે? આધ્યાત્મિક વિદ્યાને અને આકાશનાં વાદળાને શું સમ્બ? આનો અર્હો જ શીખ્યો ! ”

યુવતી બોલી, ‘વાદળ સાફ ન હોય અને સાંધક પ્રસન્ન ન હોય તો યોગક્રિયા અફળ જાય છે ’ યુવતીનાં વચન પછી મેં મારી આંખ પર નાખેલો હાથનો પટ્ટો ખસેડી લીધો, ને મને ખાતરી થઈ કે

રમણી જોમણ છે એનામાં અજ્ઞાન શક્તિ છે, ને હરેક વિષયનાં ઉડાણમાં એ જમ્મ શકે છે

પરંતુ, તે જીવાન સ્ત્રી સમજતી હતી કે મને જતર મતર પર વિશ્વાસ નથી અને તેથી હું રાવે તેવા જોળા મળડાવું છું

મારો મિત્ર આ વખતે બોલી ઉઠ્યો, “એન્ટન, ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર ? આજનો દહાડો અશુભ છે એટલે કોઇ બીજો દિવસે આપણે જન્મે પાછા આવીશું અને યોગ ચર્ચા કરીશું ”

આ વખતે એમનાં તો અણુર્ભાવી દ્રષ્ટિએ મારી સામું જોવાજ કરતી હતી એની આખોમાં જન્મ હનો એનો રૂમાળ જોનારને મ્હાત કર્યા વિના ન રહે માણસનાં હૃદયમાં એ ઉડી ઉડી જમ્મ શકે છે, એટલે એનામાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ છે, ને અતુલ શક્તિ છે મારા મ્હોં સામું જોઇ એણે કહ્યું, “મહાશય ! મને માફ કરો ફરી તમારો મારે સમાગમ નથી કરવો. તમે અહીં ન આવશો તો હું સુખી મધ્યમ અત્યાર સુધીમાં મેં તમારે અતર તપાસી લીધું છે, મારી યોમકિયા મેં તમારી અતર્ગુંહામાં અજમાવી જોઇ છે, એટલે તમને કહું છું કે તમે તમારી સાથે માફ અમમત કરો જો. તમે મારા ધરમાં આવ્યા, તેની સાથે એક અશુભ પણ પેસાડાયું કપાલ પર ભપેલા વિધિના લેખ શીટતા નથી છતાં માણસ તેની મશ્કરી ઉડાવવા માગે છે મહાશય ! બાઅલેખ મારાથી શું ધોવાવાના ? તમે હવે અહીં ન આવો તો સાફ ”

તમારો હું શત્રુ નથી, તમારે હિત મગાડવા હું નથી આવ્યો,” આમહપૂર્વક મેં જીભાસી આપ્યો.

તે યુવતી મારી વાત સાંભળી લમણ ગઇ, ને બોલી, “ મે તો એમ કહ્યું કે તમે મને અમળણનામા દુખી કરશો એ ભાવિ દુખ ખાળવાની શક્તિ મારી પાસે નથી, એટલે તે પર કલ્પાત ક્યે થુ વળવાતુ ? વાર, તમે ભયે આવો મારે હવે શુભાશુનની શી ચિન્તા ? તમારા મનને દૂભવીને હુ ક્યાં જાઉં ? ”

પછી હુ તો ચાલતો થયો. રસ્તામા આપવને કહ્યું, “ ભાઇ એન્ટન ! આ રમણીના વહેવારથી તને કાંઈ માડું લાગ્યું હોય તો માફ કરજો ”

“ અરે ! ગાડા ! તારે વળી મારી શી માંગવી ? એાપનદાની રીતભાતથી મને કશું વસમું લાગ્યું નથી, મને તો કૂતરલ ઉત્પન્ન થયું છે ” મે શાત્વન કન્ટા કહ્યું

એ બધી વાત તો ઠીક, પરંતુ સ્ત્રીઓમા નવીનતા નિરખવા, બુદ્ધિ પારખવા, કુશળતા કમવા સૌ કોઇમા પ્રજાળ ધમ્મા પેદા થાય છે, તો પછી આવી વિચિત્ર રમણી વિષે શુ કહેવું !

મારી બહેન માસા અને હુ અલારે પિટર્સર્ગના એક ગિલામણા મકાનમાં રહીએ છીએ એામરુટના ગરમ દિવસો અહીં અમને પજવી શક્તા નથી દૂર વહેતી રીંગા ઉન્હા પવનને થડા બનાવે છે ને તે પવન અમારી સાથે અથડાય છે, અમને સુખી કરે છે.

આજે હજી સૂર્યાસ્ત નથી થયો રાતો સરજ આધેના સાગરમાં હજી તો દૂખનો જણાય છે. હજી સપૂર્ણ અધકાર ઉતર્યો નથી આકાશમા વાદળાં નથી, તારવીઆના બે ત્રણ જુથ ઝળુકે છે, ને ન્હાના દિવસ સમા ટમટમે છે સધ્યાનો સોનેરી રંગ વિશ્વને ચઢ્યો નથી, પણ તેના સૌંદર્યભર્યા આગમનની પૂર્ણ તૈયારીઓ ચાલી રહી છે, અને

નેની સાથે સાથે કાળી ધમધાર રાત્રી આધેના પ્રદેશમા પોતાના ખાંડા ઘસતી નજરે પડે છે

તે કાળે અમારા મોઢક ને સોહામણા બગીચામાં સુદર અને સુખવાદક સંગીત ચાલે છે કોઇક કોઇક સ્થળે વીજળીની ખરીઓ બળે છે, અને હું તથા મારો મિત્ર આયવન એક પથ્થરના પુતળ પાસે ખુરસી નાખી બેઠા છીએ, ને બોબન પછી ચિરટ પીએ છીએ.

થોડીક વાર પછી આયવન એકદમ ઉઠ્યો અને કુબજા ગયો. નિંકુજની સુદરતાનો સ્વાદ લેતો હતો તે સીંગરેટના ધૂમાડો કઢાડતો હતો. આધે આધેથી અમે રમત રમતા અને અમારી વાતના વાહન તરીકે ફ્રેચ કે રશિયન બાપાનો આશરો લેતા

અમારો વાતચીત ચાલતી હતી એવામા કેટલાયે સ્ત્રીપુરુષો એ આગમ્યાથી નીકળી ગયા હશે. એમાં બે જણ પર મારી નજર ગઇ, તેમા એક સ્ત્રી હતી તેની ઉંમર આશરે ૪૦ વર્ષની હતી તેના વાળ મગફળી હતા, નેની ગતિ મદ પથુ ધીર હતી, અને તેની નજરમા મને કરડાઈ લાગી એ કાણુ હશે? એવી સુદર રમણી અહી ક્યાંથી આવી હશે? અને હવે ક્યા જતી હશે? ઓમનદા ઓચાલરકી તો ન હોય? ઓમનદા તો ન હોય? કાણુ જણુ કાણુ હશે?

પથુ એટલામા તો એક ન્હાનો છોકરો આયવન પાસે આવી હશે. તેના હાથમાં એક કાગળ હતો, અને તે કાગળ તેણે આયવનને આપ્યો. પેલા બાળકની બાજુમા એક સુકુમાર બાળકી હતી. આયવને તેમને પૈસા આપી વિદાય આપી બાળકો ચાલ્યા ગયા અને તરત જ એ વૃક્ષપટામાંથી એક સ્ત્રીચીખારી સંભળાઇ. અમે તો આ

ઝીસ સાંભળી ચમકી ઉઠ્યા, ને ખુરસી પર ઉભા થઇ ગયા અને જોયુ તો આયવન ઉભો હતો ત્યાંથી ધૂમાડાના ગોટા નીકળતા હતા. હું મારી ખુરસી પર ઉભો થયો અને લાંબી નજર નાખી બધુ જોવા લાગ્યો અને જણાયુ કે આયવનની આસપાસ ધૂમાડાના ગોટા નીકળતા હતા, અને તેનું મ્હોં લાલચોળ થઇ ગયુ હતું એની આખો પીળો પડી ગઇ હતી, એના એક હાથમા શરાબનો પ્યાલો હતો, અને બીજા હાથે એણે પોતાની ગળચી પકડી રાખી હતી અને લાગ્યુ કે એનો શ્વાસ રૂધિર મળેલો હતો, અને મરવાની અણી પર તે આવ્યો હતો.

હું આવી સ્થિતિ જોઇ એકદમ તેની પાસે દોડી ગયો એના હાથમાંથી આ વખતે મદીરાની પ્યાલી સરી પડી અને ચૂરેચૂરા થઇ ગઇ એની વાચા બધ થઇ ગઇ હતી, એની શુદ્ધ ચાલી ગઇ હતી, એના હાલન ચાલનમાં કશું રહસ્ય નહોતું, અર્થ નહોતો.

પછી તેની આખોએ પલકારા કર્યા, કપાળ પર હાથ ઠોકી તે રડવા લાગ્યો, અને મહા મુશીબતે તેણે મ્હોં ખોલ્યું. તેતૂટતા સ્વરમાં બોલ્યો, “અ રે! એ ને ના! મા રે ના શ મ ઇ ગયો” ‘ભાઇ,’ મેં કહ્યું, “એમ શું બોલે છે? તને શું થયું કહે ની.” આયવન અતિ કટખી ધૂંજતો ધૂંજતો બોલ્યો, “શું કહું? આ શ રા બ જાણી મેં કે રૂપીયું.” અરે! આયવન દારૂને બદલે ઝેર પી ગયો! આ કારસ્તાન કોનું? હું વિચારમાં પડ્યો.

હું એની વાત સાંભળી ગભરાઇ ગયો એને જમ તેમ કરીને ઉઠાડના મથ્યો, પણ તે ઉઠી શક્યો નહિ તેને તો ફેર મઢમા, કંપારી છૂટી, અને તે ધ્રુજવા લાગ્યો.

પણ પાછળથી ફરી પાછો તે રહેજી ભગત બધાથી અતૂટ પણ હૃદયબેદક શબ્દોમા તેણે ચીસ પાડી, “હોડો, મને છોડો. આ કુબર્મા મને કોઈએ ઝેર પાડ્યું છે, તમે મને મરતો નથી ઉમારી શકવાના બાપ ! ઓ બાપ ! કાશરોએ મને માર્યો છે મારા પ્રાણ હણનાર બાયલાઓ ક્યાં ગયા !” આટલું બોલી રહ્યા પછી લિઉસટિંગ ફરી પાછો નરમ બની ગયો. મારા બોળામા એણે પોતાનું માથું મૂક્યું, અને મથુગણુતા કહ્યું, “મને મરવા દો” એના દાંત ખીકાઈ ગયા, એના જોડ જડ થઈ ગયા, મોંમાંથી શીણ નીકળવા લાગ્યું, ને આખા અંગ પર આગ સળગી આ કેવું હૃદયવિદારક ! મારે કર્તવ્ય શું ? મારો બાપ લિઉસટિંગ મારી આખા આગળ નિબ્રાણુ થયો ! એનો આત્મા ક્યારનો પિબ્નમાંથી છટકી નાહો અરે ! હું શું કરું ? મારા જીવન પર આ કેવો વિચિત્ર પડદો પડ્યો !

મેં તેડાવેલા દાકતર સાહેબ આવ્યા, તેમણે મને છેક હતાશ કર્યો લિઉસટિંગમા જીવનની હુક પણ નથી એમ તેણે કહ્યું તપાસ કર્યા પછી દાકતરે કહ્યું એણે વિષપાન કર્યું છે

આ બાબુ મારો સહોદર સમો આયવન મરણ પામ્યો, એની દફનકિયાનો મેં બદોબસ્ત કર્યો, સારે ખીજ બાણુ બાગમાં અનેક નરનારીઓ આનંદ લૂટતા હતા, વાજીત્ર સાનળતા હતા, ને ખુશ ખુશાલ રહી અમન ચમન ઉડાવતાં હતાં અહા ! એક બાણુ વીણાનાદ સાંચ, ને ખીજ બાણુ ‘ હા હા ’ તું રહન સાંચ ! મગળ અમગળ એકજ વખતે ! પ્રજ્ઞ તું તે કેવો છે !

પરંતુ આવું વિચારો કર્યું શું વળગતું હતું ? મારે શોધી કઢાડવું એમએ કે આયવન લિઉસટિંગના પ્રાણ ફણનાર ફેણ છે ? એને

શોધી કાઢી મારે વેરની વસુલાતયેવી જોઈએ અને એમ ન કર તો મારે કપાળે કાળી ટીતીજ શોભે !

આ લતા મડળમા કોણુ આવ્યું હશે ? અને કાવત્રાથી કોણુ ઝેર પાયું હશે ? કોણુએ પડ્યત્ર રચ્યું હોયું જોઈએ નહિ તો એની હત્યા કરવાની મગદૂર ?

આયવનના ખૂન સમઘી પોલીસોને આ નખત દરમ્યાન માહિતી પૂછી નળી પોલીસે પહેલા તો પેલા બાળક બાળકી પર સદેહ આણ્યો, તેમને અચ્છી રીતે ટીપ્પા, પણ તમના સચોટ ઉત્તરો સાબળી તેમને નિદોષ ઠેરવી છાડી દીધાં

આમ છતાં, મને એક આદમી પર શક પડ્યો હતો આગલી રાત્રે એક માણસ લિઉસટિંગની સાથે હતો અને તેની ઉપાસ્ય દેવી ઓયન્દા પાસે ગયો હતો હું પણ લિઉસટિંગના મૃત્યુ પછી ઓયન્દા પાસે ગયો અને આ સમાચારથી તેનામા કેવા ફેરફારો થાય છે તે નિહાળવા લાગ્યો

હું ઓયન્દાના ઘરમા ગયો ત્યારે એ એકલી બેઠી હતી એની સાડી સાદી હતી અને ઉજ્જળ હતી એનું સૌદર્ય અદ્ભુત રીતે ઝળકતું હતું અમે એક મેકના સામે આખો નયની પરતુ તેની કાંઈ ચીજ અસર થઈ નહિ મે મારો હાથ લખાવ્યો, અને સુખનની મિક્ષા માંગી, પરતુ ઓયન્દાએ મારી બીક્ષા સતોખી નહિ તેણે તો જરાયે હાલચાલ નહિ કરી, તે તો જડ પૂતળાની માફક ચોટી રહી બહુ વારે તેણે કંઈ બોલ્યો, “ હું તો કોઈની સાથે હસ્ત ગિલન કરતી નથી મને જેમા સ્ખલન લાગે છે, અને એવું ક્યાંયી આશ્વાત્મિક શક્તિનો વ્યય થઈ જાય છે ” એના બોલમાં મને ગભીરતા જણાઈ અને મોળાશ લાગી

આવો જવાબ સાબળવા હું તૈયાર ન્હોતો મેં તો આખ ફાડીને તેની સામે જોવા માડ્યું, અને ઝટપટ મારો હાથ ખેંચી લીધો અને લાગ્યું કે આધ્યાત્મિક શક્તિની એ ઉપાસક નથી, એ તો દોગધૂન કરે છે એવી દોઝી સ્ત્રી તો અનેક જ્ઞાતા ધર્મીઓ ઉભા કરે એમાં નનવે રીતી. પણ, મારે સિડમટિંગના મમયાર તો આપવા જોઈએ, એન સમજી વિનય દર્શાવતા મેં કહ્યું, “મારે તનન એક વાત કહેવી છે” “અરે! એ તો હું જાણુ છું આપવન મરી ગયો તે વાત ને” એણે ગભીરતા અતારતા કહ્યું

આ ને કેવી નફ્ટ બેતી! આપવન જોતો આપવન મરી ગયો તો પણ એને તો કનુ ચતુજ નથી. “કઈ વિચિત્ર સ્ત્રી છે આવી સ્ત્રીના આવા કિતાર મ મળી કોણુ ત્રસી ન હો? અત્યંત મ્હાન થઈ જઈ મ કહ્યું, “પણ, તમને એ કોણુ કહ્યું.” અરે એ તો મારા પ્રશ્નનો જવાબ પણ નથી આપતી મ્હો મરડો એણે તો ખીણ માણુ જોતા માડ્યું અને તો આ એમના કુતટ લાગી, અને એના પર ખૂબ ગુસ્સો ચડ્યો મારો કોવ હું જેમ તમ રોકી રાખી હું ચૂપચાપ બેસી રહ્યો થોડીક મિનિટમાં મારણા ઉઘડવા ને એ પોલીસોએ ત્યાં દર્શન આપ્યાં

પોલીસના વડાએ એમના પાસે જઈ મોટરમાં ગઈના કરી, “એમના એવાલરકી. આપવન સિડમટિંગનું ખૂન કરવાના અપરાધ માટે તમને ગિ ફતાર કરવાના આવે છે રશિયાના એકચકી મહારાજે તમને પકડવા માટે અમને હુકમ આપ્યા છે એટલે અમે તમને પરદેજ કરીએ છીએ”

એમના તો ખુરસી પર બેસી રહી તે ત્યાંથી જરાયે ચસી નહિ વિસ્મયતાથી તેણે પ્રશ્ન મૂક્યો, “અરે! સિડમટિંગની હત્યા મેં

કરી ? કાંઈ મારા થયા હાશે ખો ? હું વપ કરનાર હોઉં તે તદ્દન અશક્ત, આ વાત પાયા વિનાની છે એમા મારો હાથજ નથી ! હું તો નિર્દોષ છું ”

આવા વિસ્મયજનક વાતાવરણમા મે પોલીસને કહ્યું, “સાહેબ ! આપ એમનાં શો પુરાવાથી પકડો છો ? આપની પાસે માબીતી છે ?”

“ મહશય ! ” તેણે જવાબ વળ્યો, ‘ જૂઓ, પ્રેજના નામની કાંઈ રમણીએ ખૂન કર્યું છે તે યુવતીએ સિવમંદિરને ઝેરની પ્યાલી આપી હતી, અને એ મનુષ્યમા એમનાંદાને ગિરફતાર કરવા માટે સરકારનું આ નિર્ણય લેવાનું છે ”

‘ પ્રેજના, નામ સામગતા હું તો ચમક્યો હતો એ પ્રેજના તો મરી બેઠા તે ખરી હશે ?

મારી ગમતમણ જોઈ એમનાંદાએ કહ્યું, “ શ્રીમાન ! તમને પહેલાં મે કહ્યું હતું કે તમારા આત્મની કંઈ અમંગળ થશે હવે જૂઓ મારા માથા પર પકટ આવ્યું ”

એમના આટલું મેની ગાળગી થઈ ગઈ ઇશૂની એક છબી એ એરડામા લટકતી હતી એમના છબી પાસે ગઈ અને દયાનાવે પ્રાર્થના કરી, “ પ્રભુ ! તું નથી જણાતો કે હું નિર્દોષ છું બગનાન ! હું નિર્પરાધી છું, નિરપરાધી છું ”

જ્યાં તો તરતરેફના વાગા મળી, એમના તૈયાર થઈ ગઈ, અને પોલીસમેને ન્તુ ‘ સાથે સાહેબ ! ”

પોલીસનો વગે કમચારી કે । પાંચી ઉતરતો હતો એટલામા ખીજ પેલીએ ધન્ટી જડતી લીધી, પરંતુ મલી પગવામા ટાંકી શકાય એવું ખાસ જડ્યું નહિ બ્યારે ધરતી તપાસ થતી હતી, ત્યારે હું

એક ચિત્રપોથી ઉપભાવતો હતો એ પોથીમાં મે એક ચિત્ર જોયું. તે જોતા હું સ્તબ્ધ બની ગયો અને તરત લાગી ગયું કે આ વ્યક્તિને મે ક્યાક જોયું છે એ વ્યક્તિ સ્ત્રી હતી, અને મે એના પરિચય પણ કર્યો હતો.

યાદદાસ્ત લાવી અને આખરે તે સ્ત્રીનું ઝોળખાણ થયું અહા ! આ તેજ સ્ત્રી ! લિઉસટિમ ગુજરી ગયો તે જ દિવસે ઝોાયન્દાની સાથે લતા કુજમાથી છટકી ગયેલી તે એજ ! હવે પાકી ખાત્રી થઇ હું તો એ ચિત્રપોથી બધ કરી ત્યાંથી એકદમ નીકળ્યો, અને મારી ખેન માસને એ પોથી ભેટ ધરવા માટે મે નિશ્ચય કર્યો.

હું ધર ગયો, પરંતુ માસા તો એક કલાક પછી મને જણાઇ મે તેને પૂછ્યું, “ખેન ! ઝોાયન્દા પકડાઇ તેની તને ખબર પડી ? લિઉમટિગની હત્યા કરવાનો એના પર આરોપ મૂકાયો છે તને શું લાગે છે ? તને એ ખતી છે એની ખાત્રી છે ?”

માસા આ વાત સાંભળી સ કોચાઇ ગઇ એણે પોતાનું માથું નીચે નમાવ્યું, ને ધ્રૂજતા હાથે મને આગળી કરી કહ્યું, “ભાઇ ! તું જાણે છે તો ખરો કે ઝોાયવન મારા દિલનો સ્વામી હતો એના પર મારી પ્રાંત અસીમ હતી ઝોાયન્દા મારા પ્રેમમાં લાગ પડાવવા મથતાં હતો એટલું જ નહિ, પરંતુ તેને માને જગ્યા પડાવી શેતી હતી બાઇ ! ત્યારે એ ખતી છે તેનું મારી પાસે શું પ્રેમાણુ ? એટલું તો ખર કે ઝોાયવન મરી ગયો તે સાંજે એ પેલા ઝાડના ગુચ્છમાં સતાઇ હતો મે એને ત્યાં જોયું હતી આ કરતા વિશેષ હું શું કહી શકું ?”

મે કહ્યું, “ખેન ! વાત બહુ આગળ વધી ગઇ હવે જ્યાં સુધી મૂકાદો આવશે નહિ ત્યાં સુધી બિચારી ઝોાયન્દા જેલમાં સડ્યા

કરશે અને, આપણુ રશિયાનું અધેર । એક મહીનો વીને, એ મહીના વીતે, અને વર્ષો થે વહી જાય, તોપણ કંઈ આ પોલમ એકુ જણાવાતુ ?

મારી આવી દિવસોજી જોઈ માસા ચીઢાઈ ગઈ, અને ઉ તેજીત સ્વ-રમા બોલી, “ભાઈ ! આપન્દાએ તો બહુ બહુ કર્યું છે એણે મારા જીગરને ખસેડ્યા છે એણે મારા પ્રેમમા ખટકો નાખ્યો છે, એણે મારે સુખ લૂટ્યું છે હું એને કયી રીતે મારી આપુ ‘ એને તો હું ક્ષમા નથી આપવાની, જોઈએ તો અદાલતમા એ નિર્દોષ જાહેર થાય અને પછી છૂટી જાય ”

હું જોઈ શક્યો કે માસાનામા આ વખતે હિ સાએ જોર વર્તાવ્યું હતું તેનામા દેખતો મહા અગ્નિ ભઝૂક્યો હતો એના આવેશ પર કાણુ રાખી શકાય એમ નહોતો એટલે દલીલથી સમજાવવી ફાગટ હતી અને ટાલણુ કરી સમજાવું તો એ બહાવરી બની દિવાના થઈ જાય, ગમે તે કરી એસે હું વધારે બોલ્યોજ નહિ એ વાતને મે અહીંથીજ રહેવા દીધી, પરંતુ મને ખાતરી થઈ કે માસાએ આવું ધાતકી કાર્ય કર્યું હતું

લિડસટિંગના મૃત્યુ સમાચાર થી આખા પિટર્સબર્ગમા ભારે હેઢા થઈ અલાર સુધી એપન્દા જેનમાજ હતી એનું કેદખાતુ પિટરપૂતના કિલ્લામાં હતું દિવસો પર દિવસ વીતી ગયા પરંતુ એ છૂટી નહિ, અને નહિ એનો કેસ ચાલ્યો, અને તેની વિરૂદ્ધ સખળ પૂતો ન નીકળ્યો એટલે તેને છોડી દેવામાં આવી એ છૂટ્યા પછી આ બચકર ઘટનાનો બધો બેદ મને જણાઈ આવ્યો, તોપણ અહીં હું તેનો ઉલ્લેખ કરીશ નહિ.

એક વર્ષ પછી હું પાછો લાડન આવ્યો. એક વર્તમાનપત્રમાં ખમરપત્રી તરીકે મેં મારી જીદગી શરૂ કરી, પરંતુ તે પત્રનું નામ તથા પ્રકાશન સ્થળ કોઈને પણ હું જણાવતો નહિ. એક રાત્ર પાલ્માં મેન્ટની બેઠક ચાલતી હતી, અને હું વર્તમાનપત્રના પ્રતિનિધિ તરીકે પાર્લામેન્ટની ગેલેરીમાં બેઠો હતો.

આ વખતે રાતના બાર વાગ્યા હતા. સભાના કામમાં ગભીરતા હતી ને પ્રતેષા હતી, બમક હતી ને શોભા હતી. આલ્ફ લેન્ડના સમઘમાં આ વખતે આદેશન ચાલતું હતું, અને એન મિ બ્રાદર આલ્ફલેન્ડની રિદ્ધ પેતાની નકતૃત્વ શક્તિના હથોડા પાડતા હતા હું તો આ વાગ્યુધ્ધ જોવામાં એટલો બધો તક્ષીન થઈ ગયો કે મારી કતમ મારા હાથમાંથી સરી પડી, ને મારી બધી વિચારમાળા એ યુધ્ધમાં ગુ થઈ ગઈ.

એટલામાં, મારી નજર ઉપરની ગેલેરીમાં ગઈ ત્યાં સ્ત્રી વૃદ્ધ બેઠો હતો, અને ચકોર દ્રષ્ટિએ કામ નિરખતો હતો. ઘણી યે સ્ત્રીઓ પર તે વખતે ઉલ્લાસ હતો, ને ઉત્સાહ હતો. કેટલીક કામગી હાસ્ય કરતી હતી તો કેટલીક મીઠું શુભન કરી કનને આનંદ પોષતી હતી એ સુમધુર કહી સ્ત્રીઓમાં એક પરમ સૌંદર્યવતી સુદરી હતી એના મુખ મડળ પર સ્મિત રેખા ઝળકતી હતી, એની આખોમાં ચળકાટ ને ચકોરતા હતા. પોતાના પતિએ પાર્લામેન્ટમાં કેવા બાપણો આપે છે, સ્ત્રીઓ પર કેવી છાપ પાડે છે, તથા સભામાં તેમનું કેટલું સન્માન છે, એ મધુ જોવા માટે ઇંગ્લેન્ડની અનેક સુશિક્ષિત અને સૌંદર્યવતી રમરણીઓ પાર્લામેન્ટની ગેલેરીઓને શોભાવવા આવે છે.

પેલી યુવતીઓમાં એક જુદી સ્ત્રી પણ બેઠી હતી એ ડેસીના વાળ રૂપેરી થયા હતા પરંતુ એનો ઉત્સાહ તો હજી જોવાને તેવો

જીવાન હતો રાત આઠલી વીતી મધ હતી છતાં, એની આંખોમા ઘેન જણાવુ ન હતુ, એ તો સાવધ ને ચતુર હતી

વારવાર હુ તો એ મ ડળને જોવા લાગ્યો, તેમા પેલી સુકમાર રમણી પર તો મા' આખ એટી જ ગઈ મને લાગ્યુ કે મે એને પહેલાં જોઇ છે, એની સાથે મે ક્યારેક ઝોળખાણુ કરી છે, પણ આજે મને એનું નામ યાદ નથી એ એ સાથેનો સબધ મ બારવા મે અનેક ફાફા માવા, પણ ઘાતકી રમૂતિએ મને છકકડ ખવરાવી માર દિલ ખોદ્યાજ કયું આ સુદર ને મોહક મૂખ, આ આકર્ષક ને છટાનાર હાસ્ય, આ રૂપેરી ઘટડી સમો ને રણકતો અવાજ મે જોયો છે ને સાંભળ્યા છે ફરી એક વાર મે તે રમણી પર નજર નાખી ફરી એક વાર ચાદી ઘોળવાના પ્રયત્ન કર્યા, પણ ફરી એક વાર હુ હાર પામ્યો

આખરે, લગભગ અડધા કલાકની ગડમથલ પછી મને જીનો પરિચય યાદ આવવા લાગ્યો એની ઉંડી જતી આંખો જોઇ હુ એકદમ એતી ગયો, ને મારી કત્તમ ટેબલ પર ગમડી પડી

અહાન આ તો તે જ સુદરી ! પિટર્સનગની સોદામણી ને લયેલી વૃક્ષકુળેમા ઘૂમતી તેજ સુદરી ! અહા ! તે દિને મે એને મારા મકાનની પાસેના બાગમા જોઇ હતી અરે ! તેજ દૂર દિવસે મારો બાઇ સિઉમટિંગ માર્યો ગયો ! અને તેજ ઘાતકી કલાકમા એને મે મરી જતી જોઇ ! ઝોળખી, મે એને ઝોળખી ! આજે એ ત્રી ઈંગ્લિડની આમની સમાની ગેરેરીમાં ખેડી છે ! ઠીક હવે નેની ખચર લઇશ મારા મનુષ્યો વધ કરનાર હવે ક્યાંથી છટકશે !

મને મારા અંતરમાં આટલી બધી શ્રદ્ધા બેઠી હતી રહેને મારી આખ મને ફેરતી હોય । મારી પાસે બીજા ઝાપાઝાના પ્રતિનિધિઓ બેઠા હતા તેમાંના એક મિં કેમ્પબેલને મે પૂછ્યું, “ સાહેબ ! પેના મન્નારીને તમે ઝાળખો છો ? ” કેમ્પબેલે મારા સવાલ પર ધ્યાન આપ્યું નહિ, એટલે મે મ્મારો કરી ફરી પાછું તેને પૂછ્યું મારો સવાલ સામળી તેની આખો ફાટી ગયો પરંતુ હમતા હસતા તેણે કહ્યું, ‘ જો, તમે પૂછ્યું શું ? આ રમણીને હું ઝાળખું નહિ । એ તો મિં એલાયદીના પત્ની છે મિં એલાયદી ઉત્તર વિભાગના પ્રતિનિધિ છે તમને ખબર છે કે મિં લેડરટનના પત્ની હનેશ પાંડામેન્ટના આવતા, અને પોતાના પતિના વાક્યાતુર્યની પ્રશસા કરતા શ્રીમતી એલાયદી પણ પોતાના સ્વામીની શક્તિ એવા આગળા અને મને ખાતરી છે કે તમે મારું કહ્યું માનશો, એ મિં એલાયદી પર્લામેન્ટના પ્રતિષ્ઠિત નબ્બ છે એમની બાપણુશહેત અસરકાર છે, બાપા પર એમનો અદ્ભૂત કાબુ છે એઓ સબ્યો પર બહુ મોટું કાબુ પાડી શકે છે ”

‘ હા શ્રીમતી એલાયદી ! ’ મે આશ્ચર્યચક્ર કહ્યું ‘ કેમ્પબેલ, આખર કરી તમે તો મને એક સરસ ખબર આપી છે ’ મારું કથન સામળી કેમ્પબેલને શું થયું હશે તો હું નથી કહી શકતો મારો કટાક્ષ એ મમળ્યો હશે કે કેમ તે હું કળી શકતો પણ પાછળથી તે તો ચાલ્યો ગયો અને હું એકનો પડ્યો

શ્રીમતી એલાયદી ! આનેજ મે પિંડસ મર્ગમાં જોઈ હતી ઇંગ્લેન્ડના રમણી મડળમાં એ અત્યારે ‘ રાણી ’ કહેવાય છે એના તરેહ તરેહના પોશાક, એની વિષવિધ ફેશન ને એની અનેકા-

નેક કંઠા ઈંગ્લિડની સ્ત્રી સમાજમાં આકર્ષક છે, ને ઇર્ષાન્નક છે
ફેશનની એ પટરાણી સર્તી નાયગાનમાં પ્રવીણ છે એના કાકીલ
સર સુખદાતા છે, એનું વીણવાદ્ય પ્રિયકર છે, અને એનું વત્ય
લુલ્લંક ને રસિક છે એના અતકારો, એના હાનમાવ અને એના
ગાત્રો સુદરતા પોષક છે આજે એ જેલેરીમાં એતી સૌદર્ય મહતા
દીપી રહી છે, ને એના આભૂષણો દીનાઓ માફક તેજ જનાવે છે
પણ એ શ્રીમતી એનાયદીજ છે ! એનું નામ કદા ખીણુ તો ન
હોય ! હું એવા વિચારમાં મારી શુદ્ધ લુધ જૂની ગયો, અને એના
સાંમજેતા ગુણોથી અકિત થઈ ગયો

પછી તે પાલામેન્ટની મેડક ખતાસ થઈ એ પ્રવૃત્તિને એ માસ
વીતી ગઈ હતી. એ વખતે યુનિવર્સિટીમાં શ્રીમતી એનાયદી સાને ખેરો હું
એના જૂને ને ઝીણું ફેશની પગડા એતી સુદરતામાં અજમ વધારો
કરે છે, મહા મહા ની સુરત આના પથરાતે રી છે આ અમાના
જોનામાં ગાંઠો કિન્નિવાટ અનેગે રમ જમગે છે આજ સુધીમાં
એના માટે ને ગાંઠ મમલ બાવી ગયો છે આવારે હું એના
કાંચ માણુન ગાંધી ગયો હું અને આ વખતે મારું મનમાન છે મારા
પર સૌની નજર છે, ને રાત્રી શ્રવા છે મે હવે જાણી લીધું છે કે
શ્રીમતી એ તમામ અગ્રેજી જાણી નથી, પરંતુ એનો જન્મ રસ
રસા છે, એ એની ગુનીનું નામ એનાયદા સૌરાસરમાં
પાડું ! જેથી તપની નિતુ એના જન્મ આ માતાએ મદદ છે

માનવની ગુણો નાખી શ્રીમતી એનાયદી અને હું ગયા
એ હાલે એ હાલે જગમગતી દિવાળાઓ ને જવળ મળે
છે અને એના કુલ અને રણિયામણા અને આ પ્રદેશ પણ ના
જવાન દીસતી રમણી અનેક રીતે પોતાનું જ્ઞાન આપે છે

હુ મમળ ગયો એલાયદીમા યુદ્ધિ છે, અને ધૂર્નના છે રાજ-
નીતિમા એ પડિત છે, તદશક્તિમા એ કામેલ છે, ને યુક્તિ પ્રયુક્તિમા
ગમે તેને એ હકાની શકે છે એક દિવસ રશિયાના દુઝળ વિષે અમે
ચર્ચા કરતા હતા, ત્યારે મે પૂછ્યું, “બહેન” તમે રશિયાના છો ?
અને તેણે પ્રહુ, ‘ના’ મે પૂછ્યું, “તમે રશિયાના રાજનગરને નિરખ્યું
છે ?” “ના, રે ના મે જોયું જ નથી,” એણે જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તમે રશિયાના કોઈ બીજા શહેરો તો જોયા હશે,” મે
ગળ નાટવા પૂછ્યું.

‘હા, મે ઓડેસા જોયું છે એ ત્રણ વાર હુ ત્યા ગઇ છુ
રશિયાના પટનગરમા હુ ગઇ તો નથી, પરંતુ મે તમને ક્યાંક જોયા
છે ખરા,’ રમણીએ કહી નાખ્યું.

વધારે વાત કઢાવવા મે કહ્યું, “મે પણ તમને જોયા છે તમને
મે છેલ્લા ક્યારે જોયા ? હા હા પેલી કમનસીમ ઘટના બની ત્યારે
તો મે તમને જોયા હતાં તમને યાદ છે ને ?”

“વળી કયી દુર્ઘટના ! તમને કંઈ જાતિ હશે મને તો કંઈ
ખબર નથી” સુદરીએ સ્થિરતાથી ને અડગતાથી જવાબ પરખાવ્યો.

“કેમ, બૂલી ગયા ?” મે પૂછ્યું, “મારો મિત્ર આયવન લિઉ
સટિગ મરણો તે દિવસ તમને યાદ જ નથી ?”

આયવન લિઉસટિગનું નામ રમરણ સામળી પેલી રમણી ઠીલી
પડી ગઇ એના પર અચગતા જણાઇ આવી, ને અસ્પૃહ ગમ્મદોમા
એ ગણગણી ફરી તે બોલી, “કોણ જાણે કોણે આયવનને
ઝેરનો પ્યાસો આપ્યો !” મે તરત જ મારા મિત્રની તરફીર ખતાવી
અને તે જોવા માટે શ્રીમતીને આગ્રહ કર્યો તેણે તે ચિત્ર લીધું ને

ક્રમ્મ ભારે ગબડમા કહ્યું “અરે ! આ તે હું ખદ સમાચાર ? બાઈ ! આ વાત તો મારૂં કાળજી ચીરે છે” અને તે રડી પડી, આસુથી બીજાવલા સ્વરે બોલી “એન્ટન ! એનો વધ કરનાર પકડાય કે નહિ ?”

“ મારી પામેથી તમારે ખાતમી જોઈએ છે ? ખૂંદન ! એની હત્યા કરનારી કોણુ હશે ! તમને માલમ મને શું ?” મેં રહેજ અકકડાઈથી કહ્યું

“હું કયાથી જાણુ ? તમે મારા પર આજ ચઢાવો છો ? જીમને ડામો ખમરદાર હવેથી બોલ્યા તો, શ્રીમતી એલાયદીએ જોરથી કહી ગુન્હો ઠપ્પૂસ કર્યો

મેં જવાબમા જણાવ્યું “તમારે જોઈએ એટલી સાબિતીએ આપુ પછી કમ !”

અને, મારા બોલ સામળી એ છેક નરમ થઇ ગઇ એના મ્હો પરથી કાતિ ઉડી ગઇ, એની આખમથી તેજ અલોપ થઇ ગયું, હંયામા ઉદ્જાસ ને ઉત્સાહ ચાલ્યાં ગયા એનામા અશ્વાતિવ્યાપી, અને આગળીના નખ કાપવા લાગી ગઇ અત્યંત સ કોચથી, મહુવાર પછી, તે બોલી, “ એન્ટન, કહેને એને કોણુ માર્યો ? ”

મેં કહ્યું, “કોણુ શું ? સાધુતાનો ઢોંગ કરી કરનાર બીજા” કોણુ ! મીસીસ એલાયદી ! તમે જ, તમેજ ” મેં કહ્યું અને હું ખસી ગયો, ચાલી જવા ઉભો થયો ‘પણ, મને પૂરાવા આપો’ તેણે મને રોકતાં કહ્યું ‘પૂરાવા શું ? તમેજ મારા મિત્રને ઝેર પાઇ સ સાર પરથી વિદાય કર્યો છે તમેજ મારા લિઉસટિંગને મારી નાખ્યો છે પૂરાવા જોઈતા હોય તો એક નહિ, પરંતુ હજાર આપીશ સમજવાને ?’ મેં રોકકુ જણાવ્યું

મારી ધૃષ્ટતા એલાયદી સાંખી ચકી નહિ. એની નરમ આખો ફરીને તીખી બની, ને આવેશપૂર્ણ બરાડા પાડી તેણે મને કહ્યું, “એન્ટન ! જરા જીભને કાપુમા રાખ તુ થુ બોલે છે તેતુ તને જાન છે ? મારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રી પર તુ આગેપ ચઢાવતા અટકતો નથી ! તને શરમ નથી આવતી ? જેતુ તે લૂણ ખાધુ તેતુ જ નિકલન કાઢવા બેઠો છે ? કેવો નિમકદારામ ! શરમા, શરમા જ, આજે તુ મારો મહેમાન છે, બાકી અહીં થોભવુ તને મારે પડત નિર્લજ્જ ! જા, અહીંથી કાળુ મોઢું કાઢ હવે પછી મારા ઝોટલા પર પગ મુકીશ નહિ. સમજ્યો, જા ચાલ્યો જા, ફરી આવીશ નહિ, આવીશ નહિ.”

તે સ્ત્રીએ ત્યાર પછી વીજળીની ચાપ દાખી ઘટડી વગાડી અને નોકરને બોલાવ્યો. પરતુ, હું એની પાસે પહોંચી ગયો અને તેને મેં કહ્યું, “અચરદાર ? એલાયદી ! અચરદાર ! તમારા પગ પર તમે કુહાડો મારશો નહિ તમારૂં કરેલું આમ પલટાઇ જવાનું નથી તમારૂં કલક આમ ધોવાવાનું નથી અને કનડશો તો તમે વધારે કલકિત થશો, ને વધારે નુકસાનમા ઉતરશો તમે એમ ધારો છો કે મને તમે હેરાન કરી શકશો, પરતુ તમે ગદ-લત કરો છો. મારો વાળ સરખો પણ તમારાથી વાંકો વાળી શકાવાનો નથી, ત્યારે હું તમને પત્થર ખોદતાં કરી શકીશ. તેમજ પોલીસેને કહ્યું હતું કે તમારી ઢિકરી એમનંદા એવાલરકી હત્યાકારીણી છે તમેજ તેને મિરફતાર કરાવી તમે એમ ન જાણતા કે મને તેની કશી ખબર નથી. હું ત્યારે કમજબાગમા હતો. તે મુકદમાની બધી વિગત મને ખબર છે, તમે છપા રહેશો, પણ છપાઇ શકવાના નથી. બો વધુ સાખીતો

આપુ નેમેરિફર નામના ઔષધ-વિકેતાને ત્યાં તમે આવાગનને મોકલી હતી, અને ઝેરની શીશી મગાવી હતી હજી મારી પાસે એ શીશી મોબૂફ છે અને આ રીને એક છોકરીને મોકલી તમે મારા બાઇ સમા આપવનનો જન લીધો હવે શું જવાબ આપશો ? ”

‘ તદન જુડી વાત જુડી વાત તરકટ, પોકળ, ’ તે બમડી “ મેં તો પિટર્સનગ જોયું એ નથી, તો પછી સિક્કમટિગને હું ખ્યાલી મારી શકું ? ”

પછી મેં જોયું તો શ્રીમતી એનાયર્ફ પાગળની માફક આંટા મારતી હતી રૂપગર્વિતા સુદરીને। ગર્વ ગળાઇ ગયો, ઇગ્નિડની દેશનથી પટરાણીનું સાત્ર જપપદ ઝોગણી ગયું, પ્રકૃષ્ઠિત કમળાની માફક ખીલતું એનું મુખ લેવાઇ ગયું ને ફરમાઇ ગયું ચરે । એક ક્ષણમા રાણીસમી ગૌરવતી બિખારી જેવી બની ગઇ । એના આખા ચહેરા પર કગાળીચન જણાઇ, એની આખેમા પાણી કિમરાયા, એનો કંઠ રૂધિર ગયો, આખરે તે ચીચીઆરી પાડી રહી, અને થોડીક મિનિટમા બેશુદ્ધ બની જમીન પર પડાઇ

મેં નોકરને બોલાવ્યો અને એની ચાકરી કરવાનું સોંપી, ચક્રતી પકડી

રડતી કકળતી ને બેમાન પડેલી પેત્રી સુદરીને છોડી હું છટકી નહો। તેને આજે પદર દિવસ વીતી ગયા છે અચારે ધરમા સગડીની પાસે બેસી હું તાપુ છું, અને સીગરેટના ધૂમાડા કાઢું છું મારા મનમા હમરો ચિન્નાઓ ઘેરાઇ રહી છે, અને હવે જતા ધૂમાડામાં હું અનેક રંગી સૃષ્ટિ જોઉં છું અને પ્રેમનો વ્યાધિ લાગ્યો છે. જો ઝોમનદા આપલસીને મેં એક વખત ઠગારી ધારી હતી તેને મેં

આજે મારૂ હૃદય સોપ્યું છે જેનું મ્હોં મને અનેક ચિન્તાઓ કરાવતું, તે ઓયન્દા આજે મારા દિનની પટરાણી બની છે મારી પ્રિય-તમાની પ્રતિદૃતિ દિવાલ પર લટકે છે, ને તે જોઇ જોઇ મારા અંતરમાં અતન બાવ ઉજળે છે કેવી તીરછી નજર ! કેવા એના લોચન ! શુ સુદર એનું મુખડું ! શી પવિત્રતાની મૂર્તિ ! ઓયન્દા ! ઓયન્દા ! તારો હુસ્મન મટી, તારો રનેહી થયો છું, તારી સામે પહારવડું લેવાની ધગશ રાખનારો, તારા પ્રેમનો પૂજારી બન્યો છું અહા ! પેલો મારો વ્યાયવન ! મારો મિત્ર, મારો ભાઇ, તારા જેવોજ હોતો તારૂં ને તેનું મ્હોં સરખુજ હતું ! ઓયન્દા ! તું મારા રસની રસિકા છે પણ પેલી તારી મા, એલાયદી ' જુગ્મી, લક્ષ્મી, દોગી, ધનારવી !

અન એકદમ માત્ર કમાડ ખખડ્યા, મારી વિચારમાળા તૂટી ને કિમતી પોચાકમા સગ્ગ થયલી, સુદરતાની રાજરાણી સમી શ્રીમતી એનાયદી મારી સન્મુખ આવી ઉભી દરવાજા બંધ કરી અમે બંને એકમેકને વદન કરી મૂગા બેઠાં.

આજે એલાયદીમાં ગર્વ નથી, નમ્રતા છે, ક્રોધ નથી ક્રામળતા છે, કઠોરતા નથી, કશ્ચુ છે તેની મધુર પણુ હું ખજીની વાણી મે આખરે સામળી તેણે પોતાના નમેલા નયનો રહેજ ઉચા કરીને કહ્યું "એન્ટન, આજે તમને એક વાત કહેવા આવી છું "

મે કહ્યું, "ત્યારે તો તમે તમારો ગુન્હો કપૂલ કરો છો ને ?

" એન્ટન ! ગુન્હો ન કપુલ કરે એમાં શુ વળ્યું ? " હું ખિત સ્વરે તેણે કહ્યું " મને સમજ આવી છે તમને બધી વાતની માહિતી મળી ચૂકી છે મારા ગુપ્તમાં ગુપ્ત બેદોને તમે ગણી ગણ

છો. હવે તમને શું કહું ? એક મારી પ્રાર્થના છે, ભાઈ ! એ ગુપ્ત વાતો તમે કોઈને કહેશો નહિ ”

આટલું કહ્યા પછી એના સૌહાર્યમાં વિકૃતિ થઈ એના આખા મુખમંડળ પર દુઃખની રેખાઓ છવાઈ, ને કંઈક જનક એનો દેખાવ થયો. પણ હું પત્થરના હૈયા જેવો આ વખતે પણ ન પીગળ્યો મેં કહ્યું, “ શ્રીમતી ! ક્ષમા કરો જેણે મારા ભાઈને મારી નાખ્યા તેને મારાથી મારી કેમ અપાય ? પાપથી ભરેલાં જીવનને કુ કેમ છાતું રાખું ? મને તમારી નીચતામાં તમે ભાગીદાર બનાવવા માંગો છો ક્ષમા કરો તમારું પાપથી ખદખદી ઉઠેલું જીવન પ્રકાશમાં આવવું જ જોઈએ ”

મારો આવો કઠોર અને અપમાન જનક જવાબ સાંભળી એનાયદી ખભળી નહિ તે તો વધારે કરગરના લાગી “ભાઈ ! કુ એવી નથી તમારે જોઈએ તેટલા રૂપિયા આપુ ”

“ભાઈ, તમે કહેવા શું માંગો છો ?” મેં સીધો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

એનાયદીએ કહ્યું, “ જૂઓ, પણ તમારી દિવાલ પર જેની છાંયી લટકે છે તેનું નામ તો તમે જાણતા હશો ”

“ હા, જાણું છું ” મેં એપરવાઈથી જવાબ આપ્યો.

ભિક્ષા માગતા હોય તેવા જીવોમાં તેણે મને કહ્યું, “ ભાઈ, મારી વાત સાંભળો. તમે એ એમના સાથે હમણા જન કરશો નહિ ત્રણ મહીના સુધી તમે થોભી જશો તો તમને કુ ત્રણ લાખ રૂપિયા આપીશ ”

ત્રણ લાખ રૂપિયા આપીશ આ જીવોએ મને અવારું બનાવ્યો. એમના મને અને તેની સાથે ત્રણ લાખ રૂપિયા મળે, એ ઠમ્કન.

અને મણિનો કવો મેળ । પછી, ના આતો મારી કસોટી છે મારી । નિહિલિરટ સમિતિની સિપાઇગીરી છોડરી, અને અમન ચમન ઉડાવનાં ના, એ કેમ બને । મે કહ્યું, “ શ્રીમતી । મે તો તમારા પાપી મુખમાથી તમારી પત્રિક કન્યાન ઝડપી છે ”

અને, શ્રીમતીએ પોતાનું મસ્તક નીચે નમાવ્યું, ને વરતી સામે જોયા કીધું મે ઉત્તેજિત સ્વરમા કહ્યું “ હા, હા શ્રીમતી એલાયર્ટ્સ ! તમારી પુત્રીને હું ચાહું છું, મારા જીવરથી એને ચાહું છું પરંતુ, તમારી લાલચને હું ઠોકરે મારું છું મને એ રૂપિયાની કશી પરવા નથી । ”

મ્હાન મુખે તેણે મને વિનંતિ કરી, “ એન્ટન ! ગાડા માંજો મા રહેજ તો વિચાર કરો એમ્પાન્દાને તમે ચાહો છો, એમ્પાન્દા તમને ચાહે છે તમને જન્મેને પ્રેમની સાકળે સાકળ્યા છે પછી, મારે કન્યાદાન આપવું જોઈએ અને એ કન્યાદાન તમારા ભવની બાવટ ભાંગશે । ”

“ જાઓ, જાઓ મને તમારી વાત પસંદ નથી તમારી વાતમા મને છાંટામાર વિશ્વાસ નથી, ” મે ગળંના કરી

‘ અરે ! એન્ટન ! આમ ગરમડ ગોટા તું વાળે છે ? મને આમ શીદને મારે છે ? આવું બોલી મારો પ્રાણ શીદને ખેંચે છે ? ’ એલાયર્ટ્સએ કંઈક શબ્દોમા કહ્યું, તે મારે પગે પડી અને કર જોડીને પ્રાર્થના કરવા લાગી, “ બાઈ ! જુઓ તો ખરા, મારી આખમા આસુ ભરાયા છે હવે મારા પર દયા લાવો, મને જીવતદાન આપો મારી દશા પર કંઈક વરસાવો, મને ભિક્ષા આપો બાઈ ! બાઈ ! પેલો જગતપતિ પ્રભુ મારો સાક્ષી છે મારું જીવન અનેક પાપોથી કોહા

ઉઠ્યુ છે, હવે પસ્તાવો કરી હું આત્મશુદ્ધિ વાચ્છુ છું વિવેચ
વાસનાની પ્રતીક્ષા જામા નપડાઈ મે આના ઘોર કામ કર્યું છે
હવે મને એનો બદલો મળ્યો છે ભાઈ ! મને મારા બૃત જીવનનો
બગાવો થાય છે તમે મને હતાશ્ચર્યશો ? આટલું તો માનો, ભાઈ
એન્ટન ! આટલું તો કબૂલ રાખો !

શ્રીમતી એનાયદી પછી પાછળ હટી ગઈ, તે નિસ્તમ્બ બની
ગઈ, એની આખમાયી આસુની ધારાઓ પડી, અને હું દ્વરથી એને
આગે જોઈ રહ્યો થોડીક વાર પછી, મહા મુસ્કેલીથી
એ બોલી, ‘વીરા’ હજી તમને બધી વાતોની ખબર નથી એ વાતો
મારું દિલ કોી ખાઈ છે તમને એની ખબર પડશે, ત્યારે તો તમે
મારા પર શીટકાર વગસાવશો પણ, ભો, હવે કહું છું મેજ આપવ
નને, તા ! અને માગ આપવનને, જે પાછા મારી નાખ્યો છે તમને
ખબર નથી પણ હું કહું છું આપવન મારો હતો, અને માગજ
આપવનનું મે ખૂન કર્યું !’

‘શુ આપવન તમારો છોકરો હતો ? સાચું કહો,’ મે
ધુણથી કહ્યું.

“હા, હા, એ મારી જ કૂખમાં પાડેલો” નેણે ઉતર આપ્યો
“આ પાપીએ એને જન્મ આપ્યો અને એજ કલકી માતાએ એને
માની નાખ્યો પચીસ વર્ષની હું બ્યારે હતી, ત્યારે મારા જોમનને
ખદાર માનો નહોતો અને તેવા ઉન્મત્ત કામમા મે આપવનનો ગર્ભ
વર્યો એની જીભની પચ્ચીસ શિશિર વીતી તોપણ એને મે ખબર
પડવા નહોતી દીધી કે એના મામાપ કોણ હતાં પરંતુ પાછળથી
કોણ જાણે એ જાણી ગયો એને ખબર પડી કે તે જન્મ-પુત્ર હતો

એનો પિતા કાયદેસરનો હતો નહિ, એની માતા કાયદેસરની હતી એનો પિતા એનું પાલન ન કરે, પણ માતા કેમ રહી શકે? પણ, અરે! મેં એને રખડવા દીધો માતા સ્નેહથી એને વચિત રાખ્યો. આખરે, તે બધો બેઠ સમજી ગયો એટલે તેણે મને એક દિવસ કહ્યું, 'હવે તો મારા પાપનું પોકળ ખંદાર પાડીશ' મેં ત્યાં સુધી, એને છૂપી રીતે પૈમા આપ્યા હતા અને બચાવ્યો હતો, પરંતુ એ સરખની માફક જેનું દૂધ પીધું તેનેજ કરડવા ધસ્યો એન્ટન! ત્યારે હું શું કરું? એ તો ડેડેડે ભાગ કંચકિત જીવનની કહાણી કહેવા લાગ્યો, અને મને સતાવતા નાગ્યો અને જુઓને એ તો આગળ વેળો ભાગ સ્વામી પામે મારી પ્રહાણી પ્રકટ કરવાની એણે મને એક વખત ધમકા આપી અને ખરેખાર જો તે એમ કરી શકતા હોત, તો મારી શી દશા થાત? એન્ટન! વિચારોને! હજી બાકી છે એનાના મારીજ પુત્રો અને આપણને પોતાની ખહેત માથે પ્રેનમા પડ્યો! આ પુત્રના મારગથી કેમ જોવાય! મારીજ દુષ્ક્રિયા પાકેના સતાના એકમેક માથે લગ્નથા જોડય ત્યારે મારે શું કરવું? મેં એને આયવતને, માનજ પુત્રને, જેર પાયુ ને માયા."

- શ્રીમતી નીરવ બની ગઈ એના અતરમા લેન્ડ અનુતાપ અને બચતો સચાર થયો એના મુખ પર મેં બાગેનું લાલુ જીરું દેખાતું હતું હું આ જોઈ, નાગી જવા નાગ્યો, પરંતુ તે મારી પામે આવી, મારો પગ જાતી બેરી, અરે રેતી રેતી બેરી, "અરે! આમ તે છોડીને ક્યાં જશે? મારું અતર બડમડ બગે છે તમે કહો તેવા સોગમ ખાઉં મારા જીવરમા પાપનો પસ્તાવો થાય છે મને

શાંતિ નથી મારે દિન મને સમજતું નથી એન્ટન ! હું પાપી છું હવે મને મોતનો ડર નથી મારે માટે મૃત્યુજ્ઞ શ્રેયસ્કર છે તમે બાણો છો કે હું એક પ્રતિષ્ઠિત કુળની વધુ છું એ કુળની મર્યાદા, એ કુળની સભ્યતા, ને એની પ્રતિષ્ઠા ઉત્તમ છે તો પછી મારી પાપી કથા પ્રકટ થાય તો મારા સાસરીઆઓને એમ લાગે, અને મારી અવમન થાય આ તારણીમા તપ્પણ જવા હવે હું તૈયાર 'શુ જીવાનીના ઉછા છગા છવત મારે મને મૃત્યુજ્ઞ મત્તવુ જોઈએ મોતજ મારે પાપ ધોષ શરૂ મારા આયવન પાછળ પડછાયની માફક ત્રીજી અને તેને માર્યો, હવે હું જાન મરીશ પિટસર્ગની પેલી કુજ ને આયવનને દોષિનો જ નાં પાતા એન્ટન ' આજે મને કપારી ચઢવે છે કેવી વાતની ' કેવી પાપી ' મા ! પુત્રને મેં જ માર્યો ! '

ત્યાં જી એનાબૃદ્ધિ પોતાના હાથ વડે મડો ઢાકી દીધું તે ઉની થઈ અને મારી સામે આવી મેં કહ્યું, “ શ્રીમતી ! આપણે મન મરે હીએ એમા અપણુ દિન નથી આપણે તો અનગ જ રહીએ જૂઓન, આપણો ભેગ થયા તો અવુ વિનાશક પરિણામ આપ્યું ! ”

“ તમે શું ત્યારે આ હું મ સાગરમાથી મને બચાવશો નહિ ? મારી વાતને તમે એકદમ ઉરાડી મૂકશો ' આ દીન પર એટલી દયા પશુ ન આણો ? ” તણે પગ્યું

અત્રિત વિવેકથી મેં કહ્યું, “ ખરું હવે મધુ શું કહું ' તમારી દશા દેખી મને ખેદ થાય 'કે, ને રક્તુ આવે છે પ્રભુ ! પતિનપાવન ! તમારા હૃદયનું માર્ગ ૧ કરો ! તમારો આંતરિક સતાપ તમારા પાપને બાણી નાંખો ! પરંતુ, ખીજુ હું શું કરું ? તમારો

હજીને મારાથી વફા વર્તાય એમ નથી બહેન ! આવી દશામાં તમને નિરાશ કરે છું, તે બદલ માફ કરજો. ”

તેના એક કાંધા, ચરડાતે સ્વરે તે બોલી, “ ત્રણ લાખ રૂપિયા પણ તમને ડગવતા નથી ! આ એકા છે ? વધારે જોઇતા હોય તો સ કાચ રાખશો નહિ વધારે આપુ એક વખત મને આશા આપો ”

મે કહ્યું, “ લાભ્ય આપશો પણ હું લોભાધશ નહિ આનાં કરતા વધારે પ્રલોભન લાવશો તોપણ હું ડગીશ નહિ ”

અત્યુર્ધ્વ આખો સાથે શ્રીમતી ચાલી ગઇ, એ ગઇ, તોપણ આખા જોરડામાથી પેલી કંચુજનક દીન સ્ત્રીનું સ્મરણ સરી ગયું નહિ, બીજે દિવસે હું છાપુ વાચતો હતો મોટા અક્ષરે તેણી લખ્યું હતું, “ એક સ્ત્રીને આત્મચાત ' શુ સારે શ્રીમતી એલાયદીએ ગભરાટના માર્યા આપવાત કર્યો ! અરર ! અને બીજું શુ લખ્યું છે ? ”

પેલી ખમરમા વધારે સાબીતી મળે તેટલા ખાતર જણાવાયું હતું કે પાર્લામેન્ટના મજદૂર સભ્ય મિં હેન્ડ એલાયદીના ધર્મ પત્ની શ્રીમતી એલાયદીનું મુડું તેમને ખાટલા પર બંડી આવ્યું હતું પાસેના ટેબલ પર વિષની શીશી પડી હતી, અને શીશીની પાસે એક પત્ર હતો એ પત્રમા ઘણી છાની વાતો લખવામા આવી હતી

શ્રીમતી એલાયદીના મૃતદેહ પર પચ બેઠી અને ઠરાવ્યું કે તેમણે ડેર પીને આપવાત કર્યો હતો આ બનાવ પછી બીજે દિવસે મિં હેન્ડ એલાયદી પોતાની છોકરીને લઇને બીજે દેશ ચાલ્યો ફરીથી તે લડન નજ આવ્યો આવેલા તેની સાથે ચાલી તો ન ગઇ હોય !

પ્રકરણ પદ્મ

સેન્ટ જર્મનથી પેરીસ સુધી એક સરિયામ સડક જાય છે એ સડક પર ટિરેટેટિન નામની હોટલ છે એ સ્થાન સુરમ્ય છે, પરંતુ નિશ્ચય છે એના આગળામાં ફૂનોની ચાલ પથગાઇની રહે છે, ને નજીકમાં સીન નદી વાહીચૂકી વહે છે ઉંઢા પ્રખર તાપમાં એ નદી વિરહવેદનાથી અળતી હોય તેમ સુગ્રાહ જાય છે, ને એક ડેપેરી તારના માફક ચળકતી વહે છે વધાના આગમને એનો હર્ષ માતો નથી એના પાણી તટને બીજવે છે, ને ઘૂમવાટથી નીરવતાને તોડ છે આ રિયામણા માર્ગ પર એ વટેમાગુઓ ચાલ્યા જાય છે તે વખતે સાય કાળને વખત હતો, ને કુરતી સુદતામાં વૃદ્ધિ થતી હતી એ એ એ નવજવાન છે તેની ઉંમર આમરે ત્રીસ વખતી છે બીજેને ૨૮ છે ને તે પચ્ચામ વખતે છે એકમા અમીરી છે, ને મનોહરતા ૧૬ બીજામાં રૂપેરી વાળ સાથે કાળા વાળ એવ કર છે, આખોમાં ઉજ્જવળતા છે, ને અનુમવના ચિન્હો છે બન્નેના કપડા સ્વચ્છ પશુ સાધારણ છે

પચાસ વર્ષના પેલા પ્રાઠ આદમીને તમે ઝાળખી શકો છો ? મારી બહેન માસાની દુર્દશા કરનાર પેતા જનરલ મર્ટિયાનફને તમે વીસરી ગયા હો તો ફરી યાદ કરો. અત્યારે તે પેરિમમાં રહે છે અને ગુપ્ત-ચરોનો તે શિરોમણી છે. આ સરિયામ સડક પર પેલા નવજવાન સાથે ચાલતા જનરલ મર્ટિયાનફ અમારી મુકમાથી બચી શકે એમ નથી અમારી સમિતિએ એની ખાસ તપાસ કરવા માટ મને મુક્યો છે. ખૂમ રવડી રવડી મને અત્યારે એના આખા દશન થાય છે જેણે અમારા અસખ્ય આદમીઓને જેલ કાઢી બતાવી, સાધબિરી આના પ્રદેશના દેશવટા અપાવ્યા, અને શૂળી પર જેણે અમારા માથું સોના અલિદાન હોમાવ્યા તે જનરલ મર્ટિયાનફ હવે કેમ કરી છટકી જશે ? હા ! હવે તે મારા પગમાં આવ્યો છે જેમણે હવે એ કેમ બચી શકે છે ! એ નરપિશાય ચાહે તેટલા પ્રયત્નો રમે પણ હવે તે ફાગટ સમજવા.

જનરલ મર્ટિયાનફ અહીં જ મી રસાશે લઇ નહોતો છે એ ધનની હોજી ઉરાડે છે, બે ઘોડાઓ દાદાવે કે એક ગાડી ફેરવે છે, અને ગાડીવાન તરીકે રક્ષિયનેને રોકે કે એના ચપરાસીઓની સખ્યા જેવી તેવી નથી એ બધા આ હોટલમાં ખાણા લે છે અને નાટકોના તમાસા જુએ છે આજુમાજુના જીહેરામાં તેઓ બમે છે તે પોતાની ચાસાકીના બચ્ચુગા ડુકે છે આટલું છતાં સમાજ એમના પર વિશ્વાસ નથી એસાડતી, એમને કોઈક કોઈક વખત પોતાને ઘેર જમવા ન્હોતરે છે પરંતુ તેમની સાથે શ્રદ્ધાપૂર્વક મૈત્રી નથી બાધતી.

પણ, બધા ઘોડા એવાં બેરીડર હોય છે ! આ સડક પર એક મકાન છે, અને તે મકાનના માલિકને ખાસ છે તે

અદા છે અહીં જનરલ સાહેબની કીર્તિ ગાથા ગવાય છે, અહીં નેમની પ્રશ્ન સા મેળવવાની ધગશ રાખનારાઓની ભીડ થાય છે

મે પણ એ મકાનનો ભાગ ભાડે ગપ્પો એક વખત સૂર્યામન થયો હતો, અને જનરલ સાહેબ પોતાના કમ્પાને લઈ જતા જતા હતાં ઝાડોની ગુચચાલી ઝાડીએ મા લવાળો વચાનો હું નેમની માગણી ગયો ગેસ્ટન નામનો જનરલ મટિયાનફનો સાથી મહેજ આગળ ચાલતો હતા, તે પછી વધારે વેગે ચાલવા લાગ્યો અને ખીજની નજર ન પડે એ એવી એગે ગતિ શીધી હું ઝાડની ગુચચાલી વચાનો ચાલતો હતો, અને મ એ ઝાડોના આકાશથી ગેસ્ટનને નિહાળ્યો મે નેયુ નો ચળકતા વાળવાળી એક યુવતી મારી આગળ હતી ક્રાંતી પણ હું નિહાળી શક્યો કે નિનામા સોદર્ય હતુ મારી અજાયબી વચે, એ રમણી મારી નજીક આવી પડેલી એને જોતા હું રોજ ચમક્યો પરંતુ તરન સમજી ગયો અહો ! આ તો ને લિયા ! નેગિ ! લેમેડેકની પુત્રી ! નેગલિયા નો અમારી મનિ નિનો અગ્રગણ સમ્ય જશિયાના રાજમાથી એ ભાગી ગયો હતો ત્યારે પેરીનના એક અજ્ઞાતમા તમ કુતી એક ફુલન કિતારા મેડો હતો

એ યુવતી મારી પામેથી ગઈ, પરંતુ મને તે જોઈ નહીં નહિ ચોપામ ઉમેલાં નનકલોમા એણે તો પોતાની મજલ આગળ નપો હું પણ મીંગુ કામે પડતુ મૂકાને પાછળ પાછા થા

વધવાળા રમ્પાઓ વટાવી, ગુચાવલા ઝાડોને ઝોગગી, અનેક મહત્વર ઠરી અમે એક નદી પામે આવી કિના એ સરોવારના કિનારા પર એક પહાડ હતો એ પહાડ પર એક ઝુપડી હતી નદીના નીર દુગરને ધસી આગળ વધતાં હતા, અને તે ધસારાની જગ્યા આગળ

ગીણતા ફારાજી જણાતા સીન નીતો આ એક રાટો હતો, અને એ તાનો ઝરો કાઠક એટો પેકારી હતો.

અરે ! આજ બેખડતી ઉપર ગેમ્ન ઉમો હતો ! જોણે બધાની તજ્જર ચૂ ના આગળ ધમારો કર્યો હતા તે અહાં અ ટુગ તીબેખડ પર પેથી ધુવતીની વાટ નીતો ખડા હતા ! આ યુવતીને જોતા ગેમ્નની આખમા જૂદ જ નેજ ચમકયુ આછુ મિત કરી તેણે ચુમન માટે હાથ લાગ્યો, પરંતુ પેથી ગમણીએ ચુમન કરવાનીના બણી આવી નિરાશા મળ્યા છતાં ગેમ્ન હતાગ થયા નહિ તે બોલ્યો, ' બચે નેટાલિયા ! તમને એમ ગમ્યુ ને લને એમ ધ્યુ અહા ! મારો હાથ અનક કંત ધાંપી પનિત થયો છે, તેથી તમે તેને ચૂમવા ના પાડો છો ! પણ નેટાલિયા ! તમારા હૃદય મનિમા મને જગ્યા કરી આપો મને તને એટલુ મુખ આપો જૂઓ મને આ તલવાય ખીંટ કરી ઉમેદ નથી મને એક વખત તમારા સ્નેહ માટે નાયક બનવું મારે મને કુશ પો આ ! પડગો હો તેનો તમારે જોખમે નેપો નાગો ! પ્રેમ મને ની રા પત્ત નથી ફત, તમારા વિમા અરે માં સ્નેહનું એક કિલ્લુ મૂકી લે મને તમારા પ્રેમ માટે પાવન કરો ! '

પેથી ગમણીએ કાગ પત્રે નહ લીધા અને ઉનગથી બોની, જાઓ, તમારા મધા દોષો માફ ! આ પછી તેમણે મને નહીના તપ પર ફરવા લગ્યા મેકે કંઈ મેક્તના ન હતા, મેકે એકએકની ચિન્નામા પડયા હતા આ વખતે અવધાર ઉતર્યો ઝાડની વટામર્યા એમો મારથી મરોમગ નેક શક્યા નહિ આખરે હુ તો ત્યાંથી મારી હોટવમા આવ્યો અને મીને દિનમે પેસ પહોચ્યો

પેરિસની એક હોટલમાં હું રહ્યો એક રાતે, રૂડીમનગો નામના રસ્તા પર મેં મર્ટિયાનફને જોયો એનામાં આ વખતે સુરતા હતી એના પોશાક રાનો હતો, અને રાતમાં બતાવતો પારખી શકાય નહિ એવો એનો દેખાવ હતો મેં જોયું તો એ એક હોટલમાં જમવા જતો હતો હું મારી હોટલમાં આવ્યો, અને મર્ટિયાનફ આ હોટલમાં રહેતો હતો એવી મને એક જાણ ખાતરી આપી અત્યારે જમવા માટે એ બીજો ક્યાંક જતો હતો તે તો મેં જોયું, તોપણ મર્ટિયાનફની ઓરડી આગળ જઈ મેં બારણું ખખડાવ્યું, તો એક વિચિત્ર રશિયન નોકરે મને કહ્યું “સાહેબ તો બહાર ગયા છે એ ક્યારે આવશે તેની મને યોજન બબ્બર નથી”

મેં કહ્યું, “મારે તો સરકારી કામ છે લો, આ મહોર લો મને આ ઘર જોવા દો, મારે અગત્યની તપાસ કરવી છે”

નોકરે મને જનરલના ઓરડામાં લઈ ગયો એ ઓરડાનો દેખાવ મનોહર હતો એની બારીએ કિમતી પડતી લટકતા હતા એક ટેબલ પર મોહક દીવો જલતો હતો અને ચાર બાજુ સોફાઓ સોફા હતા એ સોફાઓ પર રેશમી ચાદર બીછાવી હતી, અને નજીકમાં પુસ્તકના કમાટો ગોઠવ્યા હતા આ ઓરડાની સજ્જત આકર્ષક હતી એટલું જ નહિ, પરંતુ મનને ઠારનારી હતી મેં આ ઓરડો બતાવતો જોયો ટેબલ પર એક ખૂણમાં કાગળની ચોકડી પડી હતી તે પર મેં મારી નજર ઠેરવી

બિચારો નોકર મને અહીં મુકી ચાલ્યો ગયો હું તો એ કાગળ ઉપર નીચે કરના લાગ્યો, અને મને જણાયું કે એના તો પેરિસના નિહિલિસ્ટોના નામે હતા બીજા કાગળમાં ઉચનામતા મને વધારે આહીતી મળી એ કાગળ લીલા રંગનો હતો, અને તે ઉપર છપ્પી

પોલીસનો અહેવાલ લખ્યો હતો. વધારે ઝીણવટથી જોતા મને અચ્ચર પડી કે નેટાલિયા પર આ છૂપી પોલીસોની નજર હતી, તે તેને પકડવાની તેઓ પેરવી કરી રહ્યા હતા. વળી, એક કાગળ પાં નીચેના પ્રશ્નો મુક્યા હતા —

શહેનશાહનું પોલીસ ખાતું

(આ પત્રક દરેક અઠવાડિયે વડા અમલદારને મળતું નોંધાશે, અને પૂતી માહિતી મેળવવામાં પાકી સાવધાની રાખવી, તેમાં જરા પણ મફલત ન હોય)

(૧) જે વ્યક્તિ પર કસો પથ્રુ સંદેહ હોય તેનું નામ, તેના આપનું નામ તથા તેનું રહેઠાણ તે વ્યક્તિ સ્ત્રી છે કે પુરુષ ?

(૨) તે કયા નજરના ધરમાં રહે છે, તથા તે ધર કયી સડક પર, કયા ગામમાં, તથા કયા શીરકામાં છે ?

(૩) પહેલાં એને કયા નેચેલી ? એના પર શક લાવવાના કારણ નેચેલી હોય તો તે જણાવવું

(૪) અત્યારે કયા રહે છે ? કયાથી અહીં આવી છે ? અહીં કેવી રીતે રિવસો કાઢે છે ? એના સમઘમાં હાલમાં કંઈ બન્યું છે ?

(૫) એ એટલી ગહે છે કે કોઈ સાથી છે ? અને માથી હોય તો તેનું નામ, રહેઠાણ તથા ઝોળખ વગેરે

(૬) એ નોકર રાખે છે કે કેમ ? રાખતી હોય તો કેટલા ? નોકરનો પોશાક, કામકાજ, તથા ચરના માલિકનું નામ વગેરે

(૭) એ જમે છે કયા ? બીજો જમતી હોય તો તેનું સ્થળ તથા ઝોળખ

(૮) એ ધરની બહાર નીકળે છે ? નીકળતી હોય તો પાછી પર ક્યારે આવે છે ? એ પુસ્તકાલયમાં જાય છે ? જતી હોય તો ક્યારે ? અને કયા કયા પુસ્તકો વાંચે છે ?

(૯) ઘરમા કેવી રીતે વખત કાટે છે ?

(૧૦) એનું કુટુંબ છે કે નહિ ? એને માળખચ્યા છે ' અને હોય તો કેટલા ?

(૧૧) એને કોઈ સ્ત્રી સાથે સ્નેહ છે ' જો સ્નેહ હોય તો તે સ્ત્રીનું નામ, રહેઠાણ, ઓળખાણ વગેરે

(૧૨) આ અરવાડિયા દરમ્યાન એને કોણ કોણ મળ્યા આવ્યું ' મળવા આવ્યું હોય તો દિવસે કે રાત્રે ' એના નામ, કામ વગેરે

(૧૩) કોઈ સ્ત્રી 'પુરુષ એની સાથે મૃતુ હતું ' તેના નામ રહેઠાણ વગેરે

(૧૪) આ વ્યક્તિ તરફ પીએ છે ' રશિયાથા એના નામને કઈ કાગળ આવ્યો છે '

(૧૫) એને ગિરફતાર કરવા માટે યોગ્ય વખત ધરોશ્વર છે ' આ પ્રશ્નાવલિમા જે જવાબ મળ્યા હતા, તે જોઈ હું તો દમ થઈ ગયો નિહિલિસ્ટને જે વાતની ખબર નહોતી તે વાતની આ પોલી-ડ્રુઈએને ખબર હતી ' આ કાગળ પર તકવિત્ દોડા વમા હું તો ચુનતન થઈ ગયો અને મારી પાછળ એક આદમી આવી લિખો હતા તુ પણ મને જ્ઞાન ગઈ નહિ મારી ગળચી પકડી નેણે કહ્યું, " એન્ન પ્રેન્નેન હવે જલ્દી કરો જનરલને આવવાનો વખત થઈ ગયો છે '

હું તો આવી ફિલ્મોના માભળી છક થઈ ગયો જનરલ સાહેબને આ રશિયન નોકર મને આ બધું કહે ' મેં કહ્યું, " તમે મને ઓળખો કે, એમ મને લાગે છે "

' હા ' તેણે હું કામા પતાવ્યું, અને નિહિલિસ્ટની સહાયો પ્રમાણે મને સમજાવ્યો

“ તમે તો અમારા ફળના માણસ લાગો છો તમે આ જન-
રલની તહેનાતમાં ક્યાથી ? ” મેં ગભરાઈ જઈને પૂછ્યું

“ બાઈ ! મારું નામ પોત સિરિયાલક છે પિટર્સબર્ગમાં મને
આ જનરલ સાહેબે ખિજમતદારની નોકરી અપાવી પરંતુ હું તો
ખુદાનો સેવક છું ” મારું અકળામણુ શમાવવા હેઠ્ઠા શબ્દો પર
બાર મુકતા તેણે જણાવ્યું

‘ ત્યારે તો તમે છૂપી પોલીસના રૂબા કામકાજને અને કાગળિયાથી
વાકેર હશે ? ’ મેં પૂછ્યું ‘ કેમ નહિ ? નહિ તો નોકરી શું શાન
કરીએ ! ’ તેણે માર્મિક ઉત્તર વાળ્યા ‘ અને વળી જુઓને, હું તો
તેમની ચાલવાજી જાણી જાઉં છું, તેના કાગળિયાની નકલો કરી
લઉં છું, તે પછી પિટર્સબર્ગની નિહિનિસ્ટ સમિતિને જણાવી દઉં
છું મેં પૂછ્યું, “ તમે લેમોડેફને ખમગ આપી ? તને ચેનવ્યો છે ? ”
‘ હા તેણે કહ્યું ‘ હવે તો તે લડન જવાની તૈયારીમાં હશે ’

“ એના હોઝરીને આ બધી વાતની ખમર છે ખરી ? ” મેં
પ્રશ્ન મૂક્યો, પરંતુ એટલામાં તે બોલી ઉઠ્યો, “ હવે બાગો, મટિલા
નક્ આવી પહોંચ્યો છે આપણા બાર વાગવા સમજાવે ” તણે આમ
કરી અને પાસેના ઝોરડામાં ધકેલી દીધો, અને ગુપ્ત સીડીથી ઉતરી
હોટલની બહાર અને માર્ગ ખતાવ્યો હું ચાલ્યો ગયો

થોડાક દિવસ વીત્યા અને હું મારા સુવાના ઝોરડામાં પડ્યો
હતો, એટલામાં કોઈએ મારા દાર ઉઠાડ્યા મારી આગળ મારી સમિ-
તિનો પારખન આવ્યો તેણે ગમરાટમાં કહ્યું, “ એન્ટન ! લેમોડેફને
પોલીસે ગિરફતાર કર્યો છે ગઈ રાતે એના ઘરમાં પોલીસો પેઠા
હતા અને જડતી લીધા પછી તેમને વિદોહી કાગળો જડ્યા છે એ
કાગળના જોર પર તેમણે એને પકડ્યો હતો ” “ પણ હમણા તો

પોલીસોએ એને સાવધાન કર્યો હતો ?” મેં સદેહથી પૂછ્યું ‘હા, વાત ખરી પરંતુ તે બરોબર તૈયાર થઇ શક્યો નહિ એટલે પકડાઇ ગયો’ પારખને કિતાર આપ્યો.

મેં વધારે પૂછપ છ કરી નેટાલિયાની છોકરી વિષે પૂછ્યું તો મને જવાબ મળ્યો કે ‘એ તો ખૂબ નીકળે છે, પરંતુ લપાતી ફરે છે’

“હીક, સારે,” મેં આખરે કહ્યું, “લેમોડેફને આપણે અચાવવો તો જોઇએ જ ગેસ્ટને નેટાલિયાની દિકરીને ખમર તો આપી હશે, પરંતુ મને લાગે છે કે જનરલ મર્ટિયાનફ સાથે એ કંઈ કાવત્રામાં જોડાયેલો છે”

અરે ! મિયારો લેમોડેફ માર્યો જવાના ! એને દેશવટો અપાશે ! પોલીસોએ સાક્ષી પૂરાવા મેળવવામાં જેવા તેવી ચાલાકી નથી વાપરી એટલે એને માત્ર સાઇબિરિયાનો વગડોજ સમજવો ! પણ હવે શું ? અત્યારે રાત છે, કાલે સવારે કંઈ વિચાર કરીશ, અને પગલા લઇશ એમ નિશ્ચય કરી ઉંડા માટે તરફડીઆં માર્યા પણ ઉઘ આવી નાહો ખીજી સવાર ઉગી અત્ર મારા હાથમાં એક છાપુ આવ્યું મેં તેમાં વાગ્યું, “સીન નદીના બહેનમાં એક કાળી વસ્તુ તણાતી હતી પાછળથી તપાસ કરતા જણાયું કે એ કોઇ સ્ત્રીનું શ્વમ હતું એ શખને હાલમાં હસ્પિતાલમાં રાખવામાં આવ્યું છે”

આ મર્મવિદારક સમાચાર વાંચી મારા મનમાં અનેક વિચારો આવ્યા નેટાલિયા લેમોડેફની છોકરી તો ન હોય ! એક સાચીને લઇને ‘હુ હસ્પિતાલમાં ગયો, અને શ્વમ તપાસ્યું મને ખાતરી થઇ કે એ નેટાલિયાજ હતી ! ત્યારે એને મારનાર કોણ ? ગેસ્ટન તો ન હોય !

આ બધી કાર્ય પરપરા પર વિચાર કરવા પેરેસમાં નિહિત્રિસ્ટ સમિતિ ભેળી તેમાં અનેક કાગળો રજૂ કરવામાં આવ્યા અને ખુબ

ચર્ચા પછી સાબીત થયું કે જનરલ મર્ટિયાનફે એજ ફ્રંસના રાજ-
દૂતોનો વડો છે એને લખતેજ અને માણસોને જોલ જવું પડ્યું છે
માટે એને મારીજ નાખવો મમામા આ વખતે કોઈ માનો ન હતો.
સરંનુમતે ઠરાવ કરવામા આવ્યો કે એને ઠાર કરવો, ને છૂપી પોલી
સની પ્રગતિને ડામવી આ મહાપુરુષને માગવા માટે ચિઠ્ઠીઓ નીકળી,
અને એ મહાન કાર્ય મને સોંપાયું.

હું તો આ નવા કામને યોજ લઇ તેજ ગતે
પેરિસથી નીકળ્યો મારી માથે સિરિયોલફ પશ્ચ હતો માર્ગનાં
સિરિયોલફ સાથે મસલત કરી અમે આખરે ટેરબુ કે તેણે
જનરલની સેવામાંથી રાજીનામું આપવું, અને મારે વેચ બદલી તેની
જગ્યા સ્વીકારવી મારી પામે એક કેએક મેનાપતિનું પ્રમાણપત્ર હતું,
એટલે સિરિયોલફે રાજીનામું આપ્યું કે તરત મર્ટિયાનફે મારી નિમ-
ણક કરી હવે હું મર્ટિયાનફેનો સેવક બની રહેવા લાગ્યો થોડાક
દિવસ પછી મને એક છાપા દ્વારા ખબર પડી કે લેબોડેફને દેશપાટની
સજા કરવામા આવી હતી, અને સ્લાયમિરિયામાં એને કેદીજીવન
માળવાનું હતું હતું.

એક રાત્રે એક ઠીંગણા કદનો આદમી આવ્યો તે બસો જણાવે
હતો અને પૂછ્યા કર્યા વિના સીધો તે જનરલના ઓરડામા ભરાયો
અને કાનમા વાનો કરવા બડી ઉભો રહ્યો જનરલ સાહેબે પેલા
મહેમાનને હસતા હસતા કહ્યું, “ જોયું ને, બડી કોશીશથી એને
ગુહેમાર તો ઠેરવ્યો હવે રશિયાના એકમકી રાજધિરાજ મારી
હોશિયારીના કેવા વખાણુ કરશે ! ”

“ એ તો ઠીક, પરંતુ નિહિલિસ્ટોને જેવા તેવા સમજશો નહિ
તેઓ તમારી સામે ધૂધવાઇ રહ્યા છે ” તેણે કહ્યું.

“અરે ! જોની પરવા છે કોને ? જ્યાં સુધી નિહિલિસ્ટોની મેં જડ કાઢી નથી, ત્યાં સુધી મને કળ વળવાની નથી અને જ્ઞાતિ તો ત્યારે જ વળશે, જ્યારે નિહિલિસ્ટોને આ દુનિયા પર રહેવાનું અશક્ય કરીશ ” જનરલ સાહેબે યગ્ગાશ મારતા કહ્યું.

પેલા આગન્ટુકે એ વાત લખાવી તેણે કહ્યું, “પણ, એક નિહિલિસ્ટને ખસેડશે એટલે રાજ્યના સિદ્ધાસનના પાયાને ખોદશે. જાઓ તમે ગમે તેટલી યગ્ગાશ મારો તોપણ નિહિલિસ્ટો વિના સામ્રાજ્ય પોલુ છે એ તમારે કોઈ કાળે પણ માનવું પડશે તમારા કલ્પા પ્રમાણે મેં નેટાલિયાને જળસમાધિ આપી, અને કાગળપત્રો પાણીમાં ડૂબાડ્યા, પરંતુ હજી શું કરવું છે ? ”

માર્ટિયાનકે કહ્યું, “મેં સામ્રાજ્ય છે કે તમે પેટી યદ્દી છોકરીને અચ્છી રીતે મેથી પોક આપ્યો છે આ વાત મને ખુબ ગમે છે તમારા આ કાર્ય માટે તમને હું જરૂર કંઈ બક્ષામ આપીશ જૂઓને, એ છોકરી જોવી તો કમગત છે કે આપણા પક્ષના કાગળિયા મેળાવી જાય છે ન ખદાર ઉડાવે છે, એટલે આપણા કાનના નિષ્ક્રમ જાય છે, ને આપણી મુરદા જરૂર આવતી નથી વળી, છાપાઓમાં એ એવા તો લેખો ચિતરી મારે છે કે આપણને રહેવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે સાચું કહોને, તમે જોને સારી રીતે મારી છે ને ? બિરાદર ! તમને જરૂર ક્ષમા આપીશ ”

પેલા માણસે કહ્યું, “હા, હા પણ સાહેબ, તમને તો ઝાર સમ્રાટ ખૂબ આપશે, ને તમે અમાલ્ય થઈ બેસશો પછી અમારું શું ”

“અરે ! જોમ તો હોય,” જનરલે હસતા કહ્યું

“પણ સાહેબ ! તમારા જેવા મહા પુરુષ આમળ તે વખતે મારે શું ચલવાનું ! કયા રાજા ને કયા તેલી ! આપણે એળ કયાથી બેસે ! ” પેલા ઠીંગણા સંજોને કહ્યું

આ વાત જોયેથી રહી, અને પેલો ફેર ચાલ્યો ગયો જનરલ સાહેબે મને એક ચિઠ્ઠી લખી આપી અને મને એવન્યુ ડી એપેરામા મોકલ્યો.

અરધા કલાક પછી હું પાછો આવ્યો, તો મારા ઝોરડામાં મેં પોલ સિરિયોલફને જોયો એના હાથમાં એક કાગળ હતો, અને તે પર જનરલ મર્ટિયાનફનું અસલ નામ હતું

તેણે મને કહ્યું, “દોસ્ત ! પેલી કનમ્મમાં બાળવૃત્ત થવાનું છે, તે માટે જનરલ સાહેબને આમ ત્રણ આપવા હું અહીં આવ્યો છું” સિરિયોલફ આવી રીતે ઘણી વખત આવતો હતો હતો એટલે તેના આજના આવવાની મને ખાસ ઉપયોગિતા જણાઈ નહિ

પણ થોડીક વારમાં મેં જનરલના ઝોરડામાં બદ્દકની ગોળાના અવાજ સામળ્યા અને લાગ્યું કે એકાદ બીત તટી પડી હશે સિરિયોલફ ઝોરડાની બહાર આવ્યો, પરંતુ ચૂપકીદીથી તે કયાક ચાલ્યો ગયો હું ઝોરડામાં ગયો તો જનરલની છાતીમાંથી લોહીની શેરા નીકળતી હતી અને બળડતો હતો, “વેર, વેર ”

ધીરેધીરે એના હૃદયના ધમકારા બધ થવા લાગ્યા થોડીક ક્ષણમાં એનો શ્વ ઉડી ગયો, એનું મુઠકું ત્યાં પડી રહ્યું

આવી રીતે ધૈર્યસમા રહેતા રશિયન રાજદૂતના શ્વનનો અસ્ત થયો. એક નરપિશાચ આ સસાર છોડી ચાલ્યો ગયો ! નિહિલિરોનાઈ

માર્ગ પરતુ એ કટક દૂર મધુ બસ ! પાપી મર્યો એમા ખોડુ
શુ ! પણ એરડામા પીખાઈ ગયેલા કાળો તરફ મે નજર નાખી
મને જણાય કે કોઈ હવાકારીએ એની તપાસ કરી હશે ગમે તેમ
હોય ! પણ જનરલ ગયો, જીવતો મૃત્યો !

મારે ખઠ્ઠાને દેખાવ કરવો જોઈએ એટલે મે દાકતરને ખેલાવ્યો
પોલીસો પણ આવ્યા પરતુ મે કોઈને પણ સિરિયોલક્ષ વિષે કહ્યું
નહિ મે તો મારી જીભનીમા કહ્યું કે “હુ માંડ માંડ બચી
શક્યો ‘હુ’ ”

જનરલના મૃત્યુ સમાચાર સાંભળી નિહિલિસ્ટોના હર્ષનો પાર
રહ્યો નહિ પેરિમમા કોલાહલ મચ્યો, પોલીસોએ ધમાચકડી કરી,
પરતુ ખૂની ન બડયો કોણ જાણે કોણે ખૂન કર્યું હશે ?

આ બાજુ સિરિયોલક્ષ વિષે પણ કંઈ ખબર ન મળી એવું
સાંભળવામા આવ્યું કે પેલીસથી તે ઓસેલ્મ ગયો, અને ત્યાથી
એન્ટર્પ્રાઇઝ, લેડન પાલેરામા, જીસ્ટર વગેરે સ્થળોમા રવડો સિરિ
યોલક્ષ પામે પૈમા હતા તે ખચાઈ ગયા હતા, એટલે તેણે પોલીસ
આગળ જતા થઈ જવાની ધમકી આપી નિહિલિસ્ટોએ આ ઉપરથી
તેને આર્થિક મદદ કરી એ મને ચોક્કસ ખબર હતી

આ મનાવ પછી હુ લેડન આવ્યો હુ મારા મકાનમાં બેઠો
હતો, ત્યાં મારી ખહેન માસા હમતી હસતી આવી, અને તેણે કહ્યું,
“એન્ટ્રા ! તુ ખુશ થશે કે મે ગઈ કાલે પેરીસમા લગ્ન કર્યા છે”

“પણ, ખહેન ! કોની સાથે ?” મે પૂછ્યું “કોની સાથે ?
તમે મારા ભરથારને દીઠો જ નથી ! જેસ્ટર વાવતોને તમે જાણતા
નથી ?” તેણે કહ્યું

મે આશ્ચર્યચકિત થઈ કહ્યું, “અરે ! કાણ ? ગેસ્ટન ! કાઉન્ટ જ્યૂલી વાયનનો છોકરો !”

“હા એજ” તેણે ઉમેરી કહ્યું, ‘પેરિસમાં એ રહેવાનો રાજ-દૂત હતો એ સમયે મારે એની સાથે વાતચીત થઈ હતી ત્યાં અમારા બન્નેના પ્રેમ ગઠાયો પછી જનરલ મર્ટિયાનફ સાથે એ રહેવા લાગ્યો મે ગેસ્ટનને મારી વિતક સમજાવી હતી, અને જનરલ પર મારે વેર લેવું છે, એની મે જાણ કરી હતી તે વખતે મને ખબર નહિ કે તું પણ જનરલ પર તારા રાખે છે”

“માસા ! હું તો એમ જાણુનો હતો કે જનરલને માગનાર સિરિયોનફ હતો” મે કહ્યું

માસાએ કહ્યું, “ના, તું ખૂબ કડે દે સિરિયોનફ જનરલને નથી માયો”

“અરે ! તું શું બોલે છે ? મે એને જન લના ઓરડામાં જતો જતો જત જોયો કે ” એ નહિ તો બીજો કાણ ખૂની ?” મે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું

“વીરા, એ નહિ વાત ખરી છે કે જનરલને માગવાનું કામ એના પર નખાયું હતું, તોપણ એણે નથી માયો માઝ અપ માન કરનાર નરપિશાચ મારા પ્રવાસે જ મૂક્યો છે પારમરને તું જોળ્યો છે ને ? એને મારા પર ંહલ છે મારી ખાતર એણે જનરલને મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી એ પ્રતિજ્ઞા લઈ, હિસાબેર એ જનરલના ઓરડામાં વૃથો, અને તેને મારી નાખ્યો પછી તે મારી આગળ આવ્યો અને બોલ્યો, “બહેન ! હો, તારા

હુશ્મનને વાંધી નાખ્યો” આ પછી એણે મને છૂપા કાગળિયાં આપ્યા, અને અગિ ૧૦ સ્થળી ગયો. ત્યાર માદ, જન જતા ખૂની તરીકે નિર્યાતકતુ નામ સહયુ પરતુ એ વાત જૂઠી હો” મ આએ મમજૂત આપી

મે પૂછ્યું ‘પણ ત્યારે, સિરિયાતક દેશ વિદેશ મા કેમ રવડે છે’

‘એ ૧ પેશામન ખત અરડવરા માફી આ રહ્યો એનો ન્યુરોર્કથી લખેલો કાગળ’ મામા” જણાવ્યું

મે કાગળ વાંચ્યો, અને તેના અક્ષરો સિરિયોનકનાજ હતા એની મને ખાત્રી થઈ આખરે મને ખાત્રી થઈ કે ત્યારે હું ખહાર ગયો હતો ત્યાર પારમર - ૧૨ડામા પેડે હતો, અને મૂન કરી નહાસી રહ્યા હતા.

હવે પારી થયા પર છેલ્લો પડદો પડે છે મારી જઈને મામા પોતનું વિવેકન ન તુ પડે. આ અનર્થી ગળે ન હું કેટલીયે ત્રાસો નાથે પ્રણય કરી અંગે પરતુ એકડી જીવન માળુ છું પણ માગ વિ દેશમાના અન્યારના જડ કાટરા નાટે જીવન મોતનાનો નિશ્ચય ન હું કામ પ્રકુ, નમાર મારી આગળ મહુ પ્રિમનને નથી મારો જીવતાગ અપાચાન્તા જડ પ્રકાતો અને તે અદર્શ ન્યાતે નહિ, પ્રાયે નહિ, તે નહિ, પાતુ અતન કાળે મે નિવ પગે - ટક્કી મને શ્રદ્ધા છે એ શ્રદ્ધા ભરી હું આગળ ધપુ છું મને તે ખાત્રી છે કે દીનનદુ ખકારન દેવ આગ પવિત્ર કર્યમા મહાય આપે છે, તે મને તે આતમે જ્યારે જીવનના નામનિશાન ઉખડો જશે, ત્યારે મારા અતરનો ઉડગાટ

૧૫૯

જા મશે, ત્યારે મને શાંતિ લાવશે અત્યંત શ્રદ્ધા સાથે નિહિલિસ્ટ જામિ
તિમા હું જોડાયો, અને અત્યંત શ્રદ્ધા સાથે મારા દેશના સ્વાતંત્ર્ય
યુદ્ધમા મારે બલિદાન આપીશ, બાકી, એક વખત આરબોના
મુકિત જીવંતે આપરે તો જયજ છે, પરાજય એને માટે નથી,
એને પરાજય ન મળે જો સ્વતંત્રતા ! જો સ્વતંત્રતા !
'ક્યારે થશે !

સમાપ્ત.

